DE PVERIS STATIM AC LIBERALIter instituendis, libellus & nouus & elegans [redacted].

EIVSDEM

De Ciuilitate morum puerilium.

De ratione studij.

De ratione instituendi discipulos.

Concio de puero IESV.

Omnia per autorem recognita, & locupletata.

VIRTVTE DVCE

COMITE FORTVNA.

SEB. GRYPHIVS LVGDVNI EXCVD.
ANNO
M. D. XXXI.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI
Guilhelmo duci Cliuensi, Iuliacensi, Montensi, Comiti Marchiæ, & in Rauenspurg, &c. [redacted]
[redacted]. S. D.

CONRADVS Heresbachius, uir ad unguem factus, qui magno Reipub. bono, pueritiæ tuæ formator contigit clarißime Princeps, indolem tuam eruditioni pariter ac pietati natam ita mihi suis literis frequenter depinxit, ut si complures menses tecum domesticam habuissem consuetudinem, non esse posses notior. Idem pro singulari quodam erga te amore, quem undiq; spirant illius Epistolæ, magno studio, multisq; argumentis illud agebat, ut aliquo monumento literario, & tibi in isto longe pulcherrimo stadio strennue currenti, calcar, ut aiunt, adderem, & alios adolescentes generis imaginibus claros ad æmulationem tam felicis exempli prouocarem. Ab hoc officio, adeo mihi non abhorrebat animus, ut beneficij loco ducerem admonitum fuisse. Verum quod in annos aliquot distulimus officium, nihil aliud, mihi crede, fuit in causa, nisi quod non obtigit argumentum, quod tuæ magnitudini aliqua ex parte respondere uideretur. Nam ille sic temperauit orationem suam, ut appareret non quolibet munere fore contentum. Quũ igitur non occurreret quale uolebam, cœpit tandem me pudere promißi mei, uisumq; est tenues quosdam, sed callidos clientes imitari, qui cũ

ingen

ingentem summam debeant patronis suis, nec adhuc soluendo sint, hortensibus quibusdam munusculis eos deliniunt, quo patientius ferant recrastinatam solutionem, hoc pacto testantes non animum facultatibus, sed facultates animo deesse. In Italia deliniaram opus de uerborum rerumq́; copia. Adieceram exemplum eiusdem argumenti, quàm potuit in compendiū contracti, & eiusdem fusius copiosiusq́; tractati. Is cui Romæ tradiderā describendum, reddidit hanc partem mutilam, ac uix dimidiatam, ut quod supererat, mihi frustra superesset. Deinde quum ab eruditis amicis subinde rogarer, ut excitandis studijs, quæ iam refrigescere uidebantur, opus illud absoluerem: animum uehementer abhorrentem, tamen huc perpuli, ut inspecta diuisione, quæ totius argumenti propositiones ceu columnas habebat, denuo receptum in manus, pertexerem. Puta hoc esse munusculum aliquod cerasaceū. Adieci duos libellos nunquā antehac æditos, puta hæc esse duo mala Cydonia ex horto paupere selecta. Quæ rusticana munuscula non in hoc damus adolescens generosissime, quod his fidem nostram liberatam uelimus, sed ut liberandi uoluntatem adesse testemur. Solent autem humani creditores minus appellare eos, qui subinde ueluti seipsos appellantes profitentur æs alienum. Quod qui dissimulant, meditari uidētur inficiationem. Quanquā hæc causa mihi potius agēda fuerat cum Heresbachio, qui me ex stipulatione poterat in ius uocare. Sed apud te malui, quē mihi sciebam æquiorem fore in negocio proprio, quàm ille foret in alieno. Sic enim ille te deamat, sic fauet, commodis, honori di-

 gnitatiq́;

gnitatiq; tuæ, ut si usquam possit, in his procurandis uideatur ab illa genuina uerecundia posse recedere. Age Princeps ornatißime, perge in isto pulcherrimo certamine, ut ille tuam celsitudinem optimis disciplinis, tu illius doctrinã, fortunæ ac dignitatis accesßione illustres. Libellum non laborabo tibi commendare, nisi hoc nomine quod & nouus est, & totus meus. Deinde quod docet multa paucis complecti, quod dictionis genus, nullos magis decet quàm summos principes. Vnicum exemplum à nobis proditũ est, ex diuo Augustino plura suppetunt, qui nonnunquam psalmum mira breuitate complectitur, quem mox largißima rerum ac uerborum copia differit. Postremo quod hæc instituendi ratio, principum liberis potißimum est accommoda, quippe qui quum maxime omnium egeant recta institutione, tamen nõ cõuenit secus, quàm liberaliter erudiri. Bene uale apud Friburgũ Brisgoiæ. Calend. Iulijs. Anno M. D. XXIX.

PVEROS AD VIRTVTEM AC LITERAS

liberaliter inſtituendos, idq; protinus à natiuitate, declamatio cõtracti thematis exemplũ per [redacted].

Propoſitio abſq; exordio protinus ad argumenta.

SI ME quidẽ audies, uel Chryſippum potius philoſophorũ acutiſſimum, infantem tuum ilico bonis literis inſtituendum curabis, dum adhuc uacuũ curis ac uicijs ingenium, dum mollis ac tractabilis ætas, dum ad quiduis ſequax & habilis animus, interim & tenaciſſimus perceptorum. Nihil enim perinde meminimus ſenes, atq; ea quæ rudibus annis imbibimus. Neq; uero te quicquã commoueant iſtorum uoces, qui dictitant iſtam ætatem partim non eſſe diſciplinarum ſatis capacem, partim ferendis ſtudiorum laboribus imparem. Primum enim literarum initia memoria potiſſimũ conſtant, quæ paruulis, ut dixi, uel tenaciſſima eſt. Deinde quoniam natura nos ad cognitionem genuit, non poteſt eſſe praeproperum eius rei ſtudium, cuius ſemina quædam nobis ipſa rerum parens inſeuit. Adde quædam eſſe grandibus etiã cognitu neceſſaria, quæ peculiari quadam naturæ propenſione multo tum citius tum facilius percipit ætas tenera quàm robuſtior. Veluti literarum elementa, lin-

Diuiſio cõfutationis.

guarum peritiam, apologos ac fabellas Poëticas. Postremo quur existimetur ea ætas ad literas inidonea, quæ sit iam ad mores discendos apta? Aut quid alioqui potius facient pueri iam fandi potentes, quandoquidem aliquid faciant necesse est? Quanto utilius ætas illa ludit in literis, quàm in nugis? Dices, perquàm leue momentum est quod primis illis annis efficitur. Quur ut pusillum contemnitur, quod ad rem longe maximam necessarium est? Deinde quur lucrum illud quantulumcunq;, lucrum tamen, studiò negligitur? Iam si pusillum pusillo frequẽter apponas, aceruus oritur haud quaquam aspernandus. Interim & illud perpende, si minora discit infans, maiora discet adolescens, ijs annis, quibus illa minora fuerant discenda. Deniq; dum hæc agit, saltem à uicijs illis arcebitur, quibus eam ætatem ferè uidemus infici. Nulla enim res melius occupat totum hominis animum, quàm studia. Hoc certe lucrum contemni non debet. Cæterum ut demus his laboribus aliquid decedere robori corporis, mihi damnum hoc pulchre pensatum uidetur ingenij lucro. Nam animus moderatis laboribus redditur uegetior. Et si quid hic periculi est, potest nostra cura uitari. Adhibendus est teneræ ætati doctor, qui blandicijs illiciat, non qui sæuicia deterreat. Tum autem sunt quædam & cognitu iucunda, & puerilibus ingenijs quasi cognata, quæ discere ludus est potius quàm labor. Quanquam non est adeo imbecillis puerorum ætas, quæ uel ob hoc ferundis laboribus magis

Epilogus. est idonea, quod laborum sensu caret. Proinde, si cogitaris quàm non sit homo, qui literarũ expers est, quàm

sit fu

sit fugax hominum uita, quàm lubrica in malum adolescentia, quàm occupata iuuentus, quàm sterilis senecta, tum quàm paucis mortalium hæc contingat, non sines infanti tuo, in quo ueluti renatus superstes eris, ullam æui partē incultam abire, in qua parari queat aliquid, quod uel in omnem uitam magnum bonum adferat, uel à malis arceat.

IDEM ARGVMENTVM LOCVPLETATVM COPIA.

POST diu desperatam uxoris fœcunditatem, audio te patrem esse factum, & quidem prole mascula, quæ miram quandam, hoc est planè parentum indolem præ se ferat, quæ si modo quicquam ex huiusmodi notis indicijsq; licet augurari, uirtutem absolutam polliceri uideatur. Itaq; tibi in animo esse, puerum tantæ spei, simul atque grandiusculus erit factus, curare bonis literis initiandum, honestißimisq; disciplinis erudiendum, saluberrimis philosophiæ præceptis formandum & instruendum: Nimirum uis totus esse pater, & illum uis uere tuum esse filium, qui te non solū oris figura, corporisq; liniamentis exprimat, uerum etiam ingenij dotibus referat. Equidem ut amici non uulgaris felicitati ex animo gratulor, ita prudentiæ tuæ propositum magnopere probo. Vnum illud audacter quidem, sed tamen Propositio.

amanter admonuerim, ne uulgi uel iudicium uel exemplum sequutus, cōmittas, ut prima infantuli tui ætas citra omnem institutionis frugem effluat, ac tum demum ad discenda literarum admoueas elemēta, quum iam & ætas minus tractabilis, & ingenium ad uicia propēsius, ac fortaßis uiciorum tenacißimorum uepribus occupatum. Quin tu mihi iam nunc uirum aliquem circūspice, ut moribus incorruptis & cōmodis, ita doctrina neutiquam triuiali præditū, cui puellum tuum ueluti teneræ mentis nutritio in gremium tradas, quo literarum nectar, unà cum ipso lacte combibat, pariterq́; filioli curam ex æquo nutricibus ac præceptori partiaris, ut illæ corpusculum quàm optimo uegetent succo, hic animum salubribus opinionibus & honestißimis imbuat disciplinis. Neq; *enim arbitror cōuenire, ut uir unus omniū doctißimus, & idē prudētißimus, mulierculas istas audias, aut uiros etiam excepta barba mulierculis simillimos, qui crudeli quadam misericordia, & inimica beneuolentia, pueros ad ipsam usq; pubertatem inter matercularum oscula, nutricum blandicias, ancillarum ac famulorum lusus ineptiasq́; parum castas, detinēdos cēsent, ac prorsus à literis tanquam à uenenis arcendos existimant, dictitantes primā ætatem, & rudiorem esse, quàm ut disciplinarum sit capax, & teneriorem, quàm ut studiorum laboribus sit idonea.* Po*stremo leuioris esse momenti, ætatis illius profectum, quàm ut ea gratia sit aut faciendus sumptus, aut uexanda puerorum imbecillitas.* Ho*rū singula dum refello, quæso ut mihi paulisper animum attētum accōmodes, reputans id quod res est, hæc*

Diuisio.

scribi

ſcribi primum ab homine quo uix habes alium tui amã tiorem, tum ea de re, qua non alia magis ad te pertinet. Quid enim filio charius, præſertim unico, in quẽ etiam uitam noſtram cupiamus transfundere ſi liceat, non modo facultates? Proinde quis non uideat eos peruerſe ſimul ac præpoſtere facere, qui in colendis agris, extruendis ædificijs, alendis equis ſummam adhibent curam, ac uiros prudentes multoq; rerũ uſu callidos in conſilium adhibent: in educandis formandisq; liberis, quorum gratia cætera parantur omnia, tum nihil habẽt penſi, ut nec ſuum ipſorum conſulant animum, nec cordatorum hominum exquirant ſententias, ſed perinde quaſi ludicra res agatur, ineptis mulierculis, & è plebe quibuslibet homũcionibus auſcultant? Quod non minus abſurde fit, quàm ſi quis de calceo magnopere ſollicitus, pedem ipſum negligat, aut ſummo ſtudio curet, ne quid uicij ſit in ueſte, de corporis ualetudine ſecurus. Non hic te remorabor uir optime locis communibus, quantum naturæ uis, quantum pietas, quantum diuina lex, quantum humanæ conſtitutiones parentes debere uolunt liberis, per quos quatenus licet effugimus mortalitatem, ac reddimur immortales. At quidam ſibi parentis officium pulchre uidentur impleſſe, ſi genuerint tantum, quum hæc ſit minima portio pietatis, quam exigit patris cognomen. Vt uere ſis pater, totus tibi curandus eſt filius, eiq; parti debetur prima ac præcipua cura, qua pecudibus antecellit, & ad numinis ſimilitudinem proxime accedit. Quantam ſollicitudinem matrum uulgus adhibet, ne infans euadat ſtrabus aut petis oculis, ne buccis fluentibus,

bus, ne ceruice inflexa, ne protuberantibus scapulis, ne tibijs uaris, ne pedibus distortis, ne parum concinna corporis totius symmetria, quam ad rem præter alia fascijs etiam solent uti, ac mitellis quibus succingunt buccas. Habetur interim & lactis, & ciborum, & balneorum, & motus ratio, quibus prosperam corporis ualetudinẽ pueris parari multis uoluminibus medici docuerunt, nominatim autem Galenus*: nec hanc sedulitatem differunt in septimum aut decimum annum, sed mox exceptum ex uteri latebris ad hanc curam uocãt.* Et *recte faciunt, siquidem neglecta infantia frequẽter homines tradit morbidæ & afflictæ senectuti, si tamen huc peruenisse cõtingat.* Quinetiam *nondum ædito fœtu, matrum tamẽ uigilat cura, non uescuntur quibuslibet cibis grauidæ, cauent ab incõmodo corporis motu: & si quid forte in faciem inciderit, protinus auulsum manu ad secretam corporis partem applicant.* Eo *remedio fieri multis experimentis compertum est, ut deformitas quæ in conspicua corporis parte erat futura, lateat in occulta.* Nemo *uocat hãc curam præproperam, quæ deteriori hominis portioni adhibetur: quur igitur ea pars qua proprie hominis uocabulum sortiti sumus, tot annis negligitur?* An *non absurde faciat, qui pileũ exornet, neglecto impexo & scabioso capite?* At *multo absurdius est iustam curam impendere corpori mortali, nullam habere rationem immortalitatis animi.* Age *si cui domi natus est pullus equinus, aut catulus aliquid generosioris indolis præ se ferens, an non protinus incipit illum ad usum fingere, quod eo magis facit ex animi sui sententia, quo sequa-*

cior est ad formantis uoluntatẽ ætas tenera. Mature doces psittacum humanas sonare uoces, non ignarus quo plus accesserit ætatis, hoc minus esse docilem, admonente hoc etiam uulgi prouerbio, Psittacum uetulum negligere ferulam. Quale est autem uigilare in aue, cessare in filio? Quid agricolæ non inertes? Nonne protinus plantulas etiamnum teneras insitione docent exuere syluestre ingeniũ, nec expectant donec iam robur indururerit? Neq; solum cauẽt ne surget incurua, ne quid aliud uicij contrahat arbuscula, uerum etiam si quid contractũ est, emẽdare festinant, dũ adhuc flexilis est ac fingentis sequitur manum. Quod autem animal aut quæ planta respõdet possessorũ aut agricolarum uotis & usibus, nisi nostra industria naturam adiuuerit? Id quo fit tempestiuius, hoc succedit felicius. Mutis quidẽ animantibus plus præsidij ad genuinas functiones natura rerũ parẽs adiunxit, at quoniã numinis prouidẽtia uni animantiũ homini rationis uim indidit, maximam partem reliquit institutioni: ut rectissime scripserit quidam, primum, mediũ, ac tertiũ, hoc est totius humanæ felicitatis caput ac summam esse, rectam institutionem ac legitimam educationem. Quo quidem elogio Demosthenes cõmendauit rectam pronunciationem, nõ ille quidem falsò, sed recta institutio longe plus habet momenti ad sapientiam, quàm pronunciatio ad eloquentiam. Fons enim omnis uirtutis est diligens ac sancta educatio. Quemadmodum ad stultitiam ac malitiã primũ, secundũ, ac tertiũ est indiligẽs corruptaq; institutio. Hæc præcipue nobis relicta est. Eadem est ratio quur cæteris animantibus natura tribuerit

rit celeritatem, uolatū, aciem oculorum, molē ac robur corporis, squamas, uillos, pilos, laminas, cornua, ungues, uenena quibus & incolumitatem suā tueri queāt, & sibi de uictu prospicere, suosq; fœtus educare: solum hominem mollem, nudū, & inermem producit, uerū pro his omnibus mentem disciplinis habilem indidit, quod in hoc uno sint omnia, si quis exerceat. Et quo quodq; animal minus est aptum disciplinis, hoc plus habet natiuæ prudentiæ. Apes nō discūt condere cellulas, colligere succum, cōficere mel. Formicæ nō instituuntur, ut æstate cōgerant in cauum, unde per hyemē uictitent, sed hæc oīa naturæ aguntur instinctu. At homo nec edere, nec ingredi, nec fari nouit, nisi doctus. Ergo si fœtus, aut nullos, aut insipidos gignit arbor citra curam insitionis, si canis nascitur inutilis ad uenatum, si equus ineptus ad usum equestrem, si bos ineptus ad arandum, nisi nostra accesserit industria, quàm efferum, quàm inutile animal euadet homo, nisi studiose simul ac mature fingatur institutione? Non hic recinā tibi nulli non decantatū exemplum Lycurgi, quo producente in spectaculum, catulus alter generosi generis, sed male educatus, cucurrit ad cibum, alter ex parētibus ignauis ortus, sed diligēter educatus relicto cibo ad feram insilijt. Efficax res est natura, sed hanc uincit efficacior institutio. Vigilant homines, ut habeāt probū canem ad uenatū, ut habeant strēnuum equū ad proficiscendū, atq; hic nulla uidetur præcox diligētia: cæterum ut filium habeant, qui parentibus & ornamento sit & usui, in quem bonā domesticarum curarum partem trāsferant, cuius pietas ingrauescētem

ætatem foueat fulciatq́;, qui generi fidum patronum, qui uxori probum coniugem, qui Reipub. fortem & utilem ciuẽ præstet, aut nullã, aut seram adhibent curã? Cui con serunt? cui arant? cui extruunt? cui terra mariq́; uenãtur opes? Nónne liberis? At ista quid habent uel usus, uel decoris, si is cui hæc omnia cedunt, nesciat uti? Immodico studio paratur possessio, possessoris nulla est cura. Quis parat citharam ignaro musices? Quis adornat insignẽ bibliothecam literarum rudi? Et tot opes parãtur ei, qui rationem utendi nũquam didicit? Si ista bene educato cõ paras, instrumenta uirtutum subministras, sin inculto agrestiq́; ingenio, quid aliud quàm nequitiæ scelerumq́; materiã suppeditasti? Quid hoc patrum genere uecordius cogitari potẽst? Curant ut filij corpus careat uicio, reddaturq́; ad uulgares actiones habile: at animum, cuius moderatione cõstat omnis honesta actio, negligũt. Ne commemorem interim, quod opes, dignitatem, autoritatem, atq; etiã prosperã ualetudinẽ quæ tã anxijs uotis optãt liberis suis, nulla res magis parit homini quàm probitas & eruditio. Optant illis prædam, nec dant uenabulum quo capiant. Quod est omniũ præstantißimũ, filio dare non potes, at his artibus potes illum instruere quibus ea parantur, quæ sunt optima. Iam hoc insigniter absurdum est, sed absurdius etiã quod domi canẽ habent uigilanter institutum, quod equum habent magna cura domitum atque edoctum, filium habent nulla honesta instructum disciplina. Agrum habent pulchre cultum, filium turpiter incultum. Domum habent ornamentis omnibus decoratam, filium habent ab omnibus ueris

orna

ornamentis uacuum. Ad hæc qui iuxta popularem existi mationem uidentur eximie sapere, mentis excolendæ solli citudinem, aut differunt in ætatem indocilem, aut prorsus non adhibent, & de fortuitis externisq; bonis mire solli citi sunt, etiam priusquàm ædatur is, quem omnibus illis destinarunt dominum. Quid enim non uidemus illos fa cere? Vxoris utero tumente, iam tũ accersitur genethli= acus, sciscitantur parentes, masculus'ne proditurus sit an fœmina. Exquirunt fatum. Si astrologus ex horoscopo dixit prolem in bello fore felicem, hunc, inquiunt, dicabi mus aulæ regiæ. Si pollicebitur dignitates ecclesiasticas, Huic, inquiunt, alicunde uenabimur Episcopen, aut Ab= batiam opimam. Hunc faciemus præpositum aut deca= num. Hæc cura non uidetur illis præpropera, quum an= teuertat ipsam natiuitatem, & præpropera uidetur quæ natorum fingendis animis adhibetur? Tam cito curas, ut filium habeas belli ducem, aut magistratum, & non simul curas, ut ille sit dux aut magistratus Reipub. salu taris? Ante tempus hoc agis, ut habeas filiũ Episcopum aut Abbatem, & non hũc fingis, ut recte gerat Episcopi aut Abbatis munus? Imponis currui, nec doces gubernã di rationẽ. Admoues clauo, nec curas ut discat quæ nau= clerum æquum est scire. Deniq; in omnibus tuis posses= sionibus, nihil habes eo neglectius, quo nihil habes pre= ciosius, & cui cætera parantur omnia. Nitent agri, ni= tet domus, nitent uasa, uestes, ac tota supellex, belle do= cti sunt equi, pulchre instructi famuli, solũ filij ingeniũ squalet, sordet, horret. Nactus es de lapide, quod aiunt, emptum mancipium, barbarum ac uile, si rude est, obser

uas ad quem usum sit idoneum, & ad artem aliquã mature instituis, seu culinariam, seu medicam, seu agricolationis aut dispensationis, solum filium uelut ocio natum negligis. Habebit, inquiunt, unde uiuat, uerum nõ habebit, unde recte uiuat. Vulgò quo quisq; ditior est, hoc minus sollicitus est de liberorum institutione. Quid opus est, inquiũt, philosophia, satis habebũt. Imò quo plus habẽt, hoc opus est maioribus philosophiæ præsidijs. Quo maior est nauis, quoq; plus uehit mercium, hoc magis desiderat nauclerum probe doctũ. Quãto studio id agũt principes, ut filijs quàm amplißimam ditionẽ relinquãt, nec ulli minus curant eos instituendos his artibus, sine quibus non potest recte geri principatus. Quanto plus confert, qui dat bene uiuere, quàm qui dat uiuere. Minimum debent liberi parentibus, à quibus progeniti sunt tantum, non etiam ad recte uiuendum educati. Celebratur Alexandri dictum, ni Alexander essem, Diogenes eße uellem. Id optimo iure reprehẽdit Plutarchus, quod hoc magis optare debuerit Diogenis philosophiã, quo latius imperabat. Sed turpior est illorum socordia, qui non modo non recte instituunt liberos, uerum etiam ad nequitiam corrumpunt. Hanc absurditatem quum Crates ille Thebanus perspiceret in hominum moribus, non iniuria minitabatur se conscensurum æditißimũ urbis locũ, & inde quàm maxime uocali clamore exprobraturũ ciuitati publicam demẽtiam, huiusmodi uerbis: Quæ uos agit demẽtia miseri? Tam anxiam curam impenditis parãdis pecunijs, ac poßeßionibus, & liberorum quibus ista paratis, nullam prorsus curam habetis? Vt uix dimi-

diatæ

diatæ matres sunt, quæ pariunt tantum nec educant, ita uix dimidiati patres sunt, qui quum corporibus liberorum necessaria ad luxum usque prospiciant, animos eorum nullis honestis disciplinis curant expoliendos. Arbores fortasse nascuntur, licet aut steriles, aut agresti fœtu, equi nascuntur licet inutiles, at homines mihi crede, non nascuntur, sed finguntur. Prisci mortales qui nullis legibus, nullis disciplinis, uago concubitu uitam agebant in nemoribus, feræ uerius erant quàm homines. Ratio facit hominem, ea locum non habet ubi affectuum arbitrio geruntur omnia. Si forma faceret hominem, & statuæ numerarentur in hominum genere. Eleganter Aristippus Crasso cuidam ac diuiti rogāti, quid utilitatis adolescenti allatura esset eruditio: uel illud inquit, ne in theatro lapis lapidi insideat. Venuste philosophus alter, Diogenes ni fallor, meridie lucernā gestās obābulabat per forū hominibus differtū, rogatus quidnam rei quæreret: hominem, inquit, quæro. Sciebat illic esse turbā, sed pecudum, non hominum. Idem quum die quodā ex æditiore loco concionem aduocasset, clamans: Adeste homines. Iāq; frequēs hominū turba conuenisset, nec aliud ille diceret quàm, Adeste hoīes, subirati quidā reclamarunt: Adsumus homines, dic si quid habes. Tum ille: Homines adesse uolo, non uos, qui nihil minus estis quàm homines, eosq; baculo abegit. Profectò uerissimū est, hominem nec philosophia, nec ullis disciplinis instructum, animal esse brutis aliquanto deterius. Siquidem pecudes naturæ duntaxat affectibus obsequūtur, homo nisi literis ac philosophiæ præceptis formetur, in affectus

fectus plusquàm ferinos rapitur. Nullum *est animal efferatius aut nocentius homine, quem agit ambitio, cupiditas, ira, inuidia, luxus, & libido.* Proinde *qui filium non ilico curat, optimis disciplinis imbuendũ, nec homo est ipse, nec hominis filius.* An *non abominandum ostentum habeatur animus humanus in corpore bestiæ? quemadmodum legimus apud* Circen *homines ueneficijs mutatos in leones, ursos, ac sues, ut in his tamen esset mens hominis, quod idem sibi usu uenisse prodidit* Apuleius, *neq; non credit* D. Augustinus *homines uerti in lupos.* Quis *sustineret eiusmodi monstri pater appellari?* Atqui *monstrum admirabilius est, beluinus animus in humano corpore, & tali prole sibi placent homines pleriq;, qui sibi & populo uidentur admodum sapere.* Vrsæ *dicuntur massam informem ædere, quam diu lambendo fingunt formantq́;: uerum nullus ursæ catulus tam informis est, quàm homo nascitur rudis animo.* Hunc *nisi multo studio fingis ac formas, portenti pater eris, non hominis.* Si *filius nascatur turbinato capite, aut gibbo deformatus, aut loripes, aut senis in manu digitis, quàm tibi displices, quàm pudet non hominis sed monstri patrem appellari, cæterum animi tam prodigiosi non pudet?* Quàm *deijcit parentum animos, si quem pariat uxor stupidum, brutæq; mentis infantẽ.* Non *enim sibi uidentur hominem genuisse, sed ostentũ, & nisi legũ metus obstaret, neci darent quod natũ est.* Incusas *naturã quæ partui tuo mentẽ hominis negarit, & ipse tua negligentia facis, ut filius humanæ mẽtis sit expers?* At *præstat esse brutæ mẽtis, quàm improbæ.* Imò

præstat esse suem quàm hominẽ indoctũ, ac malũ. Natura quũ tibi dat filium, nihil aliud tradit, quàm rudem massam. Tuæ partes sunt, obtemperantem & in omnia sequacẽ materiã in optimum habitum fingere. Si cesses, ferã habes: si aduigiles numen, ut ita loquar, habes. Statim ut nascitur infans, docilis est ad ea quæ sunt hominis propria. Itaq; iuxta Vergilianum oraculum, præcipuum iam inde à teneris impende laborem. Mox tracta cerã dum mollissima est, finge argillam etiamnũ udam, imbue liquoribus optimis testam, dum rudis est, tinge lanam dum à fullone niuea uenit, nullisq; maculis contaminata. Subindicauit hoc perquàm festiuiter Antisthenes, qui cum filium cuiusdã suscepisset erudiendum, rogatus à parente quibus rebus esset opus, libro, inquit, nouo, stylo nouo, tabella noua. Nimirum rudem ac uacuum animum requirebat philosophus. Non potes habere rudem massam. Nisi finxeris in hominis speciem, in ferarum monstrosas effigies sua sponte deprauabitur. Hoc officium quum deo naturæq; debeas, etiamsi nulla spes sit ad te redituri fructus, tuo cum animo fac reputes quantum solacij, quantum utilitatis, quantum dignitatis parentibus adferant à teneris annis recte instituti filij. Rursum in quæ probra, in quas calamitates parentes suos cõiecerint perperam educati liberi. Nihil opus est, ut hic tibi ex priscorum annalibus exempla proferã, circumfer modo cogitationem tuam, per tuæ ciuitatis familias, quàm multa sese offerent undiq;? Scio tibi frequenter audiri huiusmodi uoces: O me felicem, si orbus essem. O me fortunatã, si nunquam peperissem. Operosa

res est

res est recte instituere liberos, fateor, sed nemo sibi na=scitur, nemo nascitur ocio. Pater *esse uoluisti, pius pater sis oportet,* Reipub.*non tibi tantũ genuisti, aut ut* Chri*stianius loquar, deo genuisti, non tibi.* Paulus *scribit ita demum seruari fœminas, si filios genuerint, itaq; educa uerint, ut perseuerẽt in studio pietatis.* A *parẽtibus exi=get deus quicquid peccauerint filij.* Proinde *nisi mox honestis rationibus instituis quod natum est, primum in te ipsum iniurius es, qui tua negligentia hoc tibi pa=ras, quo nihil hostis hosti posset imprecari grauius, aut molestius.* Dionysius Dionis *profugi filium adole=scẽtulum, in aulam pertractum delicijs effœminauit, hoc sciebat patri fore tristius, quàm si ferro necasset.* Paulò *post adolescens quum à patre reuerso ad pristinã pro=bitatẽ urgeretur, è cœnaculo se præcipitẽ dedit.* V*eris=sime quidẽ dixit sapiẽs quidam* Hebræus: Filius *sapiens lætificat patrem, filius stultus mœstitia est matri suæ,* At *filius sapiens non modo uoluptati est patri suo, uerum est & ornamento, & subsidio, deniq; uita est patri suo.* Contrà *filius stultus & improbus non solum mœrorem adfert parẽtibus, uerũ & probrũ, & egestatem, & se=niũ prematurũ, demq; mortẽ conciliat ijs, unde uiuendi cœpit exordiũ.* Itaq; *quid attinet commemorare? quoti=die sunt in oculis exempla ciuium, quos liberorum per=diti mores è diuitijs ad mendicitatem redegerunt, quos filius in crucẽ actus, aut filia in lupanari prostans into=lerabili excruciat atq; exanimat ignominia.* Noui *ma=gnates eximios, quibus ex multis liberis uix unus supsit incolumis, alius abominanda lepra quã* ὑποκοςίζοντες

ſcabiem gallicam uocant, tabefactus, funus ſuum circumfert, alius in bibendi certamine crepuit, alius dum noctu ſcortatur perſonatus, miſere trucidatus occubuit. Quid in cauſa? Quoniam parentes ſatis habent genuiſſe ac ditaſſe, educandi cura nulla eſt. Leges in eos ſæuiunt, qui fœtus ſuos exponunt, & in nemus aliquod obijciunt feris deuorandos. At nullum crudelius eſt exponendi genus, quàm quod natura dedit optimis rationibus ad honeſta fingendum, id beluinis affectibus trádere. Si qua Theſſala mulier eſſet, quæ malis artibus poſſet & conaretur filium tuũ in ſuem aut lupum uertere, nonne putares nullum ſupplicium ſatis dignum illius ſcelere? At quod in illa deteſtaris, tu ipſe ſtudio facis. Quàm immanis fera libido, quàm uorax & inſatiabilis belua luxus, quàm effera beſtia temulentia, quàm nocens animal ira, quàm horribilis fera ambitio. His beluis exponit filiũ ſuum quiſquis nõ à teneris ſtatim unguiculis conſuefacit amare quod honeſtum eſt, horrere turpitudinem: quin potius non ſolum obijcit illum feris, quod ſolent expoſitores maxime crudeles, uerum quod eſt grauius, immanẽ ac pernicioſam beluam in ſuũ ipſius alit exitiũ. Execrabile cum primis genus hominum eſt, quod infantum corpus faſcino uiciat, quid de parẽtibus ſentiendũ, qui ſua negligentia prauaq; educatione effaſcinant animũ? Parricidæ uocantur, qui fœtus recens natos enecant, & corpus modo perimunt, quanto maior impietas eſt necare mentem? Quid enim aliud eſt animæ mors quàm ſtultitia, quàm inſcitia, quàm malicia? Nec minus interim iniurius eſt in patriam, cui quod quidẽ in

ipso est tradit pestilentē ciuem. Impius est in deū, à quo prolem in hoc accepit, ut ad pietatem institueret. Hinc perspicuum est, quàm nō leue, nec simplex flagitiū admittant, qui negligunt teneræ ætatis institutionem. Sed his quoq; quemadmodum attigeram, peccant grauius, qui non solum non formant ad honesta, uerum etiam teneram ac rudem infantuli testulam imbuunt ad nequiciam, doceturq́; uicia, priusquàm norit quid sit uicium. Quomodo modestus erit uir & fastus contemptor, qui repsit in purpura? Nondum potest prima rerum uocabula sonare, & iam intelligit quid sit coccum, iam poscit conchylium, iam scit quid sit scarus & mullus, & cum fastu reijcit plebeios cibos. Qui uerecundus esse poterit quum adoleuerit, qui infantulus ad impudicitiam fingi cœpit? Quo pacto liberalis euadet grandis, qui tantillus nummos & aurū mirari didicit? Qui temperabit à luxu iuuenis, cuius palatū prius corrupimus, quàm mores formare cœperimus? Si quod nuper repertum est uestis genus, ut quotidie uestiariorum ars uelut olim Africa, parit aliquid noui monstri, hoc infanti addimus. Docetur sibi placere, & si tollatur, reposcit iratus. Quo pacto grandis oderit temulentiam, qui infans didicit esse uinosus? Instillant illis uerba uix Alexandrinis, ut ait ille, permittenda delicijs. Huiusmodi si quid reddidit puer, osculis excipiunt. Nimirum agnoscunt suos fœtus minime degeneres, quippe quum ipsorum uita nihil aliud sit quàm exemplum nequiciæ. Haurit infans impudicas nutricum blandicias, & quasi manu, quod aiunt, fingitur lasciuis contacti-

bus. Videt patrem eximie potum, audit dicenda tacendaq; effutientẽ. Aßidet immodicis ac parum pudicis conuiuijs, audit domum mimis, tibicinibus & psaltrijs, ac saltatricibus perstrepẽtẽ. His moribus sic assuescit puer, ut consuetudo transeat in naturam. Sunt nationes, quæ pueros adhuc à matre rubentes ad ferociam mulitarẽ formant. Discunt tueri toruum, discunt amare ferrum, discunt infligere plagam. Ab huiusmodi rudimẽtis traduntur præceptori, & miramur, si experimur illos ad uirtutem indociles, qui uicia cum ipso statim lacte combiberunt? Sed audio quosdam ita patrocinantes suæ stultitiæ, ut dicant hac uoluptate quæ capitur ex infantium lasciuia, nutricationis pensari tædium. Quid ego audio? Gratius esse potest uero parenti, si quid exprimat puer turpiter factum, aut nequiter dictum, quàm si blesa lingula sententiam reddat salubrem, aut si quod aliud pie factum imitetur? Natura peculiariter addidit ætati primæ facilitatem imitandi, sed tamen aliquanto pronior est ad nequiciam quàm ad honestatem æmulatio. An uiro bono iucundior est turpitudo, quàm uirtus, præsertim in liberis? Eluis si quid sordium inciderit in cutem infantis, & tam fœdis maculis inficis illius animũ? Nihil autem hæret tenacius, quàm quod uacuis animis instillatur. Quid habent obsecro, materni cordis fœminæ, quæ infantes suos usq; ad annum penè septimum in sinu detinent, ac tantum nõ pro morionibus habent? Si usqueadeò iuuat ludere, quin simias ac melitæas catellas sibi comparant? Pueri sunt, inquiunt: sunt, sed dici uix poßit quantũ habeant momenti ad totius uitæ rationem prima illa

ma illa infantiæ rudimenta, quamq́; durum & intracta-bilem formatori reddat puerum mollis illa ac dissoluta educatio, quam indulgentiam appellant, quum re uera sit corruptio. An non in huiusmodi matres mire compe-teret malæ tractationis actio? Est enim planè ueneficij genus, est parricidij genus. Dant pœnas legibus qui pue ros effascinant, aut uenenis lædunt infirma corpuscula, quid merētur istæ, quæ præcipuam infantis partem pes-simis uenenis corrumpunt? Leuius est corpus quàm ani-mum occidere. Si puer inter strabos, balbos, aut clau-dos educatur, contagio uiciatur corpus, uicia mentis oc-cultius quidem, sed & celèrius trāsiliunt, & altius insi-dunt animorum mala. Meritò quidem Paulus apostolus hoc honoris habuit Menandri uersiculo, ut in epistolis citarit: Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Ve-rum is nusquam est ueracior quàm in infantibus. Ari-stoteles rogatus à quodam, quibus rationibus efficere posset, ut equum haberet eximium, si inter generosos, inquit, equos educetur. Quod si nos nec pietas, nec ra-tio docere potest quātū sollicitudinis debeatur ætati pri mæ liberorū, saltem à brutis animantibus licebat exem-plum petere. Non enim pigere debet ab his rem tanto usui futuram discere, unde tam multa frugifera iam olim didicit humanum genus, quādo uenarū incisionem mon strauit Hippopotamus, Clysteris usum quem mire pro-bant medicorū filij monstrauit Ibis auis Aegyptia. Di-ctamum herbam extrahēdis sagittis efficacē à ceruis di-dicimus. Iidem docuerunt cancrorū esum aduersus pha-langiorū ictus esse remedio. Quin & lacertis magistris

didicimus Dictanũ aduersus serpentium morsus habere solatium. Est enim huic animantium generi naturale bellum aduersus serpẽtes, à quibus uulnerati deprehensi sunt ab ea herba medicinam petere. Chelidoniam hirundines indicarunt, & herbæ nomen dederunt. Cunilã bubulam contra serpentium ictus utilem docuit Testudo. Mustela rutam nobis medicinis habilem commendauit. Ciconia origanũ. Hederam morbis mederi monstrarunt apri. Serpentes docuere marathrum oculorũ aciem iuuare. Lactucis nauseam stomachi restringi draco admonuit. Excrementa humana habere uim aduersus aconitũ pantheræ docuerunt, aliaq; cum his innumera remedia didicimus à brutis animantibus. Insuper & artes non parum uitæ necessarias. Proscindendi arui rationẽ monstrarũt sues. Luteas macerias temperare monstrauit hirundo. Ne sim longior, penè nihil est ad hominum uitam utile, cuius natura nobis non proposuit in brutis exemplum, ut qui philosophiam ac disciplinas non didicerunt, saltem ab his admoneantur officij sui. An non uidemus quodq; animal fœtus suos, non solum gignere, atq; educare, uerumetiam formare ad naturalem ipsorum functionem? Auis nascitur ad uolatũ, agnoscis huc institui fingiq; à parentibus. Videmus domi, ut feles præeant exerceantq; catulos suos, ad murium & auicularum uenatum, quod hinc illis uictus sit. Ostendunt prædam etiamnum uiuam, docent fugientem saltu prendere, deniq; docent uesci. Quid cerui? Nonne fœtus æditos, protinus exercent cursu, & fugam meditari docent, ad prærupta ducunt, saltumq; demonstrant,

ſtrant, quod his artibus tuti ſint aduerſus uenatorũ inſidias? Memoratur elephantorũ ac delphinum in educandis minoribus ueluti pædagogica quædam diſciplina. In luſcinijs deprehendimus docentis ac diſcentis officia, maioris præeũtis, reuocantis & corrigẽtis, minoris reddentis & corrigentis. Quemadmodũ autem canis naſcitur ad uenatum, auis ad uolatum, equus ad curſum, bos ad aratrum, ita homo naſcitur ad philoſophiã & honeſtas actiones: atq; ut unũquodq; animantium facillime diſcit id ad quod natum eſt, ita homo quàm minimo negocio percipit uirtutis & honeſti diſciplinam, ad quam ſemina quædam uehemẽtia naturæ uis inſeuit, modo ad naturæ propenſionem accedat formatoris induſtria. Quid autem abſurdius, quàm animalia rationis expertia ſcire ac meminiſſe ſuum erga fœtus officiũ, hominem qui rationis prærogatiua à brutis ſecernitur neſcire quid debeat naturæ, quid pietati, quid deo? Atqui brutorum genus nullum expectat à ſobole ſua nutricationis aut institutionis præmium, niſi forte credere libet quod ciconiæ parentes ætate defectos uiciſsim nutriunt, humeriſq; baiulant. At inter homines quoniam pietatis gratiam nulla ſoluit ætas, quod ſolatium, quod decus, quod præſidium ſibi parat, qui filium recte curat inſtituendum? Natura tibi tradit in manus nouale, uacuum quidẽ, ſed ſoli felicis, tu per incuriam ſinis hoc uepribus ac ſpinis occupari, uix ulla induſtria in poſterum euellendis. In exiguo grano, quàm ingens latet arbor, quos fructus datura ſi eruperit. Totus hic prouentus perit, niſi ſemen in ſcrobem mittas, niſi teneram plantulã ligneſcen-

tē cura foueas, nisi insitione quasi cicures? Et in planta cū curanda uigilas, in filio dormitas? Tota uero ratio felicitatis humanæ tribus potissimum rebus constat, natura ratione & exercitatione. Naturam appello docilitatem ac propensionem penitus insitam ad res honestas. Rationem uoco doctrinam, quæ monitis constat & præceptis. Exercitationem dico usum eius habitus quem natura inseuit, ratio prouexit. Natura rationem desiderat, exercitatio nisi ratione gubernetur, multis periculis atque erroribus est obnoxia. Vehementer igitur falluntur, qui satis esse putant nasci: nec minus errant, qui credunt tractandis rebus gerendisq́; negocijs absq; philosophiæ præceptis parari sapientiam. Dic mihi quādo euadet bonus cursor, qui strennue quidem currit, sed in tenebris, aut uiæ ignarus? Quando erit bonus gladiator, qui clausis oculis sursum ac deorsum uentilat gladium? Philosophiæ præcepta, uelut oculi sunt animi, & quodammodo prælucent, ut uideas quid facto sit opus, quid secus. Multum quidem adfert utilitatis, diutinus uariarum rerum usus, fateor, sed sapienti, bene agendi præceptis diligenter instructo. Supputa quid fecerint, quid passi sint per omnem uitam, qui sibi rerum experientia qualemcunq; prudentiam licet miseram compararunt, & cogita num tantum malorum optes filio tuo. Adde quod philosophia, plus docet unico anno, quàm annis triginta quātalibet rerum experientia: & tuto docet, quum plures experiendo calamitosi euadant, quàm prudentes, ut non ab re ueteres cum periculum facere dixerint, & periclitari qui rē experimento tentaret. Age si quis filiū suum

cuperet medicæ rei peritum esse, utrū mallet illum euoluere medicorum libros, an experimento discere, quæ res ueneno læderet, aut remedio iuuaret? Quàm infelix prudentia est, quum nauclerus crebris naufragijs didicit artem nauigandi, quum princeps assiduis bellis ac tumultibus, malisq́; publicis didicit gerere magistratum. Stultorum ista, nimioq́; constans prudentia est, malo ictos demum sapere. Magno discit, qui errando discit ne erret. Grauiter Philippus Alexandrum filium admonuit, ut se docilem præberet Aristoteli, atq; ab eo philosophiam perdisceret, ne multa faceret, quæ iam ipsum fecisse pœniteret. Et tamen in Philippo prædicatur insignis ingenij dexteritas. Quid igitur à uulgaribus expectandum censes? At ratio monstrat compendio, quid sequendum, quid uitandum sit, nec illa post acceptum malum monet, hoc male cessit, posthac caue, sed priusquàm aggrediare, clamat, Hoc si feceris, & infamiam, & exitium tibi parabis. Nectamus igitur hunc triplicem funiculum, ut & naturam ducat ratio, & rationem cosummet exercitatio. Iam in cæteris animantibus perspicimus unumquodq; hoc facillime discere, quod cuiusq; naturæ maxime proprium est, quodq́; primum est ad incolumitatis tutelam, ea sita est in uitandis ijs quæ molestiam aut perniciem adferunt. Hic sensus inest & plantis, non solum animantibus. Siquidem uidemus & arbores quà maris odor spirat, aut quà flat boreas, contrahere frondes ac ramos, & se ad auram clemētiorem explicare. Quid autem est hominis maxime proprium? Iuxta rationem uiuere, unde & rationale animal dicitur, et ab alogis se

cerni

cernitur. Quid autem est homini perniciosissimum? Stultitia. Nullius igitur rei docilior erit quàm uirtutis, nec ab ulla re facilius discet abhorrere, quàm à stultitia, si modo parentum industria naturam uacuam protinus occuparit. Sed audimus miras uulgi querimonias, quàm puerorum natura procliuis sit in uicium, quàm difficile pertrahatur ad amorem honesti. Præter meritum accusant naturam. Huius mali pars maxima nostro uicio debetur, qui prius corrumpimus ingenia uicijs quàm tradimus uirtutes. Nec mirum, si illos parum dociles habemus ad honesta, quum iam docti sint ad nequiciā. Quis autem nescit ut priorem, ita difficiliorem esse laborem dedocendi, quàm docendi? Porrò trifariam hic peccat hominum uulgus, uel quia prorsus negligunt liberorum institutionem, uel quia serius incipiunt illorum animos ad philosophiam fingere, uel quia tradunt his à quibus discant dediscenda. Primi generis homines parentum indignos nomine demonstratum est, eosq; minimum differre ab his qui natos infantes exponunt, meritoq; plectendos legibus, quæ hoc quoque diligenter præscribunt, quibus rationibus sit instituenda pueritia, mox adolescentia. Secundum genus latissime patet, cum quo mihi nunc præcipue instituta est pugna. Tertium bifariam peccat, partim ignorantia, partim incuria. Atqui cum rarum ac turpe sit ignorare, cui equum aut fundum curandum committas, quanto turpius est nescire, cuius fidei tradas charissimam possessionum tuarum partem. Ibi discere studium est, quod parum ex te calles, consulis peritissimū quenq;, hic nihil referre credis, cui

committas filium. Non sine delectu seruis sua quibusq; partiris munia. Exploras quem agro colendo præficias, quẽ rei culinariæ destines, cui parteis œconomi deleges. At si quis est prorsus inutilis ad omnem functionem, tardus, piger, insulsus, lurco, huic committitur formandus puer, & quæ res summum artificem desiderat, famulorum infimo committitur. Quid læuum est, si hic homines non habent læuam mentem? Sunt quos animus sordidus deterret à conducendo præceptore idoneo, & pluris conducitur equiso quàm filij formator. Et tamen interim indulgetur sumptuosis conuiuijs, noctu dieq; luditur damnosa alea, multum impenditur uenatibus, & morionibus. In eo solo parci sordidiq; sunt, cuius gratia poterat excusari cæteris in rebus parsimonia. Vtinam pauciores essent, qui plus impendunt putido scorto, quàm educando filio. Res, inquit Satyricus, nulla minoris constabit patri quàm filius. Non absurdum fortasse fuerit hic meminisse diarij, quod olim Cratetis nomine celebrabatur. Id ad hunc refertur modum: Ponito coquo minas decem, medico drachmam, assentatori talenta quinque, consilario fumum, meretrici talentum, philosopho triobolum. Quid huic præposteræ rationi deest, nisi ut addas liberorum formatori teruncium? Quanquam arbitror hic philosophi nomine signari præceptorem. Aristippum quum quidam nummis beatus, sed mentis inops percontaretur, quantum mercedis posceret pro filio instituẽdo, atq; ille poposcisset quingẽtas drachmas, immensum, inquit, postulas, Ista summa seruum mercari licebit. Tum philosophus perquàm lepide: At nũc, inquit,

quit, pro uno duos es habiturus, filium officijs utilem, & philosophum filij doctorem. Iam si quis roget quẽpiam, uellét ne unius filij exitio, centum equos lucrifacere, si micam habeat sanæ mentis, respõdebit, opinor, nequaquam. Quur igitur pluris constat equus, quur diligentius curatur, quàm filius? Cur morio charius emitur, quàm instituitur filius? Alibi sit locus frugalitati, hic esse frugalem non est parsimonia, sed dementia. Sunt rursus, qui non sine iudicio deligunt liberis præceptorem, sed hoc precibus dant amicorum. Præteritur idoneus formãdæ pueritiæ artifex, & asciscitur inutilis, non ob aliud, nisi quia precibus amicorum commendatus est. Quid agis demens? In nauigando nihil moraris affectum commendantium, sed eum admoues clauo, qui gubernandæ nauis sit callentißimus: in filio in quo non ipse solum periclitatur, sed pater ac mater, tota familia, atq; ipsa etiã Respub. nõ idem adhibes iudicij? Laborat equus, utrum asciscis medicum ex amicorum cõmendatione, an ex curandi peritia? Quid? an tibi filius equo uilior est? Imò, num tu tibi uilior es equo? Hoc quum turpe sit in mediocris fortunæ ciuibus, quanto turpius est in magnatibus? Vnica cœna in aleam, peßimum scopulum, impingentes, naufragiumq; facientes perdũt triginta milia, & sumptum uocant, si formando filio impendant mille. Naturam nemo nec alij cuiquam, nec sibi dare potest, quanquam hic quoque nonnihil habet momenti parentum cura. Prima est, ut uir sibi deligat uxorem, bonam, ex bonis prognatam, probeq; educatam, tum prospera corporis ualetudine. Quum enim sit arctißima corporis

ani

animiq; cognatio, fieri non poteſt, quin altera res ab altera uel adiuuetur, uel lædatur. Proximum eſt, ut maritus ſi quando liberis procreandis dat operam, nec commotus, nec temulentus id faciat. Siquidem arcano quodam contagio affectiones illæ tranſeunt in fœtum. Non inſcite id notaſſe uidetur philoſophus quidam, qui quum conſpiceret adoleſcentem parum ſobrie ſeſe gerentem. Mirum, inquit, ni pater ebrius te proſeminauit. Equidem uehementer illud quoque reor ad rem facere, ſi pater ac mater quum omni quidem tempore, ſed præcipue conceptionis ac geſtationis, mentem habeant ab omni crimine liberam, beneq; ſibi conſciam. Tali enim mente, nihil poteſt eſſe tranquillius, nihil lætius. Hinc ordiri decuit educationis ſollicitudinem potiuſquàm ab anno decimo, aut ut multi faciunt, à decimoſeptimo. Tertium eſt, ut aut mater uberibus ſuis alat infantem, aut ſi qua neceſſitas inciderit, quo minus id liceat, nutrix deligatur, corpore ſalubri, lacte puro, moribus probis, nec temulenta, nec rixoſa, nec impudica: hærent enim in adultam uſque ætatem, tum corporum, tum animorum uicia ab ipſis uitæ crepundijs hauſta. Hic etiam referre tradunt quos infantulus habeat collactaneos, quos colluſores. Quartũ, ut mature tradatur præceptori è multis ſelecto, omnium teſtimonio probato, multisq; modis explorato. Semel accurate peragenda eſt electio. πολυκοιρανίην damnat Homerus, & iuxta Græcorum uetus adagium: Multitudo imperatorum Cariam perdidit. Nec paucis exitium attulit ſubinde mutatus medicus. Nihil inutilius, quàm frequenter mu-

tare

tare præceptorem. Ad eum enim modum Penelopes *tela texitur ac retexitur. At ego noui pueros, qui ante annũ duodecimum, plusquàm quatuordecim præceptoribus usi sunt, idq́; parentum incogitantia. Nec interim cessabit cura parentum. Obseruabunt & præceptorem, & filium, nec sic ablegabunt ab se sollicitudinem, quemadmodum solent omnem filiæ curam in sponsum transferre, sed subinde reuiset pater exploraturus ecquid profecerit, memor illorum quæ grauiter simul ac prudenter dixit antiquitas, frontem occipitio priorem esse, & nihil citius pinguem reddere equum, quàm oculũ domini, nec ullum letamen agrum reddere fertiliorem, quàm domini uestigium.* De *teneris loquor, nã adultiores expedit interdum procul ab oculis submouere, quæ res insitionis instar, potißimum cicurare solet iuuenum ingenia.* Inter *egregias* Pauli Aemylij *uirtutes celebratur & illud, quod quoties licebat per* Reipub.*negocia, filiorum suorum exercitamentis solet interesse.* Nec Plinius *nepos grauatus est subinde scholam inuisere ob amici cuiusdam filium, quem ad disciplinas alendum susceperat.* Iã *quod de natura dictum est, non est simplex.* E*st enim natura speciei communis, uelut hominis natura est, ratione uti.* Sed *est natura huic aut illi peculiaris, ueluti quosdam mathematicis disciplinis, alios* T*heologiæ, hos* R*hetoricæ aut* Poëticæ, *illos militiæ natos dicas.* T*anta ui rapiuntur ad hæc studia, ut nulla ratione poßint deterreri. Aut tam uehementer abhorrent, ut citius in ignem ituri sint, quàm ad inuisam disciplinam animum applicaturi.* Domestice *noui quẽdam* G*ræce* Latineq́; *perpulchre do-*

ctum,

ctum, & omnibus liberalibus disciplinis elegãter instructum, quem Archiepiscopus cuius benignitate alebatur huc literis adegerat, ut inciperet audire iuris professores, reclamante natura. Hanc querimoniam cũ apud me exponeret, nam idem nos habebat lectus, hortatus sum hominem, ut suo patrono morem gereret, fore leuius quod initio durum esset, ac saltem aliquã temporis partem ei studio daret. Quum ille protulisset aliquot loca prodigiosæ inscitiæ, quæ tamen illi semidei professores, magna cum autoritate traderent auditoribus, Respondi, ut illa contemneret, & quæ rectæ traderent, decerperet: quumq; multis argumentis urgerem hominem. Sic, inquit, sum affectus, ut quoties ad hæc studia me uerto, uideatur ensis profodere pectus meum. Sic natos nõ arbitror aduersus Mineruam compellendos, ne quod dici solet, bouem ducamus ad ceroma, asinum ad lyram. Fortaßis huius propensionis licet & in paruulis notas quasdam deprehendere. Sunt qui ex horoscopo solent talia uaticinari, quorum iudicio quantum sit tribuendum, æstimationem cuiq; suam liberam facio. Profuerit tamen hoc quàm primum deprehendisse, quod ea facillime percipimus ad quæ nos natura composuit. Nõ arbitror prorsus esse uanum, ex oris reliquiq; corporis figura, habituq; coniectare indolem, certe Aristoteles tãtus philosophus, nõ grauatus est περὶ τοῦ φυσιογνωμικοῦ uolumen ædere, nec indoctum, nec inelaboratum. Vt cõmodior est nauigatio, quũ & æstus fauet & uentus, ita facilius instituimur his, ad quæ nos inclinat ingenij propensio. Vergilius cõmonstrauit notas, quibus

c colli

colligere poßis bouem aratro idoneum, aut uaccam armento propagando aptam. Optima toruæ forma bouis. Docet, *quibus signis deprehendas pullum equinum olympicis certaminibus utilem futurum*. Continuo pecoris generosi pullus in aruis Ingreditur, &c. Nam carmen agnoscis. *Errant qui credunt naturam nullas homini notas addidisse, quibus colligi poßit ingenium, peccant uero, qui datas non obseruant*. Tametsi *meo quidem iudicio, uix ulla est disciplina, ad quam hominis ingenium non docile nascatur, si præceptionibus & exercitatione institerimus*. Quid *enim non discat homo, quum elephantus institutione fiat funambulus, saltator ursus, & morio asinus?* Quemadmodum *igitur natura nemini sua in manu est, ita docuimus esse, in quo naturam aliquo pacto ualeamus adiuuare*. Cæterũ *ratio & exercitatio tota nostræ est industriæ*. Quantum *ualeat ratio, potißimum illud declarat, quod quotidie uidemus machinis & arte tolli onera, quæ nullis alioqui uiribus moueri poterant*. Quantum *autem habeat momenti exercitatio, satis arguit illud cum primis celebre prisci sapientis dictum, quod curæ ac meditationi tribuit omnia*. Ac *ratio quidem requirit docilitatem, exercitatio laborem*. Sed *labor, inquiunt, non conuenit ætati teneræ, docilitas uero quæ tandẽ potest esse in pueris, qui uix dum sciunt se homines esse?* Ad *utrunq; paucis respondebo, quî conuenit, ut ætas habeatur indocilis ad literas, quæ iam moribus fingendis apta est?* Verum *ut sunt uirtutũ rudimenta, ita sunt & disciplinarum*. Habet *philosophia suam infantiam, habet adolescentiam, habet maturitatẽ*.

Equinus pullus, qui iam tum præ ſe fert generoſam indolem, non ſtatim urgetur lupatis, ut armatum ſeſſorem tergo uehat, mollibus exercitamentis diſcit meditari bellum. Vitulus aratro deſtinatus, non protinus oneratur ueris iugis, nec urgetur acribus ſtimulis, ſed ut elegāter docuit Maro, Primum laxos tenui de uimine cyclos Ceruici ſubnectunt, dehinc ubi libera colla Seruitio aſſuerint, ipſis è torquibus aptos iungūt pares, & cogūt gradum conferre iuuencos.

Atq; illis iam ſæpe rotæ ducuntur inanes,
Per terram, & ſummo ueſtigia puluere ſignant.
Poſt ualido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepit, & iunctos temo trahit æreus orbes.

Agricolæ norunt habere rationē ætatis in bubus, & exercitia pro modo uiriū attemperant, multo diligētius id faciēdū eſt in liberis inſtituēdis. Ad hæc naturæ prouidentia habilitatē quandā peculiariter inſeuit paruulis. Infans nōdū idoneus eſt cui prælegas officia Ciceronis, aut Ariſtotelis ethica, aut Senecæ Plutarchi'ue morales libellos, aut epiſtolas Pauli, fateor, ſed interim ſi quid indecore facit in cōuiuio, monetur, & monitus ſe cōponit ad cōmonſtratū exemplar. Ducitur in templū, diſcit flectere genua, cōponere manuſculas, aperire caput, totumq; corporis habitū ad religionem formare, iubetur ſilere quū peraguntur myſteria, ad altare uertere oculos. Hæc modeſtiæ pietatiſq; rudimēta prius diſcit puer quàm fari nouit, quæ quoniam inhærent in grandiorem ætatem, nonnullum profectum adferunt ad ueram religionem. Primum nato nullum diſcrimen eſt inter paren

tes & alienos. Mox matrē discit agnoscere, deinde patrem. Eosdem paulatim discit & reuereri, discit obtemperare, discit amare. Dediscit iracundiam, dediscit uindictam, iussus osculum dare, cui indagnabatur, dediscit importunam garrulitatem. Discit assurgere seni, discit aperire caput ad imaginem crucifixi. Qui putant hæc qualiacunq; uirtutis elementa nihil habere momenti ad probitatem, uehementer errant mea quidem sententia. Adolescens quidam reprehensus à Platone quod aleam luderet, questus est, quod ob tantillum malum tam acriter obiurgaretur. Tum Plato, ut leue malum sit, inquit, ludere aleam, graue tamen malū est assueuisse. Vt igitur paruis malis assueuisse magnum est malum, ita pusillis bonis assueuisse, magnum est bonum. Atque harum rerum hoc docilior est ætas illa tenera, quod suapte natura flexilis est in omnem habitum, quod nōdum ullis uicijs est occupata, quod gaudet etiā imitari, si quid præeas. Quæ ut uulgo uicijs assuescit, priusquàm intelligit, quid sit uicium, ita pari ferè facilitate uirtutibus poterit assuescere. Optimis autem rebus, optimum est protinus assuescere. Durat is habitus in quem uacuum ac tenerū animum finxeris. Naturā expellas furca, tamen usq; recurrit, scripsit Flaccus. Scripsit, & quidē uerißime, sed scripsit de arbore adulta. Proinde cordatus agricola statim plantulā in eam speciem componit, quā in arbore uult esse perpetuā. Protinus in naturā uertitur, quod omnium primum infuderis. Argilla nimium uda, formā impressam nō retinet, cera tam mollis esse potest, ut inhabilis sit fingenti. At uix ulla est ætas tam tenera, quæ

discipline capax nõ sit. Nulla, *inquit Seneca, ætas ad discendum sera est, hoc an uerum sit nescio, certe grãdior ætas ad quædam discenda dura est.* Illud *extra cõtrouersiam est, nullam esse ætatem tam recentem, ut nõ sit habilis institutioni, præsertim earum rerum ad quas natura composuit hominem.* Nam *in hoc ipsum infantiæ peculiarem quandam, ut modo dicebam, imitandi libidinẽ addidit, ut quicquid audierint uiderint'ue, gestiant æmulari, gaudeantq; si quid sibi uidentur assequuti, Simios quosdam esse dicas. Atq; hinc prima ingenij docilitatisq; coniectura. Proinde ut natus est homo, statim moribus discendis aptus est. Mox ut fari cœperit, habilis fit ad institutionem literarum. Cuius prior est ratio, ad id protinus addita est docilitas. Siquidẽ eruditio quanquam infinitas habet commoditates, tamen nisi uirtuti famuletur, plus adfert mali quàm boni. Meritò reiecta est à doctis illorum sententia, qui putauerunt ætatem, minorem septem annis, non admouendam literis, cuius sententiæ autorem plurimi crediderunt* Hesiodum, *quanquam* Aristophanes *grammaticus* ὑποθήκας, *quo in opere id proditum est, negat esse* Hesiodi. Insignis *tamen scriptor fuerit oportet, qui talem ædidit librum, ut eruditis etiam* Hesiodum *parentem referre uideretur. Verum ut citra controuersiam fuerit* Hesiodi, *nullius hominis autoritas tantum apud nos ualere debet, ut pigeat meliora sequi, si quis attulerit.* Tametsi *quicunq; fuerũt huius sententiæ, non hoc senserunt, totum hoc temporis usq; ad annũ septimum, oportere uacare omni cura institutionis, sed ante id ætatis pueros nõ esse*

uexandos labore ſtudiorum, in quibus omnino tædia quædam deuoranda ſunt, uelut ediſcendi, reddendi, ſcribendiq́;. Vix enim reperias ullum tam docile tamq́; tractabile ac ſequax ingenium, quod his rebus prorſum abſq; ſtimulis aſſueſcat. Chryſippus nutricibus tribuit triennium, non ut interim uacetur ab inſtitutione præſertim morum & linguæ, ſed ut blandioribus rationibus uirtuti literisq́; præparetur infans, uel à nutricibus uel à parentibus, quorum mores plurimum adferre momenti ad formandos pueros extra controuerſiam eſt. Quoniam autem prima puerorũ inſtitutio eſt, ut diſcant explanate emendateq́; loqui, hic olim nutrices, ac parentes non mediocri erant adiumento. Hoc initium non modo plurimum habet momenti ad eloquentiam, uerũ etiam ad iudicandum, & ad omnium diſciplinarum cognitionem. Linguarum enim inſcitia diſciplinas uniuerſas aut extinxit, aut deprauauit, atq; adeo Theologiam quoq;, Medicinam, & Iuris prudentiam. Admirabilis fuit olim Gracchorũ eloquentia, ſed quã bona ex parte Corneliæ matri debebant, M. Tullij iudicio. Apparet, inquit, filios non tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris: gremiũ igitur illis maternum, erat prima ſchola. Quin & Lelia Caij patris elegantiam dictione referebat. Quid mirũ? Rudis adhuc inter parentis complexus illius ſermone tincta fuerat. Idẽ euenit huius duabus ſororibus Mutiæ & Liciniæ Caij neptibus. Nominatim autem laudatur Liciniæ in dicẽdo elegantia, quæ fuit L. Craſſi filia, Scipionis cuiuſdam, ni fallor, cõiunx. Quid multis? Tota domus, totaq́; gens uſq; ad nepotes ac pro

ac pronepotes sæpe retulit maiorū in dicendo elegantiam. Q. Hortensij *filia sic exprimebat paternam eloquentiam, ut olim extiterit illius oratio apud triumuiros habita, non tantū, ut ait Fabius, in sexus honorem. Ad emendate uero loquendum non leue momentum habent & nutrices, & pædagogi, & collusores pueri. Quod enim ad linguas attinet, tāta est illius ætatis docilitas, ut intra paucos mēses puer Germanus discat Gallice, idq́; insciens & aliud agens, nec unquā ea res succedit felicius, quàm annis quàm maxime rudibus. Quod si id fit in lingua barbara & anormi, quæ aliud scribit quàm sonat, quæq́; suos habet stridores & uoces uix humanas, quanto id facilius fuerit in lingua Græca seu Latina? Mithridates rex duas & uiginti linguas sic calluisse legitur, ut cuiq; genti citra interpretem propria lingua ius redderet. Themistocles intra anni spatium Persicam linguam perdidicit, quo commodius cū rege colloqueretur. Si hoc præstat adulta ætas, quid non sperandum à puero? Totū autem hoc negociū duabus potißimum rebus constat, memoria & imitatione. Imitandi naturale quoddam studiū in pueris esse iam ante docuimus, memoriam porrò uel tenacißimam tribuūt pueritiæ uiri sapientißimi. Quod si diffidimus illorum autoritati, abunde nobis fidem facit ipsa rerum experientia. Quæ pueri uidimus sic hærēt animo, quasi heri uidissemus. [illegible]die legimus senes, post biduū si denuo legam[illegible] noua uidentur. Ad hæc, quotū quemq; uidemus, cui [illegible]ulto feliciter successerit linguarum cognitio? Et si qbus successit cognitio, sonus & pronūciatio germana*

aut nullis, aut quàm paucißimis cõtingit. Neq; enim ad communem regulam uocanda sunt illa rarißima exempla. Nec ideo debemus pueros post exactum annũ decimumsextum, ad linguarum cognitionẽ uocare, quod Cato senior sero didicit latinas literas, græcas uero septuagesimum agens annum. At Vticensis ille Cato superiore multo tum doctior, tum eloquentior, puer adhæsit pædagogo Sarpedoni. Atq; hic eò magis aduigilandũ, quod ætas illa, quoniã naturæ sensu potius quàm iudicio ducitur, pari facilitate, aut fortaßis maiore imbibit praua atq; recta. Quin & recta facilius ueniunt in obliuionem, quàm dedíscimus uiciósa. Deprehenderunt hoc, & admirati sunt ethnicorum philosophi: nec potuere causam peruestigare, quam Christiana philosophia nobis prodidit, quæ docet hanc ad mala pronitatem insedisse nobis ex humanæ gentis principe Adamo. Quod ut falsum esse non potest, ita uerißimum est maximam huius mali partem manare ex impuro conuictu prauaq; educatione, præsertim ætatis teneræ, & in omnia flexilis. Proditum est literis Alexandrum Magnũ à Leonide pædagogo uicia quædam imbibisse puerum, quæ nec adultum iam atque etiam imperio sublimem deseruerunt. Proinde quandiu apud latinos uiguit illa prisca morum integritas, puerilis ætas non committebatur mercenario formatori, sed ab ipsis parẽtibus & agnatis instituebatur, uelut à patruis, auũculis, & auis, autore Plutarcho. Existimabant enim hoc ad gentis decus in primis pertinere, si quàm plurimos haberet eruditione liberali præstãtes, quũ hodie tota ferè nobilitas

sit in

ſit in pictis ſculptisq́; ſtēmatis, choreis, uenatu, & alea. Primus omnium Sp. Carbilius, homo libertinæ conditionis, cuius patronus Carbilius omnium primus induxit exemplum diuortij, traditur aperuiſſe ſcholam literariã. Antehac hoc præcipuum habebatur pietatis officium, ſi cognatos quiſq; ſuos ad uirtutem & eruditionem inſtitueret. Nunc unũ hoc curæ eſt, ut puero quæratur uxor bene dotata. Hoc perfecto, credunt ſe nihil iam debere pietati. Verum ut res humanæ pronæ ſunt in deterius, delitiæ perſuaſerunt, ut hoc muneris pædagogo domeſtico committeretur, & ingenuus ſeruo tradebatur inſtituendus. Qua quidem in re ſi delectus habebatur, hoc minus erat periculi, quod formator non ſolum in oculis parentum uiueret, ſed in illorum eſſet poteſtate, ſi quid delinqueret. Qui erant cordatiſsimi, aut emebant ſeruos literatos, aut curabant literis erudiendos, ut liberorum ſuorum pueritiæ formandæ præficerent. At quanto conſultius ſi ipſi parentes in hoc literas diſcerent, ut liberos ſuos doceant. Hac certe ratione duplex eſſet utilitas, quemadmodum duplex commoditas eſt, ſi Epiſcopus ſe pium uirum præbeat quo poſsit quàmplurimos ad pietatis ſtudium inflammare. Non omnibus uacat inquies, & piget tanti laboris. Sed agedum uir præclare, reputemus nobiſcum, quantum temporis nobis pereat alea, cõpotationibus, ſpectaculis, & morionibus, et pudebit opinor, cauſari deeſſe ocium ei rei, quæ cæteris omnibus omiſsis erat agẽda. Sufficit ad omnia munia tempus, ſi qua decet frugalitate diſpẽſetur. Nobis uero breuis eſt dies, cuius maiorem partem perdimus. Iam illud expende, quan

ta temporis portio datur amicorum friuolis interdũ negocijs. Si minus licet omnibus morem genere, priores sanè parteis debentur liberis. Quid autem laboris refugimus, ut liberis luculentum patrimonium, pulchreq; constabilitum relinquamus, ut illis paremus quod his omnibus præstantius est, piget capere laborem, præsertim quum naturæ pietas, & profectus eorum qui nobis sunt charißimi, edulcet omnem molestiam? Id ni esset quando matres ferrent tam longa gestationis & nutricationis tædia? Leuiter amat filium, quem piget erudire filium. Verum instituendi ratio fuit hoc nomine facilior priscis, quod eadem esset lingua literas callentium, & imperitæ multitudinis, nisi quod eruditi emendatius, elegantius, prudentius & copiosius dicebant. Fateor, ac plurimum compendij foret ad eruditionem, si idem maneret hodie. Nec defuerunt qui priscum exemplum reuocare conati sunt uelut apud Phrysios Canterij, apud Hispanos Elisabetha regina Ferdinandi uxor, è cuius familia complures prodiere fœminæ eruditione iuxta ac pietate mirabiles. Apud Anglos uir clarißimus Thomas Morus quem licet regijs negocijs occupatißimum, non piget uxori filiabus ac filio præstare præceptorẽ, primum ad pietatem, mox ad utriusq; literaturæ peritiam. Id certe curandum erat, in his quos eruditioni destinauimus. Nec est periculum, ne populi linguam ignorent, eam perdiscent uelint nolint hominum commercio. Quod si nemo sit domi qui literas norit, statim asciscendus est artifex, sed exploratus tum moribus, tum eruditione. Stultum est in filio uelut in Care, quod aiunt, pericu-

lum

lum facere, sciat ne literas, & sit ne uir probus quem adhibuisti. In rebus alijs sit uenia dormitanti, hic argus sis oportet, atque oculis omnibus aduigilandum est. In bello, aiunt, bis peccare non licet, hic ne semel quidem peccare fas est. Porrò quo maturius puer tradetur formatori, hoc felicius succedet institutio. Hic scio causari quosdam, esse periculum ne studiorum labor reddat teneri corpusculi ualetudinem imbecilliorem. Hic respondere poteram, etiamsi quid decederet robori corporis, hoc incõmodi belle pẽsari tam eximijs animi bonis. Nec enim athletam fingimus, sed philosophum, sed Reipub. gubernatorem, cui satis est adesse prosperam ualetudinem, etiamsi nõ adsit Milonis robur. Fateor tamen nõnihil indulgendum ætati, quo uegetior euadat, uerũ multi stulte metuunt suis infantibus à literis, qui non metuũt multo grauius periculum ab immodico cibo, quo non minus læduntur ingenia paruulorum, quàm corpora, ab eduliorũ potús ue generibus, quæ non congruunt ætati. Admouent infanteis suos uarijs ac prolixis conuiuijs, nonnunquam & in multam noctem productis, explent illos salsis & calidis usque ad uomitum interdum. Stringunt & onerant tenera corpuscula uestibus incommodis ad ostentationem, quemadmodum nonnulli simios ornant humano cultu, alijsq; modis effœminãt liberos suos, nec usquam tenerius metuitur illorum ualetudini, quàm quum literis, hoc est de re maxime omnium salutifera, necessariaq; cœptum est agi. Quod de ualetudine dictum est, idem pertinet ad formæ curam, quam ut fateor non omnino negligendam, ita nimis anxie curari

Secunda propositio confutanda.

rari parum uiro dignum est. Nec huic aliunde morosius metuimus, quàm à studijs quũ ea lõge magis corrumpatur, ingurgitatione, temulentia, intempestiuis uigilijs, pugnis ac uulneribus, postremo scelerata scabie, quam uix quisquam effugit adolescens intemperantius uiuens. Ab his rebus potius arceant liberos suos quàm à literis, qui tam misere metuunt illorum ualetudini ac formæ. Quanquam id quoque nostra cura prouideri potest, ut quàm minimum sit laboris ac proinde minimum dispendij. Id fiet si nec multa, nec quælibet inculcentur teneris, sed optima tantum & ætati congrua, quæ iucundis capitur potius quàm subtilibus. Deinde blanda quædam tradendi ratio faciet, ut ludus uideatur non labor. Hic enim lenocinijs quibusdam fallenda est ætas illa, quæ nondũ intelligere potest quantum fructus, quantũ dignitatis, quãtum uoluptatis in posterum sint allaturæ literæ. Id partim præstabit formatoris lenitas, comitasq́; partim & ingenium ac solertia qua uarias arteis comminiscetur, quibus puero reddat iucundas literas, & à sensu laboris auocet. Nihil enim est inutilius, quàm quum præceptoris mores efficiunt, ut prius odisse incipiant studia, quàm intelligere poßint quare sint amanda. Primus discendi gradus est præceptoris amor. Progressu temporis fiet, ut puer qui prius literas amare cœperat, propter doctorem, post doctorem amet propter literas. Nam quemadmodum munera pleraque uel hoc nomine gratißima sunt, quod ab his proficiscantur quos egregie charos habemus: ita literæ, quibus nondum iudicio placere possunt, his tamen doctoris affectu commendantur. Rectissime

ſime dictum eſt ab Iſocrate, eum plurimum diſcere, qui diſcendi cupidus eſt. Libēter autem ab his diſcimus quos diligimus. Sunt uero quidam tam inamœnis moribus, ut nec ab uxoribus amari queant, toruo uultu, tetrico conuictu, irati uidentur etiam tum quum ſunt propicij, nihil poſſunt blande dicere, uix etiã arridere ridentibus, dicas planè gratijs iratis natos. Hos uix idoneos iudico, quibus equos indomitos formandos committas, tantum abeſt, ut imbecillem ac penè lactantem ætatem illis prodendam exiſtimem. At hoc hominum genus quidam uel maxime credunt admouendum formandæ primæ ætati, dum toruitatem putant eſſe ſanctitatem. Atqui non tutò fronti creditur, ſub illa tertica perſona ſæpenumero latent euiratiſſimi mores, nec inter pudicos commemorandum eſt, ad quæ dedecora nonnunquam illi carnifices terrore puerorum abutantur. Ne parentes quidem recte poſſunt educare liberos, ſi tantum metuantur. Prima cura eſt amari, paulatim ſuccedit non terror, ſed liberalis quædam reuerentia, quæ plus habet ponderis quàm metus. Quàm igitur belle proſpicitur his pueris, qui uix dum quadrimi mittuntur in ludũ literarium, ubi præſidet præceptor ignotus, agreſtis, ac moribus parum ſobrijs, interdum ne cerebri quidem ſani, frequenter lunaticus, aut morbo comitiali obnoxius, aut lepræ, quam nunc uulgus ſcabiem gallicam appellat. Neminem enim hodie tam abiectum, tam inutilem, tam nullius rei uidemus, quem uulgus non exiſtimet idoneum moderando ludo literario. Atque illi ſe regnum nactos rati, mirum quàm ferociant, quod habeant imperium, non

in beluas, ut inquit Comicus, sed in eam ætatem, quam oportebat omni lenitate foueri. Dicas *non esse scholam, sed carnificinam, præter crepitum ferularum, præter uirgarum strepitum, præter eiulatus ac singultus, præter atroces minas nihil illic auditur. Quid aliud hinc discant pueri, quàm odisse literas?* Hoc *odium ubi semel insedit teneris animis, etiam grandes facti abhorrent à studijs.* Multo *etiam stultius est, quod quidam filios suos mittunt ad ebriosam mulierculam, ut legendi scribendiq; parent facultatem.* Præter *naturam est fœminam in masculos habere imperium, tum nihil immitius eo sexu, si qua ira commouerit animum, & incalescit facillime, uix autem conquiescit, nisi uindicta satiata.* [redacted] Hoc *institutionis genus utcunque probant alij, me quidem autore nullus id faciet, quisquis cupiet suum puerum liberaliter educatum.* Oportet *scholam aut nullam esse, aut publicam.* Compendiarium *quidem hoc est, quod uulgo fit.* Facilius *enim plures ab uno metu coguntur, quàm unus ab uno liberaliter instituitur.* Atqui *non magnum est asinis aut bubus imperare, liberos liberaliter instituere, ut difficillimum est, ita pulcherrimum.* Tyrannicum *est metu premere ciues, beneuolentia, moderatione, prudentiaq; continere in officio regium est.* Diogenes *quũ ab Aeginetis captus produceretur uenũ, præco rogauit hominem, quo titulo uellet commendari*

ri

ri emptoribus. Dic, inquit, si quis uelit mercari homi-
nem, qui sciat imperare liberis. Ad hoc insolitum præco
nium risere multi. Quidam cui liberi paruuli erant do-
mi, congressus est cum philosopho, sciret'ne uere quod
profiteretur, Ait se scire. Breui colloquio sensit non esse
uulgarem quempiam, sed sub sordido pallio præclaram
latere sapientiam. Emptum duxit domũ suam, eiq; libe-
ros suos formandos commisit. Gallis literatoribus secun
dum Scotos nihil est plagosius. Hi moniti respondere so
lent, eam nationem, quemadmodum de Phrygia dictum
est, non nisi plagis emendari. Hoc an uerum sit, alij ui-
derint, fateor tamen nonnihil in natione discriminis esse,
sed multo magis in singulorum ingeniorum proprieta-
te. Quosdam occidas citius, quàm uerberibus emendes,
at eosdem beneuolentia blandisq; monitis ducas quocun
que uelis. Hac indole fateor me puerum fuisse, quumq;
præceptor cui præ cæteris eram charus, quod diceret se
nescio quid magnæ spei de me concipere, magis aduigi-
laret, uelletq; tandem experiri, quàm essem uirgarũ pa-
tiens, obiecit commissum, de quo nec somniarã unquam,
ac cecidit. Ea res omnem studiorum amorem mihi ex-
cussit, adeoq; deiecit puerilem animum, ut minimum ab-
fuerit quin dolore contabescerem, certe mœrorem eum
excepit febris quartana: Is ubi tandem intellexit errorem
suum, deplorabat apud amicos: Illud, inquit, ingeniũ pe
nè prius perdiderã quàm nossem. Erat enim uir nec stu-
pidus, nec indoctus, nec, ut, arbitror, malus. Resipuit il-
le, sed mihi sero. Iam hinc mihi cõiecta uir egregie, quàm
multa felicissima ingenia perdant isti carnifices indocti,
sed

ſed doctrinæ perſuaſione tumidi, moroſi, uinolenti, truces, & uel animi gratia cædentes, nimirum ingenio tam truculento, ut ex alieno cruciatu capiant uoluptatē. Hoc genus homines lanios aut carnifices eſſe decuit, nō pueritiæ formatores. Nec ulli crudelius excarnificant pueros, quàm qui nihil habent, quod illos doceant. Hi quid agant in ſcholis, niſi ut plagis ac iurgijs diē extrahant? Noui Theologum quendam, & quidem domeſtice, maximi nominis, cuius animo nulla crudelitas ſatis faciebat in diſcipulos, quū magiſtros haberet ſtrenue plagoſos. Id exiſtimabat unice & ad deijciendam ingeniorum ferociam, & ad edomandam ætatis laſciuiam pertinere. Nunquam agitabat conuiuium apud gregem ſuum, niſi quemadmodum Comœdiæ exeūt in lætam cataſtrophen, ita poſt cibum ſumptū, unus aut alter protraheretur uirgis lacerandus, & interim ſæuiebat & in immeritos, nimirum ut aſſueſcerent plagis. Ipſe quondam aſtiti proximus, quum à prandio ex more puerum euocarat, annos natum, ut opinor, decem. Recens autem à matre uenerat in eum gregem. Præfatus eſt, illi matrem eſſe cum primis piam fœminam, ab ea ſibi puerum ſtudioſe commendatum, mox ut haberet occaſionem cædendi cœpit obijcere neſcio quid ferociæ, quū nihil minus præ ſe ferret puer, & innuit illi cui collegij præfecturam commiſerat, huic ex re ſatelles erat cognomē, ut cæderet, ille protinus deiectum puerum, ita cæcidit quaſi ſacrilegium commiſiſſet. Theologus ſemel atque iterum interpellauit, ſatis eſt; ſatis eſt. At carnifex ille feruore ſurdus, peregit ſuam carnificinam penè uſq; ad pueri ſyncopen. Mox Theologus

logus uersus ad nos, nihil cōmeruit, inquit, sed erat humiliandus, nam hoc uerbo est usus. Quis unquam ad eū modum erudiuit mancipium, imò quis asinum? Generosus equus melius popysmate & palpo domatur, quàm scutica aut calcaribus. Quem si durius tractes, fit refractarius, fit calcitro, fit mordax, fit retrogradus. Bos, si nimium urgeas stimulis, iugum excutit, & stimulatorē impetit. Sic tractandum est generosum ingenium, quēadmodum tractatur leonis catulus. Elephantos sola domat ars, non uiolentia, nec ullum animal tam ferum est, quod non mansuescat officio: nec ullum tam cicur, quod immodica sæuitia non exasperetur. Seruile est metu mali castigari, atqui publica consuetudo filios appellat liberos, quod hos deceat liberalis educatio, seruili multum dissimilis: tametsi qui sapiunt hoc agunt potius, ut serui lenitate ac beneficijs exuant mancipij capillum, memores & illos esse homines non beluas. Commemorantur admiranda exempla seruorum in dominos, quos profecto tales non comperissent, si tantum uerberibus subegissent. Seruus si sanabilis est ingenij, melius emendatur monitis, pudore & officijs, quàm plagis: si insanabilis, ad extremam malitiā indurescit, & aut fuga compilat herum, aut necem illius aliqua molitur arte. Nōnunquam & suæ uitæ iactura domini sæuitiā ulciscitur. Nullum autē animal formidabilius, quàm homo, quē atrox iniuria docuit suæ salutis contemptum, Proinde quod prouerbio iactatur unumquenq; tot hostes habere quot seruos, si uerum est, dominorum iniquitati potissimum arbitror imputandum. Artis enim est, non fortunæ im-

perare seruis. Quòd si cordatiores heri id dant operā, ut seruos ita habeāt ut seruiant liberaliter, malintq; pro seruis habere libertos: quàm absurdum est è natura liberis educatione reddere seruos? Nec ab re Comicus ille senex putat multum interesse inter patrē ac dominum. Dominus tantum cogit, pater pudore ac liberalitate cōsuefacit filiū, ut sua sponte recte faciat, potius quàm alieno metu, præsens atq; absens sit idem, hoc qui nequit inqt, fateatur se nescire imperare liberis. Atqui plus aliquanto discriminis esse debet, inter patrem ac dominū, quàm inter regem ac tyrannum. Tyrannum submouemus à republica, & uel filijs tyrānos asciscimus, uel ipsi in eos tyrannidē exercemus. Quanquam in totum hoc uile seruitutis nomē è uita Christianorum sublatum esse oportuit. Beatus Paulus Onesimum Philemoni commendat, nō iam ut seruum, sed ut pro seruo fratrem charissimum. Et Ephesijs scribēs monet heros, ut in seruos remittant austeritatem ac minas, memores se potius conseruos esse quàm dominos, quod utriq; communem dominum habeant in cœlis, qui non minus pœnas sumpturus est de dominis si quid peccent, quàm de seruis. Apostolus nec minaces uult esse dominos, nedum plagosos: nō enim dicit, remittentes flagra, sed, remittētes minas: & nos liberos nostros nihil aliud quàm cædi uolumus, quod uix triremiū præfecti, aut piratæ faciunt in remiges. De liberis autē quid præcipit idē Apostolus? Adeo non uult illos cædi seruiliter, ut & à monitis atq; obiurgatione iubeat abesse sæuitiam & amarulentiam. Vos, inquit, patres nolite ad iracūdiam prouocare filios ue-

stros

ſtros, ſed educate illos in diſciplina & correptione domini. Qualis autẽ ſit diſciplina domini, facile perſpiciet, qui conſiderarit, qua lenitate, qua mãſuetudine, qua charitate dominus Ieſus *erudierit, tulerit, fouerit, ac paulatim prouexerit diſcipulos ſuos.* Humanæ *leges patriam poteſtatem temperant, eædem & ſeruis in heros permittunt actionem malæ tractationis, & unde hæc immanitas inter* Chriſtianos? Olim *Auxon quidã eques* Romanus *filium dum uirgis emendat immoderatius, occidit.* Ea *indignitas adeo commouit populum, ut hominem in forum protractum parentes ac liberi ſtilis confoderent, nihil reueriti dignitatem equeſtrem, quẽ* Octauius Auguſtus *ægre periculo ſubduxit.* At *quàm multos hodie uidemus* Auxones, *qui ſæuitia plagarum, lædunt puerorum ualetudinem, eluſcant eos, debilitant, nec raro necant.* Virgæ *nihil faciũt ad quorundam ſæuitiam, inuerſis uirgis cædunt manubrio, colaphos ac pugnos impingunt teneris, aut quicquid forte proximum eſt arripiunt & illidũt.* Narrant Iuriſperitorum *literæ ſutorẽ quendam dum diſcipulo ligneam calceorum formã impingit in occipitium, alterum oculum excuſsiſſe, obq́; id factum pœnas dediſſe legibus.* Quid *de illis dicendum eſt, qui cruciatibus addunt abominandam cõtumeliam?* Nunquã *eram crediturus, niſi & puerũ & crudelitatis autorem de proximo noſſem.* Puerum *annos uixdum duodecim natum, cuius honeſtiſsimi parentes fuerant de præceptore bene meriti, tam immanibus modis tractarunt, ut uix* Mezentius *aut* Phalaris *ullus poſſet crudelius.* Stercoris *humani tantam uim impegerunt*

in os paruuli, ut expuere non posset, sed bonam partem deuorare cogeretur. Quis tyrannus unquam adhibuit hoc contumeliæ genus? πασσάμενος ἐπίπασσε, habet Græcum prouerbiũ. Post tales epulas exercetur imperiũ. Puer nudus funibus sub alas immißis suspenditur, ut infame furti supplicium repræsentarent, quo nõ aliud apud Germanos execrabilius. Mox in pensilem sæuitur undiq; uirgis, propémodũ usq; ad necem. Nam quo magis inficiabatur puer, quod nõ cõmiserat, hoc magis intendebatur carnificina. Adde iam ipsum torrorem, penè supplicio formidabiliorẽ, oculi uiperini, os angustũ & corrugatum, uox acuta qualis fertur umbrarum, facies lurida, caput uertiginosum, minæ & conuicia, quæ illi suggerebat splendida bilis, Tisiphonen quampiam diceres. Quid consequutum est? Mox puerum à supplicijs excipit morbus, magno & mentis & uitæ periculo. Ibi carnifex ultro occupat expostulationem, scribit patri, quàmprimum abducat filium suum, se medicinam omnẽ consumpsisse frustra in deploratum puerum. Vbi corporis morbus utcunq; remedijs depulsus est, tamen animus adhuc sic erat attonitus, ut metueremus ne nũquam ad pristinum mẽtis uigorem rediturus esset. Neq; hæc fuit unius diei sæuitia, quandiu uixit apud illum puellus, nullus præteribat dies, quo non semel atq; iterum crudeliter uapularet. Scio, iam dudum suspicare lector, enorme fuisse cõmissum, cui tam atrox adhibita est medicina. Dicam paucis. Reperti sunt & illius qui cæsus est & aliorum duorum libri atramento conspurcati, uestes conscissæ, & caligæ excrementis humanis contaminatæ. Is

qui

qui lusum hũc ludebat, puer erat ad omne scelus natus, qui post alijs facinoribus fidem fecit priorum, insani do ctoris ex sorore nepos, iam tum præludẽs ad ea quæ fa= cere solent in bello aut latrocinio milites, apud hospitẽ quendã educto è uase embolo, passus est uinũ in solũ de= fluere, ac uelut officiosus admonuit se sentire uini odo= rem: cũ altero sodali puero quotidie gladio decertabat, nõ ioco, sed serio, ut iam agnosceres latronem, aut sica= riũ, aut quod his simillimũ est, mercenarium militem fu turum. Huic tametsi faueret ille formator, tamẽ metuens ne se mutuo cõfoderent pueri, cognatum ablegauit. Nã ex altero luculentam capiebat mercedem, erat autem ex isto numero Euangelicorum, quibus nihil dulcius est pe cunia. Persuasum erat optimo uiro parenti, puerũ agere apud præceptorem sanctum, amicum, ac uigilãtem, quũ uiueret apud fucatum carnificem, ac homini semijnsano perpetuoq́; ægrotanti ministrum & assessorem age= ret. Quum igitur æquior esset in eũ qui sanguine pro= pinquus erat, atq; item in alterum unde lucule͂ta meßis, in innoxium inclinauit suspicio, cui tantum tribuebatur malitiæ, ut suas ipsius uestes laceraret, conspurcaretq́;, quo uitaret suspicionem. Atqui puer ex utroq; parente optimo natus, nullũ unquam tam illiberalis ingenij spe= cimen dederat, & hodie nihil est illius moribus ab omni malitia alienius, qui nunc omni metu liber rẽ omnem ut gesta est narrat ordine. Talibus pædagogis honesti ci= ues tradunt filios suos, quibus nihil habent charius, ta= les queruntur non reponi sibi mercedem opera dignam. Neque non senserat carnifex errorem suum, sed maluit

constanter insanire, quàm culpam agnoscere: & aduersus huiusmodi nõ instituitur malæ tractationis actio, nec in tam immanẽ sæuitiã uigorem habet legum seueritas. Nullis est ira implacabilior, quàm ijs qui morbo comitiali sunt affines. Quàm multæ res irrepserunt in uitam Christianorũ, nec Phrygibus nec Scythis dignæ, è quibus unum indicabo, non prorsus abhorrens ab hoc argumento. Qui primũ adeunt scholas publicas, coguntur beanum exuere, barbaræ rei repertũ est æque barbarum uocabulum. Missus est adolescens ingenuus ad discendas arteis liberales. Verum quàm illiberalibus cõtumelijs initiatur? Primum macerant illi mentũ ueluti barbam derasuri, ad id adhibetur lotiũ, aut si quid lotio fœdius. Is liquor impingitur in os, nec licet expuere. Molestis ictibus detrahuntur cornua scilicet, interdum coguntur multam aceti, aut salis uim ebibere, aut si quid aliud libuit effreni iuuenũ petulantiæ. Nam aggressuri ludum exigunt iusiurandum, illũ omnibus imperatis pariturũ. Tandem sublimem rapiunt, & dorso quoties libuit arietant in postẽ. Has tam agrestes contumelias nõnunquam excipit febris, aut spinæ dolor immedicabilis. Certe lusus insulsus exit in temulentum cõuiuium. A talibus exordijs auspicãtur liberalium artiũ studia. Atqui talibus auspicijs initiari decuit carnificem, tortorẽ, aut lenonem, aut animæ uenalis Carem, aut remigem, non puerum musarum & gratiarum sacris destinatum. Mirum est ad eum modum insanire iuuenes liberalibus studijs deditos, sed magis mirum est hæc à iuuentutis moderatoribus approbari. Tam fœdis, tamq; crudelibus

ineptijs prætexitur nomen cõsuetudinis, quasi malæ rei cõsuetudo quicquam sit aliud, quàm error inueteratus, hoc maiore studio reuellendus, quod iam ad plures serpsit. Sic durat & apud Theologos uesperiarum mos, nam rem absurdam absurdo signant nomine, scurris dignam citius quàm Theologis. Verum eorũ qui liberales profitẽtur disciplinas, oportet & iocos esse liberales. Sed ad pueritiam redeo, cui nihil inutilius quàm plagis assuescere, quarum enormitas facit, ut indoles generosior fiat intractabilis, abiectior ueniat in desperationem, aßiduitas facit, ut & corpus occallescat ad uerbera, & animus obdurescat ad uerba. Imò nec acrior obiurgatio frequẽter est admouenda. Pharmacum sinistre adhibitũ exacerbat morbum, nõ leuat, & aßidue adhibitum paulatim desinit esse pharmacũ, nec aliud efficit, quàm quod solet cibus insuauis parumq; salubris. [redacted] (1)

obiurgatione, ſed manſuetudine, cordia, nõ amaritudine. Hoc flagellum aßiduemus filijs noſtris, ut recte inſtituti domi habeant bene uiuendi rationẽ, nec cogantur in rebus gerendis à uicinis emẽdicare conſiliũ. Lycon philoſophus oſtẽdit duos acerrimos ſtimulos excitãdis puerorũ ingenijs, pudorẽ ac laudem: pudor eſt iuſti probri metus, laus autẽ eſt omnium artium altrix. His ſtimulis urgeamus liberorum ingenia. Iam ſi placet oſtendã & fuſtem, quo tundas tuorum latera. Labor omnia uincit improbus, ait Poëtarũ optimus: aduigilemus, urgeamus, inſtemus, exigendo, repetendo, inculcando, hoc fuſte tundamus infantium noſtrorum latera. Primũ diſcant amare mirariq; probitatem ac literas, horrere turpitudinẽ & inſcitiam. Audiant alios ob recte facta prædicari, alios ob male facta uituperari, ingerantur exempla eorum quibus eruditio ſummam gloriam, opes, dignitatẽ, & autoritatem peperit. Ruſus eorum, quibus improbi mores, nulliſq; diſciplinis excultum ingenium, infamiã, contemptum, ægeſtatem & exitium attulit. Hi nimirum ſunt fuſtes digni Chriſtianis, manſuetißimi Ieſu diſcipulis. Quod ſi nihil proficitur, nec monitis, nec precibus, nec æmulatione, nec pudore, nec laudibus, nec cæteris artibus, ipſam etiam uirgarum caſtigationem, ſi res ita demum poſtulet, oportet & liberalẽ eſſe & uerecundã. Nam hoc ipſum nudari ingenuorũ corpora, præſertim multorum oculis, cõtumeliæ genus eſt. Tametſi Fabius in uniuerſum dãnat receptam cædendi pueros ingenuos conſuetudinẽ. Dixerit aliquis, quid fiet ijs, qui niſi plagis ad ſtudia compelli non poſſunt? Reſpondeo numero,

quid

quid faceres asinis ac bubus, si in scholam ueniant? nonne rus abigeres, & alteros pistrino, alteros aratro dederes? Sunt enim homines non minus stiuæ & pistrino nati, quàm boues & asini. Sed interim, inquiunt, decrescit grex. Quid tum postea? Simul & quæstus. Hoc durum. Hinc igitur illæ lachrymæ. Charius est illis lucrũ, quàm puerorum profectus. Sed huiusmodi fermè est literatorũ uulgus. Fateor, quẽadmodum philosophi describunt sapientem, rhetores oratorem, qualem uix usquam inuenias, ita longe procliuius esse præscribere qualem oporteat esse præceptorem, quàm multos inuenire qui ad præscriptam formam respondeant. Verum hãc oportebat esse publicam & prophani magistratus, & ecclesiasticorum procerum curam, ut quemadmodum instituuntur, qui nauent operam in bello, qui cantent in templis: ita multo magis instituãtur, qui recte ac liberaliter forment liberos ciuiũ. Vespasianus è fisco suo dabat annua centena Latinis, Græcisq; rhetoribus. Plinius nepos etiam de priuato suo in eundem usum ingentem summã erogauit. Quod si cessat publica cura, certe suæ quisq; domi uigilare debet. Quid faciẽt, inquis, tenues, qui uix alunt suos liberos, tantum abest, ut talem educatorẽ possint conducere? Hic nihil habeo quod respondeam, nisi illud è comœdia, ut possumus, quando ut uolumus non licet. Nos instituendi rationem optimam tradimus, fortunã dare nõ possumus. Nisi quod hic quoq; diuitum benignitas debet bene natis ingenijs, sed angustia rei familiaris non ualentibus exerere uim naturæ, succurrere. Fateor præceptoris comitatẽ ita temperatam esse oportere,

ne pudorem ac reuerentiam excutiat familiaritatis comes contemptus, qualem fuisse prædicant Sarpedonē Catonis Vticensis pædagogum, qui comitate morū, summam gratiam, probitate parem autoritatem apud puerum sibi conciliarat, nullo uirgarum metu. Verum isti qui nihil aliud norunt, quàm cædere, quid facerēt si Cæsaris aut regum liberos suscepissent instituendos, quos cædere fas non est? Dicent heroum filios eximendos ab hac formula. Quid ego audio? An ciuium filij minus sunt homines quàm regum? An suus cuique filius non æque charus esse debet, ac si è rege natus esset? Si fortuna est humilior, hoc magis opus est institutionis ac literarum præsidio, quo se tollant humo. Sin ampla, ad rem probe administrandā necessaria est philosophia. Quid quod non pauci ex humili loco uocantur ad principatum, interdum & ad summum pontificiæ dignitatis culmen. Non omnes huc euadunt, tamen omnes huc educandi sunt. Cum plagosis rixari desinam, si unum hoc adiecero. Eas leges ac magistratus à sapientibus uiris damnari, qui tantum terrent pœnis, non etiam alliciūt præmijs, quiq; puniunt admissa, non item cauēt ne quid admittatur puniendum. Idem sentiendum de uulgo pædagogorum, qui tantum uerberant ob commissa, nō instituūt animum ut nolit peccare. Exigitur lectio, si quid fallit puer, cæditur, id quum fiat quotidie, quo magis assuescat paruulus, existimant sese pulchre functos officio præceptoris. Atqui prius huc erat inuitandus puer, ut amaret literas, ut uereretur formatoris animum offendere. Verum hisce de rebus fortasse plus satis alicui uidebor disseruisse,

seruisse, & iure uiderer, nisi tam grauiter hic peccaretur ferè ab omnibus, ut nunquam satis dici poßit. Porrò non parum adferet adiumenti, si qui puerum suscepit instituendum, animi inductione parentis affectum induat. Hoc pacto fiet, ut & puer discat libentius, & ipse minus sentiat ex labore tædij. Siquidem in omni negocio magnam difficultatis partem adimit amor. Quoniã autem iuxta uetus prouerbium, Simile gaudet simili, præceptor quodãmodo repuerescat oportet, ut ametur à puero. Non placet tamen, quod extremæ ac penè decrepitæ ætatis senibus pueros tradunt in sinum literarum rudimentis imbuendos. Nam hi uere pueri sunt, non simulant, nec fingunt balbutiem, sed uere balbutiunt. Optarim ætatem uirentem, à qua non abhorreat puer, & quam non pigeat quamuis personam sumere. Hic idem aget in formãdo ingenio, quod parentes ac nutrices facere solẽt in fingendo corpore. Quo modo docent primum infantem humanas sonare uoces? Blesa lingua sermonem ad puerilem balbutiem accõmodant. Quomodo docent edere? Præmandunt ipsæ lacteam pultem, & cõmansam paulatim in os infantis inserunt. Quomodo docent ingredi? Inflectunt corpus, & suos paßus ad infantis modulum contrahunt. Nec quouis pascunt cibo, nec plus infundunt, quàm capere poßit, ac sensim cum ætatis profectu ad solidiora prouehunt. Primum cognata quæritur alimonia, non multum abhorrens à lacte, quæ tamen ipsa si copiosius immergatur in os, aut præfocat infantem, aut effusa uestem contaminat. Sensim ac paulatim infusa, iuuat. Quod idẽ usu uenire uidemus uasculis angusti oris,

si multum infundas, rebullit quod infunditur. Sin minutim, atque ut ita loquar stillatim, paulatim quidē ac sensim, sed tamen implentur. Vt igitur exiguis cibis ac subinde datis aluntur tenera corpuscula, itidem ingenia puerorum cognatis disciplinis, sed sensim ac ceu per lusum traditis, paulatim assuescunt maioribus, nec interim sentitur lassitudo, quod minutæ accessiones sic fallant laboris sensum, uti nihilo secius ad profectus summam conferant: quemadmodum narratur de quodam athleta, qui quotidie uitulum per aliquot stadia gestare assuetus, iam taurum factum nullo negocio gestauit. Non enim sentiebatur incrementum, quod unusquisque dies addebat oneri. Verum sunt qui postulant, ut ilico pueri fiant senes, dum non habent rationem ætatis, sed ex suis uiribus illorum ingenia metiuntur. Protinus instant acerbe, protinus exigunt plenam operam, protinus corrugant frontem, si minus puer expectationi respondeat, & sic mouentur, quasi cum adulto rem habeant, uidelicet obliti se fuisse pueros. Quanto humanius est quod Plinius admonet quendam seueriorem literatorem. Memento, inquit, & illum adolescentem esse, & te fuisse. At complures ita ferociunt in ætatem imbecillam, quasi nec se, nec discipulos meminerint homines esse. Rogabis ut tibi cōmonstrem illa cognata ætatis genio, quæ statim instillanda sint paruulis. Primum linguarum usus, qui citra studium omne contingit infantibus, quum adultis ea facultas uix ingēti studio comparetur. Et huc, ut diximus, inuitat infantulos natiua quædam imitandi uoluptas, cuius uestigium aliquod uidemus & in sturnis ac psitta-

cis.

cis. Quid Poëtarum fabulis amœnius? quæ ſic uoluptatis illecebra blandiuntur puerorum auribus, ut adultis quoque non modo ad linguæ cognitionem, uerum etiam tum ad iudicandum, tum ad dictionis copiam non parum adferant utilitatis. Quid libentius audiat puer, quàm apologos Aeſopicos, qui tamen per riſum iocumq́; tradunt ſeria præcepta philoſophiæ, qui fructus eſt et in cæteris ueterum Poëtarum fabulis? Audit puer ſocios Vlyſsis arte Circes uerſos in ſues aliasq́; formas animantium. Ridetur narratio, & tamē interim diſcit puer, quod in morali philoſophia præcipuum eſt, eos qui non gubernantur recta ratione, ſed affectuum arbitrio rapiuntur, non homines eſſe, ſed beluas. Quid Stoicus diceret grauius? Et tamen idem docet ridicula fabula, In re manifeſta, nō te remorabor pluribus exemplis. Iam quid Bucolico carmine facetius? Quid comœdia dulcius? quæ quum ἤθεσι conſtet, mouet & imperitos, & pueros. At hic quanta philoſophiæ pars per luſum diſcitur? Adde his rerum omnium uocabula, in quibus mirum quàm hodie, cæcutiant etiam ij, qui pro præclare doctis habentur. Poſtremo ſententias breues ac lepidas, quod genus ferè ſunt prouerbia, & illuſtrium uirorum apophthegmata, quibus olim ſolis philoſophia tradi ſolita eſt populo. Iam apparet in ipſis interim infantibus, peculiaris quædam ad certas diſciplinas procliuitas, uelut ad muſicam, aut arithmeticam, aut coſmographiam. Nam ipſe ſum expertus, qui ad grammatices, rhetoricesq́; præceptiones uehementer tardi, ad ſubtiliores illas diſciplinas ualde dociles reperti ſunt. In eam igitur partem eſt adiuuanda na

tura,

tura, in quam suapte sponte prona est. Minimus autem est in decliui labor, quemadmodum contrà, Nihil inuita dices faciésue Minerua. Noui puerum nondum fandi potentem, cui nihil erat dulcius, quàm explicato uolumine, legentis speciem repræsentare. Idq́; quum interdum multis horis faceret, nullo tædio capiebatur. Nec unquam tam acriter flebat, quin oblato uolumine placaretur. Ea res parentibus spem bonam ostendebat fore, ut aliquando uir doctus euaderet. Addebat & nomen nonnihil læti ominis. Nam Hieronymus dicebatur. Qualis autem nũc sit, nescio. Nã adolescentẽ nõ uidi. Ad linguæ cognitionem plurimum habebit momenti, si inter bene loquaces educetur. Fabulas & apologos hoc discet libentius ac meminerit melius, si horum argumenta scite depicta pueri oculis subijciantur, & quicquid oratione narratur, in tabula demonstretur. Idem æque ualebit ad ediscenda arborum, herbarum, & animantium nomina, simul & naturas, præsertim eorum, quæ non ita paßim sunt obuia, ueluti rhinoceros, tragelaphus, onocrotalus, asinus Indicus, elephantus. Tabella habet elephantum, quem draco suo complexu stringit, primoribus pedibus cauda inuolutis. Arridet paruulo noua picturæ species, quid hic faciet præceptor? Admonebit ingens animal Græcis dici ἐλέφαντα. Latine similiter, nisi quod interdum ad latinæ inflexionis formam dicimus elephantus elephanti. Ostendet quam Græci uocant προβοσκίδα Latini manum, quod ea sibi porrigat cibum. Admonebit illud animal non respirare ore, quemadmodum nos, sed proboscide: ostendet dentes utrinq; prominentes,

unde

unde ebur quod apud diuites in precio est, simulq; pro-ferret pectinem eburneum. Deinde docebit *apud* Indos *esse tam ingenti corpore dracones.* Dracon *autem esse uocem græcam cum latinis communem, nisi quod nos eam nostro more inflectimus, quum* Græci *dicant* δράκοντος, *quemadmodum* λέοντος, *unde fœmina* Dracæna, *sicuti* Leæna. *Admonebit inter hos dracones et elephantos esse genuinum atroxq; bellum. Quod si puer erit discendi auidior, poterit alia multa cõmemorare de natura elephantorum ac draconum.* Pleriq; *gaudent pictis uenationibus, hic quot species arborum, herbarum, auium, quadrupedum, per lusum disci possunt?* Nec *hic te remorabor exemplis, quum procliue sit ex uno conijcere omnia.* In *deligẽdis his uigilabit institutor, ut quod iudicabit maxime gratum pueris, maximeq; cognatum & amabile, ac, ut ita dicam, florulentum, id potissimum proponat.* Primæ *ætatis ceu ueris prouẽtus flosculis blandum arridentibus, & iucunde uirentibus herbis cõstat, donec uirilis ætatis autumnus, maturis frugibus rumpat horrea.* Vt *igitur absurdum sit in uere maturam uuam quærere, in autumno rosam, ita præceptori obseruãdum est, quid cuiq; congruat ætati.* Iucunda *& amœna pueritiæ conueniunt. Quanquam in totum à studijs oportet abesse tristitiã ac truculentiam.* Fallor *ni id ueteres quoque significare uoluerunt, qui* Musis *uirginibus, formã insignem, citharam, cantus, choreas, ac lusus per amœna uirecta tribuerunt, hisq;* Charites *addidere sodales:* Studiorum *profectum mutua animorum beneuolentia potissimum constare, unde & humanitatis literas*

appella

appellauere prisci. Nihil autem uetat quo minus uoluptati comes sit utilitas, & iucũditati iuncta sit honestas. Atque hæc omnia tam frugifera nullo tædio discit puer. Quid enim obstat quo minus eadem opera discat aut lepidam ex Poëtis fabellam, aut festiuam sententiã, aut insignem historiolam, aut eruditum apologum, quã cantionem ineptam, plerunq; & scurrilem, qua ridenda delirantium anicularum fabulamenta, qua meras mulierculaum imbibunt & ediscunt nugas? Quantum somniorum, quantum inanium ænigmatum, quãtum inutilium neniarũ de lemuribus, spectris, laruis, strigibus, lamijs, ephialtis, syluanis ac dæmogorgonibus, quantum inutilium mendaciorum ex uulgaribus historijs, quantum deliramentorum, quãtum nequiter dictorum, etiam uiri memoria tenemus, quæ puelli à tatthis, auijs, mammis, ac puellis colo aßidentes, & inter complexus ac lusus audiuimus? Quantus autem esset ad eruditionem factus gradus, si pro his siculis, ut aiunt, gerris uanioribus, nec friuolis tantum, sed noxijs quoq;, ea quæ modo cõmemorauimus statim imbibißemus? Dices, quis doctus ad hæc tã minuta sese dimißurus est? Atqui Aristoteles tãtus philosophus, non grauatus est in Alexandro fingendo literatoris obire munus. Chiron Achillis formauit infantiam, cui succeßit Phœnix. Heli sacerdos puerum Samuelem educauit. Et sunt hodie, qui uel lucelli, uel animi gratia, propè plus operæ sumunt in formando coruo aut psittaco. Sunt qui pietatis ergò longinquas iuxtà ac periculosas profectiones suscipiunt, aliosq; labores propémodum intolerabiles. Quin ad hanc functionem.

ctionẽ, qua nihil poteſt eſſe deo gratius, inuitat nos pie tas? Quanquam in his ipſis tradendis quæ commemora=uimus, nec inſtantem, nec ſeuerũ eſſe oportet formato=rem, ſed aßiduum magis quàm immodicum. Non offen=dit aßiduitas, ſi moderata ſit, ſi uarietate ſimul & iucũ=ditate condiatur, deniq; ſi ſic tradantur hæc, ut abſit la boris imaginatio, ſed puer exiſtimet omnia per luſum agi. Hic ipſe ſermonis curſus nos admonet, ut paucis ape riamus, qbus modis fiat, ut puero dulceſcãt literæ, quod ante nonnulla ex parte cœpimus attingere. Sermonis fa cultas, ut dictum eſt, citra faſtidiũ uſu comparatur. Huic ſuccedit ſcribendi legendiq; cura, quæ per ſe nõnihil ha bet tædij, cæterum id magna ex parte doctoris artificio tollitur, ſi blandis quibuſdam illecebris condiatur. Repe rias enim quoſdam, qui diu hærent ſudantq; in noſcitan=dis & connectendis literis, ac primis illis grammatices rudimentis, quum ad maiora ſint celeri docilitate. Ho=rum faſtidio arte medendum eſt, cuius rei rationes ali=quot commonſtrarunt ueteres. Quidam literarum for=mas, cruſtulis pueritiæ gratis exprimebant, ut ita quo=dammodo literas deuorarent. Reddenti literæ nomen, præmiolum erat ipſa litera. Alij figuras elementorum ebore effingebãt, ut his puellus luderet, aut ſi quid aliud eſſet, quo ſolet ætas illa peculiariter capi. Britanni iacu landi ſtudio præcipue ducuntur, nec aliud prius ſuos do cẽt infantes. Quidã itaq; ſolertis ingenij pater, animad=uertens in filio miram iaculandi uoluptatem, bellißimum arcum ac ſagittas perpulchras parauit, in omnibus tum arcu, tum ſagittis erant depictæ literæ. Deinde ſcopo=

rum uice, græcarum primum, deinde latinarum literarum figuras proposuit: ferienti ac literæ nomen pronunciati, præter applausum, præmiolum erat cerasum, aut aliud quo gaudent paruuli. Ex eo lusu fructus est uberior, si duos tres'ue pares ad certaminis consortiũ adhibeas. Hic enim attentiores & alacriores facit uictoriæ spes, ac metus ignominiæ. Eo cõmento factũ est, ut puer intra pauculos dies ludendo, literarum omnium formas & sonos probe calluerit, quod literatorum uulgus, flagris, minis, & conuicijs suis uix triennio possunt efficere. Mihi tamen non probatur in huiusmodi rationibus, quorũdam nimis operosa industria, qui hæc per ludum latrunculorum aut alcæ adumbrant. Quum enim ipsi lusus superent puerorum captum, quomodo per eos discent literas? Hoc non est subleuare puerorum ingenia, sed labori laborem addere. Quẽadmodum sunt machinæ quædam tam operosæ, ut moram adferant negocio peragendo. Huius generis fermè sunt, quæ de arte memoriæ quidam ad quæstum aut ostentationem potius quàm ad utilitatem excogitarũt, Nam ista memoriam corrumpunt potius. Optima memoriæ ars est, penitus intelligere, intellecta in ordinẽ redigere, postremo subinde repetere, quod meminisse uelis. Et insitũ est paruulis uincendi studium, & inuidentiæ seminarium quoddam, deinde metus ignominiæ & laudis amor, præsertim ijs qui sunt erectioris ingenij ac uiuidæ indolis. His affectibus abutetur formator ad studij profectum. Vbi nihil proficiet, precibus ac blandimentis, neq; puerilibus præmiolis, ac laudibus, certamen cũ æqualibus erit simulandum. Lau-

detur

detur audiente ſegni ſodalis. Acuet æmulatio, quem non potuit ſola adhortatio. Non tamen expediet ſic uictori deferre palmam, quaſi perpetua ſit, ſed interim oſtendet uicto ſpem, eam ignominiam uigilantia ſarciendi, quod facere ſolent in bello duces. Nonnunquam permittendũ eſt, ut puer exiſtimet ſe uincere quũ ſit inferior. Poſtremo uiciſsitudine laudum ac uituperiorũ alet in illis utilem, ut ait Heſiodus, contentionem. Fortaſſe pigebit aliquem ſeuerioris ingenij, ſic inter pueros ineptire. Sed eundem interim nec piget, nec pudet bonam diei partem cum catellis Melitæis, aut cũ Cercopithecis ludere, aut cum coruo pſittacoq́; fabulari, aut cũ Morione nugari. His ineptijs res maxime ſeria agitur, & mirum eſt bonis uiris hinc eſſe minus uoluptatis, quum pietas ac ſpes ampliſsimi fructus & illa ſolet iucunda reddere, quæ per ſe ſunt auſtera. Fateor grãmatices præceptiones initio ſubauſteras eſſe, magisq́; neceſſarias eſſe quàm iucũdas. Verum his quoq; bonam moleſtiæ partem adimet præcipientis dexteritas. Optima tantum primum ac ſimpliciſsima præcipienda ſunt. Nunc quibus ambagibus ac difficultatibus excruciantur pueri, dum ediſcunt literarum nomina, priuſquàm agnoſcant figuras, dum in nominum ac uerborum inflexionibus coguntur ediſcere, quot caſibus, modis ac temporibus eadem uox reſpondeat: ueluti, muſæ, genitiuo & datiuo ſingulari, nominatiuo & uocatiuo plurali. Legeris à legor, à legerim, & à legero. Quæ carnificina tum pſtrepit in ludo, quũ hæc à pueris exigũtur? Nõnulli literatores, ut oſtentent eruditionẽ ſuam, ſolent his ſtudioſe nonnihil difficulta-

tis addere. Quod uitium reddit omnium penè diſciplinarum initia perplexa moleſtaq́;, præſertim in dialectica. Quibus ſi cõmonſtres commodiorem docendi uiam, reſpondent ſe ad eum modum inſtitutos, nec patiuntur quicquam melius eſſe pueris, quàm ipſis pueris accidit. Vitanda eſt igitur omnis difficultas uel non neceſſaria, uel intempeſtiua. Mollius fit quod ſuo tẽpore geritur. Verum ubi iam deuoranda eſt neceſſaria difficultas, ibi formandæ pueritiæ artifex, quantum poteſt probos & amicos medicos ſtudebit imitari, qui abſinthiatum pharmacum porrecturi, ut inquit Lucretius, poculorũ oras melle prælinunt, quo puer illectus dulcedinis uoluptate ſalutiferam amaritudinem non reformidet, aut ipſi etiam pharmaco ſaccarum, aut aliud grati ſaporis admiſcent. Quin & diſsimulant eſſe pharmacum. Nonnunquam enim horrorẽ adfert ſola imaginatio. Deniq; facile uincitur hoc tædium, ſi non ſimul & immodice, ſed paulatim & ex interuallis tradantur. Quanquam nõ oportet plus ſatis diffidere puerorum uiribus, ſi quid forte laboris ſit exhauriendũ. Non ualet robore puer, at ualet aſsiduitate, ualet habilitate naturæ. Non ualet ut taurus, at ualet ut formica. In quibuſdam & elephantus à muſca ſuperatur. In eo quidq; ualet ad qđ natura compoſitum eſt. An non uidemus pueros tenellos mira agilitate totum curſitare diem, nec ſentire laſsitudinẽ? Idem ſi faciat Milo, fatigaretur. Quid in cauſa? Quia luſus ætati cognatus eſt, & luſum imaginantur, non laborẽ. Eſt autẽ in re quauis maxima moleſtiæ pars, imaginatio, quæ mali ſenſum adfert interdum, etiam ubi nihil eſt mali.

mali. Proinde quum hanc naturæ prouidentia paruulis ademerit, ut quantum deest uiribus, tantum hac parte subleuentur: præceptoris, ut ante diximus, partes erunt, eandem multis rationibus excludere, studioq; lusus personam inducere. Sunt & lusuum species non indignæ liberis, quibus subinde laxanda est studiorũ intẽsio postquàm eò peruentum est, ut ad maiora uocẽtur, quæ sine cura, laboreq; percipi non possunt: quod genus sunt, tractare themata, uertere latina græce, aut græca latine, aut cosmographiam ediscere. Sed omniũ maxime cõtulerit, si puer consuerit, diligere ac reuereri præceptorem, amare mirariq; literas, metuere ignominiam, capi laude. Restat unus ille scrupulus, quẽ obijcere solent ij, qui dicunt minorẽ esse profectum, qui tribus illis aut quatuor annis acquiritur puero, quàm ut operæpreciũ sit, uel tantum capere laboris in docẽdo, uel tantũ sumptus impendere. At isti quidem mihi uidentur non tam consulere pueris quàm facultatibus, aut doctori parcere. Verũ ego patrem esse negarim, qui quum de formando filio res uertitur, anxiam sumptus rationẽ habet. Tum ridicula quædam clementia fuerit, quo præceptor nonnihil operæ lucri faciat, aliquot annorum iacturam in filio facere. Sit sanè uerum, quod non negat Fabius, post uno anno plus effici, quàm primis illis tribus aut quatuor, quid est quur hoc qualecunq; lucrum contemnamus in re multo preciosissima? Donemus esse perpusillum, tamen hoc præstabat agere puerũ, quàm aut omnino nihil, aut aliquid dediscendum discere. Quibus curis melius occupabitur illa ætas, simul atq; fari cœperit,

Tertia positio.

quæ non poteſt eſſe prorſus ocioſa? Deinde quantulumcunq; eſt quod prior ætas contulerit, maiora tamen aliqua diſcet puer, eo ipſo anno, quo minora forent diſcenda, niſi illa prius occupaſſet. Hoc, inquit Fabius, per ſingulos annos prorogatum in ſummam proficit, & quãtum in infantia præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Ne repetam quod primis illis annis quædam facile diſcũtur, quæ à grãdioribus maiore negocio percipiuntur. Facillime enim diſcitur quod ſuo tempore diſcitur. Demus illa eſſe puſilla, modo fateamur eſſe neceſſaria. Tametſi mihi quidem non adeò uidetur exiguus ad eruditionem gradus, utriuſq; linguæ ſi non peritiam certe guſtum aſſequutum eſſe, tum tot rerum uocabula, deniq; prompte legendi ſcribendiq́; facultatem auſpicatum eſſe. Non piget in rebus multo uilioribus occupare quicquid poſſumus quantumuis exigui lucelli, quod Græci, ni fallor, uocant πρὸ ὁδοῦ. Vigilans negociator, non aßis aut teruntij compendium negligit, ſic ſuo cum animo reputans, per ſe quidem exiguũ eſt, ſed accreſcit ad ſummam, & puſillum puſillo frequẽter additum cito reddit ingentem aceruum. Fabri ærarij ſurgunt antelucano, quo diei partem ueluti lucrifaciãt. Agricolæ quædam diebus feſtis agunt domi, quo plus operæ cæteris diebus abſoluãt. Et nos in liberis quatuor annorum diſpendium pro nihilo ducimus, quũ neq; tempore ſit ullus ſumptus precioſior, neq; literis ſit ulla melior poſſeßio? Nunquã ſatis mature incipitur, quod nunquã abſoluitur. Semper enim diſcendum quandiu uiuimus. Atqui cæteris in rebus, lucrum ceſſatione prætermiſſum,

uigilantia

uigilantia sarciri potest. Aetas ubi semel auolarit, auolat autem quàm ocyßime, nullis incantamentis reuocari potest. Nugantur enim Poëtæ, qui fontem memorant è quo ueluti repubescant grandæui: fallunt medici, qui per nescio quam quintam essentiam pollicentur senibus repubescentiā. Hic igitur oportebat adhibere summam parsimoniam, quod ætatis iactura nulla ratione pensari queat. Adde quod prima quæq; uitæ pars optima creditur, quo parcius hæc est dispensanda. Hesiodus nec in summo, nec in imo probat parsimoniam, quod pleno dolio uideatur præpropera, exhausto sera, proinde in medio parci iubet. At ætatis non oportet usquam abijci parsimoniam, & si ob id parcendum semipleno dolio, quod uinum in medio sit optimum, maxime parcendum est teneris annis, quæ uitæ pars est optima, si exerceas, sed eadem fugacißima. Agricola paulo diligentior, non committit ut ulla pars agrorum omnino cesset, & quæ gignendis frumentis apta non est, eam aut uirgultis conserit, aut pascuis relinquit, aut oleribus instruit. Et nos optimam æui partem, citra frugem omnem literariam effugere patiemur? Noualis recens uel in hoc aliqua fruge occupandus est, ne incultus ex se gignat zizania. Nam omnino aliquid gignat oportet. Itidem tenera mens infantis, nisi protinus frugiferis disciplinis occupetur, uitijs obducitur. Testa liquoris odorem, quo primum imbuta fuit diu reddit, atq; ægre dediscit. Sed testam recētem ac uacuam, seruare licet cui uoles liquori. Mens aut bonam frugem gignit, si bonū semen inijcias, aut si negligas, inutilibus ac mox reuellēdis occupatur.

Non parum lucri fecit, qui damnum effugit. Nec exi= guum ad uirtutem momẽtum attulit, qui uitium exclu= sit. Sed quid plura? Vis uidere quanti referat, mature quis formetur ad eruditionem an secus? Contemplare, quantum prisci uirenti etiamnum ætate præstiterint, & quàm hodie nihil possunt qui in studijs consenuerunt. Elegias amorum admodum adolescens scripsit Ouidius. Quis idem nunc poßit senex? Lucanus qualis fuerit ado lescens, declarant illius monumenta. Vnde id? quoniam non maior sex mensibus, Romam deportatus, ilico tradi tus est duobus clarißimis grãmaticis, Palæmoni & Cor nuto. Sodales studiorum habuit, Saleium Bassum, & A. Persium, alterum historia, alterum satyra nobilẽ. Hinc nimirũ illa in iuuene tam omnibus numeris absoluta cy= clopædia, tam admirabilis eloquentia, qui in carmine non minus oratorem summum præstat, quàm poëtam. Nec desunt hoc seculo felicis institutionis exempla, ta= metsi rariora, idq; in utroq; sexu. Cassandræ uirginis ingenium celebrauit Politianus. Quid autem Vrsino puero undecim annis nato mirabilius? Nam huius me= moriam uir idem epistola sanè quàm eleganti, seculo= rum memoriæ commendauit. Quotumquenq; nunc repe rias uirum, qui duas epistolas eodem tempore totidem notarijs dictare poßit, ut & in singulis quadrent sen= tentiæ, nec usquã excidat solœcismus? Puer ille id præ= stitit in quinque, quum ex tempore darentur argumen= ta, & imparatus id faceret. Nonnulli quum hæc uident, existimantes rem esse uiribus humanis maiorem, tri= buunt ea magicis artibus. Planè magicis artibus fit, sed

efficax

efficax incantamentum est, mature tradi, docto, probo, & uigilanti praeceptori. Ingens pharmacum est, ab eruditis & inter eruditos optima statim discere. Talibus magicis artibus Alexander Magnus adolescens etiamnum, praeter eloquentiam omnes philosophiae partes absoluerat, & nisi bellorum amor ac regnandi dulcedo ingenium hoc abripuisset, poterat inter summos philosophos esse praecipuus. Iisdem artibus C. Caesar tantum adolescens eloquentia mathematicisq; disciplinis ualuit, tantum Imperatores pleriq;, tantum M. Tullius, Vergilius, & Horatius aetate uirenti, tum doctrina, tum facũdia praestiterunt, quod linguarum elegantiam apud parentes ac nutrices, disciplinas liberales, ueluti poëticen, rhetoricen, historiam, antiquitatis notitiam, arithmeticam, geographiam, ethicen, politicen, ac rerum naturas rudibus statim annis ab eruditissimis didicerunt. Quid nos porrò? Pueros nostros ultra pubertatem domi detinemus, ac otio, luxu, delicijsq; corruptos, uix tandem in scholam publicam mittimus. Illic ut res bene cedat, degustant aliquid grammatices, mox simul atq; norũt inflectere uoces, & suppositum apposito recte iungere, perdidicere grammaticam, & ad perturbatam dialecticen admouentur, ubi si quid etiã recte loqui didicerunt, dediscant oportet. Sed infelicior erat aetas, quae me puero modis significandi, & quaestiũculis ex qua ui, pueros excarnificabat, nec aliud interim docens, quàm perperam loqui. Nimirum praeceptores illi, ne puerilia docere uiderẽtur, grammaticen dialectices ac metaphysices difficultatibus obscurabant, nimirum ut praepostere iam

prouectiores post maiores disciplinas grāmaticen discerent: quod nunc uidemus aliquot Theologis euenire cordatioribus, ut post tot laureas, post omnes titulos, ut iam illis liberum nō sit quicquam nescire, ad eos libros redire cogantur, qui pueris solent prælegi. Non illos insector, præstat sero quàm nunquam discere, quod cognitu necessarium est. Deum immortalem, quale seculum erat hoc, quum magno apparatu disticha Ioannis Garlādini adolescentibus, operosis ac prolixis cōmentarijs enarrabantur? Quum ineptis uersiculis, dictandis, repetendis, & exigendis magna pars temporis absumebatur? Quum ediscer etur Florista, & Floretus? Nam Alexandrum inter tolerabiles numerandum arbitror. Deinde quantum temporis peribat in sophistica, in superuacaneis dialecticorum labyrinthis? Ac ne sim prolixior, quàm perturbate tradebantur omnes disciplinæ, quàm moleste, dum quisque professor ostentandi sui gratia, statim in initio ea insulciret discipulis, quæ sunt difficillima, nonnunquā & friuola. Nec enim statim præclarum quod difficile, ueluti sinapis granum è longinquo mittere per foramē acus, difficillimū quidem est, sed ineptum: & nectere aut soluere nodos Caßioticos, res est operosæ quidem, sed ociosæ subtilitatis. Adde quod hæc tradū tur interdum ab indoctis, aut quod deterius est, à perperam doctis, nōnunquā & ab ignauis & improbis, quibus merces longe prior est discipulorum profectu. Huiusmodi quū sit uulgaris institutio, miramur paucis ante senectutem contingere plenā eruditionem? Optima pars æui perit ocio, perit uicijs, quibus infecti minimā tēporis

ris portionem impendimus studijs, maximã amoribus, cõuiuijs, & lusibus. Et *ad malam materiam adhibetur nihilo melior artifex, aut friuola docens, aut dediscenda.* Et *post hæc causamur ætatis imbecillitatem, nondum docile ingenium, exiguum profectũ, aliaq́; permulta, quum re uera quicquid hoc est mali, sinistræ institutioni sit imputandum.* Non *te traham sermone longiore.* T*antum istam tuam prudentiam, cæteris in rebus perspicacissimam, appellabo,* C*onsideret quàm chara sit possessio filius, quàm uaria, quamq́; operosa res eruditio, sed eadẽ quàm præclara, quanta puerilis ingenij ad omnem institutionẽ habilitas, quanta humanæ mentis agilitas, quàm facile discuntur, quæ sunt optima quæq́; naturæ consentanea, præsertim si à doctis & comibus per lusum tradantur.* D*einde quàm tenaciter hæreant ea quibus uacuos ac rudes animos primum imbuimus, quæ eadem prouectior ætas & percipit difficilius, & obliuiscitur citius.* A*d hæc quàm charus & irreparabilis sumptus sit tempus, quantum ualeat mature cœpisse, quantũ suo quidq́; tempore agere, quantum possit assiduitas, quàm bene munimorũ accessione crescit aceruus* H*esiodius, quàm fugax ætas, quàm occupata iuuenta, quàm indocilis senectus.* H*æc si tecum expendes, nũquam committes, ut in filiolo, nõ dicam septẽnium, sed ne triduum quidem prætereat, in quo ad eruditionem qualicunq́; profectu uel præparari, uel instrui possit.* DIXI. Epilogus.

FINIS.

[redacted]

SI TER maximum illũ Paulum non piguit omnia fieri omnibus, quo prodesse posset oĩbus, quanto minus ego grauari debeo iuuãdæ iuuentutis amore subinde repuerascere. Itaq; quemadmodum pridẽ ad MAXIMILIANI fratris tui primam adolescentiam memet accommodaui, dum adulescentulorum formo linguam: ita nunc me ad tuam attempero pueritiam de puerorũ moribus præcepturus: nõ quod tu hisce præscriptis magnopere egeas, primum ab incunabulis inter aulicos educatus, mox nactus tam insignem formandæ rudis ætatis artificem: aut quod omnia quæ præscribemus ad te pertineant, & è principibus & principatui natum: sed ut libentius hæc ediscant omnes pueri, quòd amplissimæ fortunæ, summæq; spei puero dicata sint. Nec enim mediocre calcar addet uniuersæ pubi, si conspexerint heroum liberos à primis statim annis dicari studijs, & in eodem cũ ipsis stadio currere.

Munus autem formandi pueritiã multis constat partibus, quarum sicuti prima ita præcipua est, ut tenellus

animus

animus imbibat pietatis ſeminaria: proxima ut liberales diſciplinas & amet, & perdiſcat: tertia eſt, ut ad uitæ officia inſtruatur: quarta eſt, ut à primis ſtatim æui rudimentis ciuilitati morũ aſſueſcat. Hãc poſtremã nũc mihi propriè ſumpſi. Nã *de ſuperioribus quũ alij cõplures, tũ nos quoq; permulta ſcripſimus.* Quanquam *autem externum illud corporis decorum ab animo bene compoſito proficiſcitur, tamẽ incuria præceptorum nonnunquã fieri uidemus, ut hãc interim gratiam in probis & eruditis hominibus deſideremus.* Nec *inficior hãc eſſe craßißimã philoſophiæ partem, ſed ea, ut ſunt hodie mortaliũ iudicia, plurimum conducit & ad conciliandã beneuolentiã, & ad præclaras illas animi dotes oculis hominũ commẽdandas.* Decet *autem ut homo totus ſit compoſitus animo, corpore, geſtibus, ac ueſtitu, ſed in primis pueros decet oĩs modeſtia, & in his præcipue nobiles.* Pro *nobilibus autẽ habẽdi ſunt omnes, qui ſtudijs liberalibus excolunt animum.* Pingant *alij in clypeis ſuis leones, aquilas, tauros, & leopardos: plus habent ueræ nobilitatis, qui pro inſignibus ſuis tot poſſunt imagines depingere, quot perdidicerunt artes liberales.*

Vt *ergo bene cõpoſitus pueri animus undiq; reluceat, relucet aũt potißimũ in uultu, ſint oculi placidi, uerecũdi, cõpoſiti, non torui, quod eſt truculẽtiæ, nõ improbi, quod eſt impudẽtiæ, non uagi ac uolubiles, qđ eſt inſaniæ, nõ limi, qđ eſt ſuſpicioſorũ et inſidias moliẽtiũ, nec immodice diducti, quod eſt ſtolidorũ, nec ſubinde cõniuẽtibus genis ac palpebris, qđ eſt incõſtantium, nec ſtupentes, qđ eſt attonitorũ, id in* Socrate *notatũ, nec nimium*

acres,

acres, quod est iracūdiæ signum, nō innuentes, ac loquaces, qđ est impudicitiæ signum, sed animū sedatū ac reuerenter amicū præ se ferentes. Nec *enim temere dictū est à priscis sapientibus, animi sedem esse in oculis.* Picturæ *quidem ueteres nobis loquuntur, olim singularis cuiusdam modestiæ fuisse, semiclusis oculis obtueri, quēadmodū apud* Hispanos *quosdā, semupetos intueri blandū haberi uidetur & amucum.* I*tidē ex picturis discimus, olim cōtractis strictisq; labijs esse, probitatis fuisse argumentū. Sed quod suapte natura decorū est, apud oēs decorū habebitur.* Q*uanquā in his quoq; decet interdū nos fieri polypos, & ad regionis morē nosmet attemperare.* I*am sunt quidā oculorum habitus, quos alijs alios addit natura, qui nō cadunt sub nostras præceptiones, nisi qđ incōpositi gestus nō raro uiciant, nō solū oculorum, uerum etiā totius corporis habitum ac formā.* Contra *compositi, quod natura decorum est, reddunt decētius: quod uiciosum est, si nō tollunt, certe tegunt minuuntq;.* I*ndecorum est clauso oculorum altero quenquam obtueri.* Q*uid enim hoc aliud est, quàm seipsum eluscare?* Eū *gestum thynnis ac fabris relinquamus.*

Sint exporrecta supercilia, non adducta, quod est toruitatis: non sublata in altum, quod est arrogantiæ: non in oculos depressa, quod est male cogitantium.

F*rons itē hilaris & explanata, mentē sibi bene conscium, & ingenium liberale præ se ferens, non in rugas contracta, quod est senij: non mobilis, quod est erinaciorum: non torua, quod est taurorum.*

A *naribus absit mucoris purulētia, qđ est sordidorū.*

Id

Id uiciũ Socrati philoſopho datũ eſt ꝓbro. Pileo aut ueſte emũgi ruſticanũ, brachio cubitóue ſalſamẽtariorum, nec multo ciuilius id manu fieri, ſi mox pituitã ueſti illinas. Strophiolis excipere nariũ recremẽta decorũ, idq́; paulisper auerſo corpore, ſi qui adſint honoratiores. Si quid in ſolũ deiectũ eſt emũcto duobus digitis naſo, mox pede proterẽdũ eſt. Indecorũ eſt ſubinde cũ ſonitu ſpirare naribus, bilis id indiciũ eſt. Turpius etiã ducere ronchos, qđ eſt furioſorũ, ſi modo fiat uſu. Nã ſpiritoſis qui laborãt orthopnœa, dãda eſt uenia. Ridiculũ naribus uocẽ emittere, nã id cornicinũ eſt & elephãtorum. Criſpare naſum, irriſorũ eſt et ſannionũ. Si alijs præſentibus incidat ſternutatio, ciuile eſt corpus auertere. Mox ubi ſe remiſerit impetus, ſignare os crucis imagine, de in ſublato pileo reſalutatis qui uel ſalutarũt, uel ſalutare debuerãt: nã ſternutatio quẽadmodũ oſcitatio ſenſum auriũ prorſus aufert: precari ueniã, aut agere gratias. Alterũ in ſternutamẽto ſalutare religioſum, & ſi plures adſint natu maiores qui ſalutẽt uirũ aut fœminã honorabilem, pueri eſt aperire caput. Porrò uocis tinnitũ ſtudio intẽdere, aut data opera ſternutamẽtũ iterare, nimirũ ad uiriũ oſtẽtationẽ, nugonũ eſt. ~~Reprimere ſonitũ quẽ natura fert, ineptorũ eſt qui plus tribuunt ciuilitati q̃ ſaluti.~~

Malas tingat natiuus & ingenuus pudor, non fucus aut aſcititius color. Quãquam is quoq; ſic temperandus eſt, ut nec uertatur in improbitatẽ, nec adducat ſtuporẽ, & quartũ, ut habet prouerbium, inſaniæ gradũ. Quibuſdã enim hic affectus tam impotens inſitus eſt, ut reddat deliranti ſimillimum. Temperatur hoc malum ſi

puer

puer inter maiores assuescat uiuere, & comœdijs agēdis exerceatur. Inflare buccas fastus indiciū est, easdem demittere, est animū despōdentis: alterū est Thrasonis, alterū Iudæ proditoris. Os nec prematur, qd' est metuētis alterius halitū haurire, nec hiet, quod est morionū, sed leniter osculātibus se mutuo labris cōiunctū sit. Minus etiā decorū est subinde porrectis labijs ueluti poppyssmum facere, quanquā id magnatibus adultis per mediā turbā incedētibus condonandū est, illos enim decēt oīa, nos puerū formamus. Si fors urgeat oscitatio, nec datur auerti aut cedere, strophio uoláue tegatur os, mox imagine crucis obsignetur. Oībus dictis aut factis arridere, stultorū est, nullis arridere, stupidorū. Obscœne dictis aut factis arridere nequicia est. Cachinnus et immodicus ille totum corpus quatiens risus, quem ob id Græci συγκρούσιον appellant, nulli decorus est ætati, nedum pueritiæ. Dedecet autem quod quidam ridentes hinnitum edunt. Indecorus & ille qui oris rictum late diducit corrugatis buccis, ac nudatis dentibus, qui caninus est & Sardonius dicitur. Sic autem uultus hilaritatem exprimat, ut nec oris habitum dehonestet, nec animum dissolutum arguat. Stultorū illæ uoces sunt, risu diffluo, risu dißilio, risu emorior: & si qua res adeo ridicula inciderit, ut nolentibus eiusmodi risum exprimat, mappa manúue tegenda facies. Solum aut nullam euidentem ob causam ridere, uel stultitiæ tribuitur, uel insaniæ. Si quid tamen eiusmodi fuerit obortum, ciuilitatis erit alijs aperire risus causam, aut si non putes proferendam, cōmenticium aliquid adferre, ne quis se derideri suspicetur.

tur. Superioribus dentibus labrum inferius premere, inurbanum est, hic enim est minantis gestus, quemadmodũ & inferioribus mordere superius. Quin & labiorum oras lingua circumuoluta subinde lambere ineptũ: porrectioribus esse labris, & uelut ad osculum compositis, olim apud Germanos fuisse blandum indicant illorũ picturæ: porrecta lingua deridere quenquam scurrile est.

Auersus expuito, ne quem conspuas aspergas'ue. Si quid purulentius in terram reiectum erit pede, ut dixi, proteratur, ne cui nauseã moueat. Id si nõ licet, linteolo sputũ excipito. Resorbere saliuã inurbanũ est, quemadmodũ quosdam uidemus nõ ex necessitate, sed ex usu ad tertiũ quodq; uerbũ expuere. Quidã indecore subtussiunt identidem inter loquendũ, idq; non ex necessitate, sed ex more: is gestus est mentientiũ, & inter dicendũ quid dicant cõminiscentiũ. Alij minus etiam decore ad tertium quodq; uerbum eructant, quæ res si à teneris annis abierit in consuetudinem, hæret etiam in grandiorem ætatem. Idem sentiendum de screatu, quibus nominibus à seruo notatur Terentianus Clitipho. Si tussis urgeat, caue ne cui in os tussias, & absit ineptia clarius tussiendi, quàm natura postulet. Vomiturus secede, nam uomere turpe non est, sed ingluuie uomitum accersisse deforme est. Dentium mundicies curanda est, uerũ eos puluisculo candidare puellarum est, sale aut alumine defricare, gingiuæ perniciosum, idẽ lotio facere Iberorũ est. Si quid inhæsit dentibus, nõ cultello, non unguibus, canũ felium'ue more, non mantili exili eximendũ est, sed uel lentisci cuspide, uel penna, uel ossiculis è gallorũ aut

gallinarũ tibijs detractis. Os mane pura aqua prolue=re, & urbanum est & salubre, subinde id facere ineptũ. De linguæ usu suo dicemus loco. Rusticanũ est impexo esse capite, adsit mũdicies, nõ nitor puellaris. Absint sordes lendiũ & uermiculorũ. Subinde scabere caput apud alios, parũ decet: quemadmodũ unguibus reliquũ frica=re corpus sordidũ est, præsertim si fiat usu, nõ necessita=te. Coma nec frontem tegat, nec humeris inuolitet. Sub=inde cõcusso capite discutere capillitiũ, lasciuientium est equorũ. Cæsariem à fronte in uerticem leua retorquere, parum elegans est, manu discriminare modestius. Infle=ctere ceruicem & adducere scapulas pigritiam arguit, resupinare corpus fastus indicium est, molliter erectum decet. Ceruix nec in leuum, nec in dextrum uergat, hy=pocriticum enim, nisi colloquiũ aut aliud simile postu=let. Humeros oportet æquo libramine temperare, nõ in morem antennarũ alterum attollere, alterũ deprimere. Nã huiusmodi gestus in pueris neglecti, uertũtur in na=turam, & corporis habitum præter naturã deformãt. Itaq; qui præ desidia collegerũt consuetudinẽ inflectẽdi corpus, sibi gibbum cõciliant, quem natura nõ dederat: & qui deflexum in latus caput habere consueuerunt, in eum habitum indurescũt, ut adulti frustra mutare nitan=tur. Siquidem tenera corpuscula plantulis similia sunt, quæ in quãcũq; speciem furca funiculo'ue deflexeris, ita crescũt & indurescũt. Vtrunq; brachium in tergũ re=torquere, simul & pigritiæ speciẽ habet & furis: neq; multo decentius est altera manu in ilia iniecta astare se=dere'ue, quod tamen quibusdam elegans ac militare ui=detur.

detur. At non ſtatim honeſtum eſt quod ſtultis placuit, ſed quod naturæ & rationi cõſentaneũ eſt. Reliqua *dicentur quũ ad colloquium, & conuiuium uentum erit. Membra quibus natura pudorẽ addidit retegere citra neceßitatẽ procul abeſſe debet ab indole liberali. Quin ubi neceßitas huc cogit, tamẽ id quoq; decente uerecũdia faciendũ eſt, etiã ſi nemo teſtis adſit. Nunquã enim non adſunt angeli, quibus in pueris gratißimus eſt pudicitiæ comes cuſtosq́; pudor. Quorũ autem conſpectum oculis ſubducere pudicũ eſt, ea multo minus oportet alieno præbere cõtactui.* Lotiũ *remorari ualetudini perniciosũm, ſecretò reddere uerecundũ. Sunt qui præcipiãt ut puer compreßis natibus uentris flatũ retineat.* Atqui *ciuile non eſt, dum urbanus uideri ſtudes morbum accerſere. Si licet ſecedere, ſolus id faciat. Sin minus, iuxta uetuſtißimũ prouerbium, Tußi crepitũ dißimulet.* Alioqui *quur non eadem opera præcipiunt ne aluum deijciant, quum remorari flatũ periculoſius ſit quàm aluum ſtringere.* Diductis *genibus ſedere, aut diuaricatis tibijs diſtortis ue ſtare, Thraſonum eſt. Sedenti coëant genua, ſtanti pedes, aut certe modice diducãtur. Quidam hoc geſtu ſedẽt, ut alterã tibiam altero genu ſuſpẽdant, nõnulli ſtant decuſſatim compoſitis tibijs, quorũ alterũ eſt anxiorum, alterum ineptorum.* Dextro *pede in læuũ femur iniecto ſedere priſcorum regũ mos eſt, ſed improbatus.* Apud *Italos quidã honoris gratia pedẽ alterum altero premunt, uniq; propémodũ inſiſtunt tibiæ ciconiarũ ritu, quod an pueros deceat neſcio. Itidẽ inflectẽdis genibus aliud apud alios decet dedecet ue. Quidam*

utrunq; pariter inflectunt, idq́; rurſus alij recto corpore, alij nõnihil incuruato. Sunt qui hoc ceu muliebre rati, ſimiliter erecto corpore primum dextrum incuruant genu, mox ſiniſtrum, quod apud Britannos in adoleſcentibus laudi datur. Galli modulato corporis circumactu dextrum duntaxat inflectunt. In his in quibus uarietas nihil habet cum honeſto pugnans, liberum erit uel uernaculis uti moribus, uel alienis obſequũdare, quãdo ſunt quos magis capiant peregrina. Inceſſus nec fractus ſit, nec præceps, quorum alterum eſt mollium, alterum furioſorum, nec uacillans. Nam ineptam in inceſſu ſubclaudicationẽ Suiceris militibus relinquamus, & ijs qui magnũ ornamentũ ducunt, in pileo geſtare plumas. Tametſi uidimus epiſcopos hoc geſtu ſibi placere. Sedentẽ pedibus ludere ſtultorũ eſt, quemadmodum & manibus geſticulari, parum integræ mentis indicium eſt.

DE CVLTV.

In ſumma dictũ eſt de corpore, nũc de cultu paucis, eò quod ueſtis quodãmodo corporis corpus eſt, & ex hac quoq; liceat habitũ animi conijcere. Quanquã hic certus præſcribi modus non poteſt, eò quod non omniũ par eſt uel fortuna, uel dignitas, nec apud omnes nationes eadem decora ſunt aut indecora, poſtremo nec omnibus ſeculis eadẽ placent diſplicent́ue. Vnde quemadmodum in alijs multis, ita hic quoq; nonnihil tribuendũ eſt, iuxta prouerbium, νόμῳ καὶ χώρᾳ, atq; etiam καιρῷ, cui ſeruire iubent ſapiẽtes. Eſt tamen in hiſce uarietatibus, quod per ſe ſit honeſtum aut ſecus, uelut illa

quæ

quæ nullũ habent uſum, cui paratur ueſtis. Prolixas *tra=here caudas in fœminis ridetur, in uiris improbatur, an* Cardinales *&* Epiſcopos *deceat alijs æſtimandũ relin=quo.* Mulctitia *nũquam nõ probro data ſunt tum uiris, tum fœminis, quandoquidem hic eſt alter ueſtis uſus, ut ea tegat quæ impudice oſtendũtur oculis hominũ.* Olim *habebatur parum uirile, diſcinctũ eſſe, nũc idem nemini uicio uertitur, quod induſijs, ſubuculis, & caligis reper tis tegantur pudenda, etiã ſi diffluat tunica.* Alioqui *ue=ſtis breuior quàm ut inclinanti tegat partes quibus de=betur honos, nuſquam nõ inhoneſta eſt.* Diſſecare *ueſtẽ amentiũ eſt, picturatis ac uerſicoloribus uti, morionum eſt ac ſimiorum.* Ergo *pro modo facultatum ac dignita tis, proq́; regione & more adſit cultui mundicies, nec ſordibus notabilis, nec luxum aut laſciuiã, aut faſtũ præ ſe ferens.* Neglectior *cultus decet adoleſcentes, ſed citra immundiciã.* Indecore *quidam interularũ ac tunicarum oras aſpergine lotij pingũt, aut ſinũ brachialiaq́; inde=coro tectorio incruſtant, nõ gypſo, ſed nariũ & oris pi tuita.* Sũt *quibus ueſtis in alterũ latus defluit, alijs in ter gum ad renes uſq;, nec deſunt quibus hoc uideatur ele=gans.* Vt *totũ corporis habitũ & mũdum, & cõpoſitũ eſſe decet, ita decet illũ corpori congruere.* Si *quid ele=gantioris cultus dedêre parẽtes, nec teipſum reflexis o=culis cõtemplere, nec gaudio geſtias, alijsq́; oſtẽtes: nam alterum ſimiarũ, alterum pauonum: mirentur alij, tu te benecultum eſſe neſcias.* Quo *maior eſt fortuna, hoc eſt amabilior modeſtia.* Tenuioribus *in cõditionis ſolatium concedendum eſt, ut moderate ſibi placeant.* At *diues*

ostentans splendorem amictus, alijs suam exprobrat miseriam, sibiq; conflat inuidiam.

DE MORIBVS IN TEMPLO.

Quoties fores templi præteris nudato caput, ac modice flexis genibus, & ad sacra uerso uultu, Christũ diuosq; salutato. Idem & aliâs faciendũ, siue in urbe, siue in agris, quoties occurrit imago crucis. Per ædẽ sacram ne trãsieris, nisi simul religione saltẽ breui precatiũcula Christũ appelles, idq; retecto capite, & utroq; genu flexo. Cũ sacra peraguntur, totum corporis habitum ad religionẽ decet cõponere. Cogita illic præsentẽ Christũ cum innumeris angelorum milibus. Et si qui regem hominem alloquuturus circũstante procerum corona, nec caput aperiat, nec genu flectat, nõ iam pro rustico, sed pro insano haberetur ab omnibus: quale est illic apertũ habere caput, erecta genua, ubi adest rex ille regũ immortalis & immortalitatis largitor, ubi uenerabũdi circũstant ætherei spiritus. Nec refert, si eos nõ uides, uident illi te, nec minus certũ est illos adesse quàm si uideres eos oculis corporeis. Certius enim cernũt oculi fidei, quàm oculi carnis. Indecẽtius etiã est quod qdã in templis obambulant, & peripateticos agunt. Atqui deambulationibus porticus & fora cõueniunt non templa, quæ sacris cõcionibus, mysterijs, ac deprecationi dicata sunt. Ad cõcionantem spectent oculi, huc attentæ sint aures, huc inhiet animus omni cũ reuerẽtia, quasi non hominẽ audias, sed deum per os hominis tibi loquentẽ. Quũ recitatur Euangelium assurge, & si potes ausculta religiose.

giose. Quum in symbolo canitur, & homo factus est, in genua procũbe, uel hoc pacto te submittens in illius honorẽ, qui semet pro tua salute, quũ esset supra omnes cœlos demisit in terras, quum esset deus, dignatus est homo fieri, ut te faceret deũ. Dũ peragũtur mysteria, toto corpore ad religionẽ cõposito ad altare uersa sit facies, ad Christũ animus. Altero genu terrã cõtingere, erecto altero cui læuus innitatur cubitus, gestus est impiorũ militũ, qui dño Iesu illudentes dicebãt: Aue rex Iudæorũ. Tu demitte utrunq;, reliquo etiã corpore nõnihil inflexo ad uenerationem. Reliquo tempore aut legatur aliquid è libello, siue precularum, siue doctrinæ salutaris, aut mens cœleste quippiam meditetur. Eo tempore nugas obgannire ad aurem uicini, eorũ est, qui non credunt illic adesse Christum: huc illuc circumferre uagos oculos, amentium est. Existima te frustra templũ adijsse, nisi inde melior discesseris, puriorq́;.

DE CONVIVIIS.

In cõuiuijs adsit hilaritas, absit petulantia: nõ nisi lotus accũbe, sed ante præfectis unguibus, ne qd in his hæreat sordiũ, dicarisq; ῥυποκόνδυλος, ac prius clã reddito lotio, aut si res ita postulet, exonerata etiã aluo: & si forte strictius cinctũ esse cõtingat, aliquãtulũ relaxare uincula cõsultũ est, qđ in accubitu parũ decore fiat. Abstergẽs manus, simul abijce qcquid animo ægre est. Nam in conuiuio nec tristem esse decet, nec contristare quenquam. Iussus cõsecrare mẽsam uultum ac manus ad religionem cõponito, spectans aut conuiuij primarium,

i. extreme sordidus.

aut si fors adest, imaginem Christi, ad nomē Iesu, matrisq́; uirginis, utrūq; flectens genu. Hoc muneris si cui alteri delegatū fuerit, pari religione tū auscultato, tū respōdeto. Sedis honorē alteri libēter cede, & ad honoratiorem locū inuitatus, comiter excusa: si tamen id crebro serioq́; iubeat aliquis autoritate præditus, uerecunde obtempera, ne uideare pro ciuili præfractus. Accumbens utranq; manum super mensam habe, non coniunctim, nec in quadra. Quidā enim indecore, uel unā, uel ambas habēt in gremio. Cubito uel utroq; uel altero inniti mēsæ, senio morbóue lassis cōdonatur, idē in delicatis quibusdā aulicis, qui se decere putant quicquid agunt, dissimulandum est nō imitādum. Interea cauendum, ne proxime accūbenti cubito, neu ex aduerso accumbēti pedibus sis molestus. In sella uacillare & nunc huic nunc alteri nati uicissim insidēre, speciē habet subinde uētris flatum emittētis, aut emittere conantis. Corpus igitur æquo libramine sit erectum. Mantile si datur, aut humero sinistro, aut brachio læuo imponito. Cū honoratioribus accubiturus, capite pexo, pileū relinquito, nisi uel regionis mos diuersum suadeat, uel alicuius autoritas præcipiat, cui nō parere sit indecorū. Apud quasdā nationes mos est, ut pueri stantes ad maiorum mēsam capiant cibum extremo loco, retecto capite. Ibi ne puer accedat nisi iussus, ne hæreat usq; ad conuiuij finem, sed sumpto quod satis est, sublata quadra sua, flexo poblite salutet conuiuas, præcipue qui inter conuiuas est cæteris honoratior. A dextris sit poculū & cultellus escarius rite purgatus, ad læuā panis. Panem una uola pressum, summis digi

digitis refringere, quorundã aulicorũ delitias esse finito, tu cultello seca decenter, nõ undiq; reuellens crustũ, aut utrinq; resecans: delicatorũ hoc est. Panẽ *ueteres in omnibus cõuiuijs ceu rẽ sacrã religiose tractabãt, unde nunc quoq; mos relictus est, eũ forte delapsum in humũ exosculari.* Conuiuiũ *statim à poculis auspicari potorũ est, qui bibũt, non quod sitiant, sed quod soleant.* Nec *ea res solũ moribus est inhonesta, uerũ etiam officit corporis ualetudini.* Nec *statim post sumptam ex iure offam bibendum, multo minus post lactis esum.* Puero *sæpius quàm bis, aut ad summũ ter in conuiuio bibere, nec decorum est, nec salubre.* Semel *bibat aliquãdiu pastus de secundo missu, præsertim sicco: dein sub conuiuij finem, idq; modice sorbẽdo, non ingurgitando, nec equorũ sonitu.* Tum *uinum tum ceruisia nihilo minus quàm uinũ inebrians, ut puerorũ ualetudinẽ lædit, ita mores dedecorat.* Aqua *feruidæ cõuenit ætati, aut si id nõ patitur siue regionis qualitas, siue alia quæpiã causa, tenui ceruisia utitor, aut uino nec ardenti, & aqua diluto.* Alioq *mero gaudentes hæc sequũtur præmia, dentes rubiginosi, genæ defluẽtes, oculi lusciosi, mentis stupor, breuiter senium ante senectã.* Antequàm *bibas præmande cibũ, nec labra admoueas poculo, nisi prius mantili aut linteolo absterſa, præsertim si quis suum poculum tibi porrigit, aut ubi de cõmuni bibitur poculo.* Inter *bibendum intortis oculis alios intueri illiberale est, quemadmodum & ciconiarum exemplo ceruicem in tergum reflectere, ne quid hæreat in imo cyatho parũ est liberale.* Salutantẽ *poculo resalutet comiter, & admotis labris cya-*

tho paululum libans bibere se simulet: hoc ciuili nugoni satis erit. Qui si rusticus urgeat, polliceatur se tum responsurum, quum adoleuerit. Quidam ubi uix bene consederint, mox manus in epulas conyciunt. Id luporũ est, aut eorum qui de chytropode carnes nondum immolatas deuorant, iuxta prouerbium. Primus cibum appositum ne attingito, non tantum ob id quod arguit auidum, sed quod interdum cum periculo coniunctum est, dum qui feruidum inexploratum recipit in os, aut expuere cogitur, aut si deglutiat adurere gulam, utroq; ridiculus æque ac miser. Aliquantisper morandum, ut puer assuescat affectui temperare. Quo consilio Socrates ne senex quidem unquam de primo cratere bibere sustinuit. Si cũ maioribus accũbit puer, postremus nec id nisi inuitatus manũ admoueat patinæ. Digitos in iusulẽta immergere agrestium est, sed cultello fuscinaue tollat quod uult: nec id ex toto eligat disco, quod solẽt liguritores, sed quod forte ante ipsum iacet sumat: quod uel ex Homero discere licet, apud quem creber est hic uersiculus,

Ipsi uero ad cibos paratos appositos manus extendebant.

Οἱ δ᾽ ἐπ᾽ ὀνείαθ᾽ ἑτοῖμα προκείμενα χεῖρας ἴαλλον.

Id quoq; si fuerit insigniter elegãs, alteri cedat, et qd' proximum est accipiat. Vt igitur intemperantis est in omnes patinæ plagas manum mittere, ita parum decorũ patinam inuertere, quo ueniant ad te lautiora. Si quis alius cibum porrexerit elegantiorem, præfatus excusatiunculam recipiat, sed resecta sibi portiuncula, reliquũ offerat ei qui porrexerat, aut proxime assidenti communicet. Quod digitis excipi non potest, quadra excipiendum est, Si quis è placenta uel artocrea porrexit

aliquid

aliquid cocleari, aut quadra excipe, aut cocleare porre=
ctū accipe, & inuerso in quadrā cibo, cocleare reddito.
Si liquidius est qd' datur gustandū sumito, & cocleare
reddito, sed ad mātile extersum. Digitos unctos uel ore
prælingere, uel ad tunicā extergêre pariter inciuile est,
id mappa potius aut mantili faciendum. Integros bolos
subito deglutire ciconiarū est, ac balatronū. Si quid ab
alio fuerit resectum, inciuile est manum quadramúe por
rigere, priusquàm ille structor offerat, ne uideare præri
pere, quod alteri paratū erat. Quod porrigitur aut tri
bus digitis, aut porrecta quadra excipiendū. Si qd' offer
tur non cōgruit tuo stomacho, caue ne dixeris illud co=
mici Clitiphonis, non possū pater, sed blande agito gra=
tias. Est enim hoc urbanissimū recusandi genus. Si per=
stat inuitator, uerecūde dicito aut non cōuenire tibi, aut
te nihil amplius requirere. Discenda est à primis statim
annis secādi ratio, nō superstitiosa, qd' quidā faciunt, sed
ciuilis & cōmoda. Aliter enim inciditur armus, aliter co
xa, aliter ceruix, aliter cratis, aliter capus, aliter phasia
nus, aliter perdix, aliter anas, qua de re sigillatim præci
pere, ut prolixū sit ita nec operæ preciū Illud in uniuer
sum tradi potest, Apitiorū esse omni ex parte, quicquid
palato blāditur abradere. Abs te semesa alteri porrige=
re, parum honesti moris est. Panē prærosum iterum in
ius immergere rusticanū est. Sicut & cibum māsum fau
cibus eximere, & in quadram reponere, inelegans est.
Nā si quid forte sumptum est, quod deglutiri non expe
dit, clā auersus aliquò proijciat. Cibū ambesum aut ossa
semel in quadram seposita repetere, uicio datur. Os=

sa,

ſa, aut ſi quid ſimile reliquum eſt, ne ſub menſam abiece=
ris, pauimētum cōſpurcans, nec in menſæ ſtragulam pro=
ijce, nec in patinam repone, ſed in quadræ angulū ſepo=
ne, aut in diſcū qui apud nonnullos reliquijs excipiendis
apponitur. Canibus alienis de mēſa porrigere cibū, ine=
ptiæ tribuitur: ineptius eſt illos in conuiuio contrectare.
Oui putamen digitorum unguibus aut pollice repurga=
re ridiculū eſt: idem inſerta lingua facere magis etiā ridi
culū, cultello id fit decētius. Oſſa dentibus arrodere cani
nū eſt, cultello purgare ciuile. Tres digiti ſalino impreſ=
ſi, uulgari ioco dicūtur agreſtiū inſignia. Cultello ſumē
dū eſt ſalis quantum ſatis eſt. Si longius abeſt ſalinum,
porrecta quadra petendū eſt. Quadram aut patinā cui
ſaccarū aut aliud ſuaue quiddam adhæſit, lingua lambe=
re felium eſt, nō hominū. Carnē prius minutim in qua=
dra diſſecet, mox addito pane ſimul aliquādiu mandat,
priuſquàm traijciat in ſtomachū. Id nō ſolum ad bonos
mores, uerum etiam ad bonam ualetudinem pertinet.
Quidā deuorāt uerius quàm edūt, nō aliter quàm mox,
ut aiunt, abducendi in carcerem. Latronum eſt ea tubur
cinatio. Quidā tantum ſimul in os ingerunt, ut utrinq;
ceu folles tumeant buccæ, alij mandendo diductu labiorū
ſonitū ædunt porcorum in morem. Nōnulli uorandi ſtu
dio, ſpirant etiam naribus, quaſi præfocandi. Ore pleno
uel bibere, uel loqui nec honeſtum eſt, nec tutum. Viciſ=
ſitudo fabularum interuallis dirimat perpetuum eſum.
Quidam citra intermiſſionem edunt bibūt ue, non quod
eſuriant ſitiantúe, ſed quod alioqui geſtus moderari non
poſſunt, niſi aut ſcabant caput, aut ſcalpant dentes, aut
geſti

gesticulentur manibus, aut ludant cultello, aut tußiant, aut screent, aut expuant. Ea res à rustico pudore pro=fecta nõnullam insaniæ speciem habet. Auscultandis alio=rum sermonibus fallendũ est hoc tædij, si nõ datur opor tunitas loquendi. Inciuile est, cogitabundũ in mensa ac=cumbere. Quosdam autem uideas adeo stupentes, ut nec audiãt quid ab alijs dicatur, nec se comedere sentiãt, & si nominatim appelles, uelut è somno excitati uideantur. Adeo totus animus est in patinis. Inurbanum est oculis circumactis obseruare quid quisq; comedat, nec decet in quenquam conuiuarum diutius intentos habere oculos: inurbanius etiã trãsuersim hirquis intueri, qui in eodem accũbunt latere: inurbanißimũ, retorto in tergum capite contemplari, quid rerũ geratur in altera mensa. Effutire si quid liberius inter pocula dictũ factumúe sit, nulli de=corum est, nedum puero. Puer cũ natu maioribus accũ=bens nunquã loquatur, nisi aut cogat neceßitas, aut abs quopiam inuitetur. Lepide dictis modice arrideat, obscœ ne dictis ne quando arrideat, sed frontem contrahat si præcellit dignitate qui dixit, sed ita uultus habitum tem=peret, ut aut nõ audiße, aut certe non intellexiße uidea=tur. Mulieres ornat silentiũ, sed magis pueritiã. Quidã respondent priusquàm orationẽ finierit qui compellat, ita sæpe fit, ut aliena respondens sit risui, detq; ueteri lo cum prouerbio, ἅμας ἀπήτουν. Docet hoc rex ille sa=piẽtißimus, stultitiæ tribuens respondere priusquàm au=dias, non audit autem qui non intellexit. Si minus intelle xit percontantem, paulisper obticescat, donec ille quod dixit sponte repetat. Id si nõ facit, sed respõsum urget,

blande ueniam præfatus puer, oret ut quod dixerat: dicat denuo. Intellecta percõtatione, paululum interponat moræ, deinde tũ paucis respondeat tũ iucunde. In conuiuio nihil effutiendũ, quod offuscet hilaritatem. Absentiũ famã ibi lædere piaculum est. Nec cuiquã illic suus refricãdus est dolor. Vituperare quod appositũ est, inciuilitati datur, & ingratum est conuiuatori. Si de tuo præbetur conuiuiũ, ut excusare tenuitatem apparatus urbanũ, ita laudare aut cõmemorare quãti constiterint, insuaue profecto condimẽtum est accumbentibus. Deniq; si quid à quoquã in cõuiuio fit rusticius per imperitiã, ciuiliter dissimulandũ potius quàm irridendum. Decet compotationem libertas. Turpe est, sub dium, ut ait Flaccus, rapere, si quid cui super cœnã excidit incogitãtius. Quod ibi fit dicitur'ue, uino inscribendum, ne audias, μισῶ μνάμονα συμπόταν. Si cõuiuiũ erit quã pro puerili ætate prolixius, & ad luxũ tẽdere uidebitur, simul atq; senseris naturæ factum satis, aut clã, aut ueniã precatus te subducito. Qui puerilẽ ætatem adigũt ad inediã, mea quidẽ sententia insaniunt, neq; multo minus ij qui pueros immodico cibo differciũt. Nã ut illud debilitat teneri corpusculi uiriculas, ita hoc animi uim obruit. Moderatio tamen statim est discenda. Citra plenã saturitatem reficiendum est puerile corpus, magisq́; crebro quàm copiose. Quidam se saturos nesciunt, nisi dum ita distentus est uentriculus, ut in periculum ueniant ne dirumpatur, aut ne per uomitum reijciat onus. Oderunt liberos qui illos etiamnum teneros cœnis in multam noctem productis perpetuo sinunt assidere. Ergo si surgendum erit à

proli

prolixiore conuiuio, quadram tuam cum reliquijs tolli= to, ac ſalutato qui uidetur inter cõuiuas honoratiſſimus, mox & alijs ſimul, diſcedito, ſed mox rediturus, ne ui= deare luſus aut alterius parum honeſtæ rei gratia te ſubduxiſſe. R*euerſus miniſtrato ſi quid opus erit, aut re uerenter mēſæ aſſiſtito, ſi quis quid iubeat expectās. Si quid apponis aut ſubmoues, uide ne cui ueſtē iure per= fundas.* C*andelā emuncturus, prius illam è menſa tollito, quodq́; emunctū eſt, protinus aut harenæ immergito, aut ſolea proterito, ne quid ingrati nidoris offendat na res. Si quid porrigis infundis'ue, læua id facias caueto.* I*uſſus agere gratias, cõpone geſtus, paratū te ſignificās donec ſilētibus cõuiuis dicēdi tēpus adfuerit.* I*nterim uul tus ad cõuiuio præſidētē reuerēter uerſus ſit et cõſtāter,*

DE CONGRESSIBVS.

Si quis occurrerit in uia, uel ſenio uenerādus, uel reli gione reuerēdus, uel dignitate grauis, uel alioqui dignus honore, meminerit puer de uia decedere, reuerēter ape= rire caput, nõnihil etiā flexis poplitibus. N*e uero ſic co gitet, quid mihi cū ignoto, quid cū nihil unquā bene de me merito?* N*on hic honos tribuitur hoī, nō meritis ſed deo. Sic deus iuſſit per Solomonem, qui iuſſit aſſurgere cano: ſic per* P*aulum qui preſbyteris duplicatum hono= rem præcipit exhibere, in ſumma, omnibus præſtare ho norem quibus debetur honos, cõplectens etiam ethnicum magiſtratum: & ſi* T*urca, quod abſit, nobis imperet, peccaturi ſimus ſi honorem magiſtratui debitum illi ne= gemus.* D*e parentibus interim nihil dico, quibus ſe=*

cun

cundũ deum primus debetur honos. Nec minor præceptoribus, qui mentes hominũ quodammodo dũ formant, generant. Iã & inter æquales illud Pauli locum habere debet, honore inuicem præueniẽtes. Qui parẽ aut inferiorẽ honore præuenit, nõ ideo fit ipse minor, sed ciuilior, & ob id honoratior. Cum maioribus reuerẽter loquendũ & paucis, cũ æqualibus amãter et comiter. Inter loquẽdum pileum læua teneat, dextra leuiter admota umbilico: aut qd' decẽtius habetur, pileũ utraq; manu iuncta suspensum, pollicibus eminentibus, tegat pubis locũ. Librũ aut galerũ sub axilla tenere rusticus habetur. Pudor adsit, sed qui decoret, non qui reddat attonitum. Oculi spectent eum cui loqueris, sed placidi simplicesq;, nihil procax improbumue præ se ferentes. Oculos in terram deijcere, quod faciũt catoblepæ, malæ cõsciẽtiæ suspicionem habet. Trãsuersim tueri, uidetur aduersantis. Vultũ huc illuc uoluere, leuitatis argumentũ est. Indecorum est interim uultum in uarios mutare habitus, ut nũc corrugetur nasus, nunc cõtrahatur frons, nunc attollatur superciliũ, nũc distorqueãtur labra, nũc diducatur os, nũc prematur, hæc animũ arguunt Protei similem. Indecorũ & illud, concusso capite iactare comam, sine causa tussire, screare, quemadmodũ & manu scabere caput, scalpere aureis, emungere nasum, demulcere faciẽ, quod est ueluti pudorem abstergentis, suffricare occipitium, humeros adducere, quod in nonnullis uidemus Italis. Rotato capite negare, aut reducto accersere, & ne persequar omnia, gestibus ac nutibus loqui, ut uirum interdũ deceat, puerũ minus decet. Illiberale est iactare brachia,

chia, gesticulari digitis, uacillare pedibus, breuiter non lingua, sed toto corpore loqui, quod turturũ esse fertur, aut motacillarum, nec multũ abhorrens à picarũ moribus. Vox *sit mollis ac sedata, nõ clamosa, quod est agricolarũ, nec tam pressa, ut ad aures eius cui loqueris nõ perueniat.* Sermo *sit nõ præceps, & mentẽ præcurrens, sed lentus & explanatus.* Hoc *etiam naturalem battarismum, aut hæsitantiam, si non in totũ tollit, certe magna ex parte mitigat, quum præcipitatus sermo multis uiciũ conciliet quod non dederat natura.* Inter *colloquendum subinde titulum honorificum eius quẽ appellas repetere ciuilitatis est,* Patris *ac matris uocabulo nihil honorificentius, nihil dulcius,* Fratris *sororis'ue nomine nihil amabilius. Si te fugiunt tituli peculiares, omnes eruditi sunt tibi præceptores obseruandi, omnes sacerdotes ac monachi, reuerẽdi patres, omnes æquales, fratres & amici, breuiter omnes ignoti domini, ignotæ dominæ.* Ex *ore pueri turpiter auditur iusiurandũ, siue iocus sit, siue res seria.* Quid *enim turpius eo more, quo apud nationes quasdã ad tertiũ quodq; uerbũ deierãt etiã puellæ, per panẽ, per uinũ, per candelã, per quid non?* Obscœ*nis dictis, nec linguã præbeat ingenuus puer, nec aures accommodet.* Deniq; *quicquid inhoneste nudatur oculis hominum, indecẽter ingeritur auribus. Si res exigat, ut aliquod membrum pudendum nominetur, circumitione uerecunda rem notet.* Rursus *si quid inciderit, quod auditori nauseam ciere poßit, uelut si quis narret uomitũ, aut latrinã, aut oletũ, præfetur honorẽ auribus.* Si *quid refellendũ erit caue dicat, haud uera prædicas, præser-*

g *tim*

tim si loquatur grãdiori natu, sed præfatus pacẽ, dicat, mihi secus narratũ est à tali. Puer ingenuus cũ nemine contentionẽ suscipiat, ne cũ æqualibus quidem, sed cedat potius uictoriã si res ad iurgium ueniat, aut ad arbitrũ prouocet. Ne cui se præferat, ne sua iactet, ne cuiusquã institutũ reprehendat, aut ullius nationis ingenium mores'ue suggillet, ne quid arcani creditũ euulget, ne nouos spargat rumores, ne cuius obtrectet famæ, ne cui probro det, uitiũ natura insitũ. Id enim nõ solum contumeliosum est & inhumanũ, sed etiã stultũ, ueluti si quis luscum appellet luscum, aut loripedẽ loripedẽ, aut strabum strabum, aut nothũ nothum. His rationibus fiet, ut sine inuidia laudẽ inueniat, & amicos pares. Interpellare loquentẽ antequam fabulã absoluerit, inurbanum est. Cũ nemine simultatem suscipiat, comitatem exhibeat omnibus, perpaucos tamen ad interiorẽ familiaritatẽ recipiat, eosq; cum delectu. Ne cui tamen credat quod tacitum uelit. Ridiculum enim est ab alio silentij fidẽ expectare, quã ipse tibi non præstes. Nullus autem est adeo linguæ cõtinentis, ut non habeat aliquẽ, in quem transfundat arcanum. Tutißimũ autẽ est nihil admittere, cuius te pudeat si proferatur. Alienarum rerum ne fueris curiosus, & si quid forte conspexeris audieris'ue, fac quod scis nescias. Literas tibi non oblatas limis intueri parũ ciuile est. Si fors te præsente scrinium suũ aperit aliquis, subducito te. Nam inurbanũ est inspicere, cõtrectare aliquid inurbanius. Itẽ si senseris inter aliquos secretius oriri colloquium, submoue te dißimulãter, & in eiusmodi colloquiũ ne temet ingeras non accitus.

De

DE LVSV.

In lusibus liberalibus adsit alacritas, absit peruicacia rixarũ parens, absit dolus, ac mendaciũ. Nã ab his rudimẽtis proficitur ad maiores iniurias. Pulchrius uincit qui cedit cõtentioni, quàm qui palmã obtinet. Arbitris ne reclamita. Si cũ imperitioribus certamen est, poßisq; semper uincere, nõnunquã te uinci patere, quo ludus sit alacrior. Si cũ inferioribus luditur, ibi te superiorẽ esse nescias. Animi causa ludendum est, non lucri gratia. Aiunt puerorũ indolem nusquã magis apparere, quàm in lusu. Si cui ad dolos, ad mendacium, ad rixam, ad irã, ad uiolentiam, ad arrogantiã propensius ingenium, hic emicat naturæ uicium. Proinde puer ingenuus nõ minus in ludo quàm in conuiuio sui similis sit.

DE CVBICVLO.

In cubiculo laudatur silentium & uerecũdia. Certe clamor & garrulitas indecora est, multo magis in lecto. Siue cum exuis te, siue cũ surgis, memor uerecũdiæ: caue ne quid nudes aliorũ oculis, quod mos & natura tectũ esse uoluit. Si cum sodali lectum habes cõmunem, quietus iaceto, neq; corporis iactatione uel teipsum nudes, uel sodali detractis pallijs sis molestus. Priusquàm reclines corpus in ceruical, frontẽ & pectus signa crucis imagine, breui precatiũcula temet Christo cõmẽdãs. Idẽ facito quũ mane primũ temet erigis, à precatiũcula diẽ auspicans. Nõ enim potes ab omine feliciore. Simul ac exoneraueris aluũ, ne quid agas, nisi prius lota facie manibusq;, & ore proluto. Quibus cõtigit bene nasci,

his turpe est generi suo nõ respondere moribus. Quos fortuna uoluit esse plebeios, humiles, aut etiã rurestres, his impensius etiam adnitendum est, ut quod sors inuidit, morum elegantia pensent. Nemo *sibi parentes aut patriam eligere potest, at ingenium moresq́; sibi quisq; potest fingere.* Colophonis *uice addam præceptiunculam, quæ mihi uidetur propémodum primo digna loco.* Maxima *ciuilitatis pars est, quum ipse nusquam delinquas, aliorum delictis facile ignoscere, nec ideo sodalem minus habere charum, si quos habet mores inconditiores. Sunt enim qui morum ruditatem, alijs compensent dotibus.* Neq; *hæc ita præcipiuntur quasi sine his nemo bonus esse poßit.* Quod *si sodalis per inscitiam peccet in eo sanè, quod alicuius uidetur momenti, solũ ac blande monere ciuilitatis est.*

Hoc *quicquid est muneris fili charißime, uniuerso puerorum sodalitio per te donatum esse uolui, quo statim hoc congiario simul & commilitonum tuorum animos tibi concilies, & illis liberalium artium ac morum studia cõmendes.* Præclaram *indolem tuam* Iesu *benignitas seruare dignetur, semperq́; in melius prouehere.* Datum *apud* Friburgum Brisgoiæ, Mense Martio, Anno M, D. XXX.

D.Eras

D. ERASMVS ROT. PETRO VITERIO, Liberalium diſciplinarum profeſſori eximio S. D.

NAE TV rem iſtã, mi Petre ſuauiſſime, & perſpicis acute, & grauiter uereq; iudicas, plurimum referre, qua ratione, quoq; ordine quid inſtituas, idq; maximũ habere momentũ, cum cæteris in rebus omnibus, tum uero præcipue in bonarum ſtudijs literarũ. An non uidemus ingẽtia pondera, ſi artem adhibeas, minimo tolli negotio, quæ nullis alioqui uiribus moueri poterant? Quemadmodũ & in bello nõ perinde refert, quantis copijs, quantisq; uiribus hoſtem adoriaris, ut quàm probe inſtructo exercitu, quo cõſilio, quoq; ordine pugnã capeſſas. Ac multo celerius quò tendũt, perueniunt ij, qui ſemitas cõpendiarias norunt, quàm qui amnẽ, ut ait Plautus, ducẽ ſequũtur, & uel cõtempto Pythagora τὴν λεωφόρον ingrediuntur, uel uarijs etiã errorũ ambagibus circumaguntur. Proinde rogas, ut tibi ſtudiorũ ordinẽ, ac uiam, formamq; præſcribam, quã tu, ueluti Theſei filũ ſecutus, & in autorũ labyrinthis citra errorẽ uerſari queas, & ad eruditionis ſummã celerius emergere, uel magis aliorũ ſtudijs cõſulere, quos bonis literis inſtituis, quãdoquidẽ ipſe tã propémodũ ad eruditionis faſtigiũ perueniſti. Equidẽ pro mea certe uirili nõ grauatim parebo homini tam amico,

i.uia publica.

ut nephas ſit quiduis etiã flagitanti negare, nedum rem tam honeſtam, tamq; frugiferã. Quod ſi ſenſeris noſtrũ hoc cõſiliũ tibi cõmodo fuiſſe, tui candoris erit, & alijs ad bonas literas enitentibus, digito uiam indicare.

PRINCIPIO *duplex omnino uidetur cognitio, rerum, ac uerborũ.* Verborum *prior, rerũ potior. Sed nonnulli dum* ἀνίπτοις, *ut aiunt,* ποσὶν *ad res diſcendas feſtinant, ſermonis curã negligunt, & male affectato compendio, in maxima incidunt diſpendia.* Etenim *cum res non niſi per uocũ notas cognoſcantur, qui ſermonis uim nõ callet, is paßim in rerũ quoq; iudicio cæcutiat, hallucinetur, deliret neceſſe eſt.* Poſtremo *uideas nullos omniũ magis ubiq; de uoculis cauillari, quàm eos qui iactitant ſeſe uerba negligere, rem ipſam ſpectare. Quapropter utroq; in genere ſtatim optima, & quidẽ ab optimis ſunt diſcenda. Quid enim ſtultius, quàm magno labore diſcere, quæ poſtea maiori cogaris dediſcere?* Nihil *autẽ facilius diſcitur, quàm quod rectũ, ac uerũ eſt. At praua ſi ſemel inhæſerint ingenio, dictu mirũ quàm nõ poßint reuelli.* Primũ *igitur locũ* Grammatica *ſibi uẽdicat, eaq; protinus duplex tradẽda pueris, Græca uidelicet, ac* Latina. Non *modo quod his duabus linguis omnia fermè ſunt prodita, quæ digna cognitu uideantur, uerũ etiam quod utraq; alteri ſic affinis eſt, ut ambæ citius percipi queant cõiunctim, quàm altera ſine altera, certe quàm latina ſine græca. A græcis auſpicari*

nos

nos mauult Quintilianus, sed ita, si his literis perceptis, nõ longo interuallo latinæ succedant, sanè utrasq; pari cura tuẽdas esse monet, atq; ita futurũ, ut neutræ alteris officiãt. Ergo *utriusq; linguæ rudimẽta & statim, & ab optimo præceptore sunt haurienda: qui si forte non cõtingat, tum (quod est proximũ) optimis certe utendum autoribus, quos equidẽ perpaucos, sed delectos esse uelim.* Inter *græcos* Grãmaticos *nemo nõ primũ locũ tribuit* Theodoro Gazæ, *proximũ mea sentẽtia* Constantinus Lascaris *sibi iure suo uendicat.* Inter *latinos uetustiores* Diomedes. Inter *recentiores haud multũ uideo discriminis, nisi quod* Nicolaus Perottus *uidetur omniũ diligentißimus, citra superstitionem tamen.* Verũ *ut huiusmodi præcepta fateor necessaria, ita uelim esse quantũ fieri poßit, quàm paucißima, modo sint optima.* Nec *unquã probaui literatorũ uulgus, qui pueros in his inculcandis complures annos remorantur.* Nam *uera emẽdate loquendi facultas optime paratur, cũ ex castigate loquentiũ colloquio conuictuq;, tum ex eloquentiũ autorum aßidua lectione, è quibus ij primum sunt imbibendi, quorũ oratio præter quã quod est castigatißima, argumenti quoq; illecebra aliqua discentibus blandiatur.* Quo *quidẽ in genere primas tribuerim* Luciano, *alteras* Demostheni, *tertias* Herodoto. Rursum *ex* Poëtis *primas* Aristophani, *alteras* Homero, *tertias* Euripidi. Nam Menandrum, *cui uel primas daturus eram, desideramus.* Rursum *inter latinos quis utilior loquẽdi autor quàm* Terẽtius? *purus tersus, & quotidiano sermoni ꝓximus, tum ipso quoq; argumẽti genere iucundus ado-*

lescentiæ. Huic si quis aliquot selectas Plauti comœdias putet addendas, quæ uacent obscœnitate, equidem nihil repugno. Proximus locus erit Vergilio, tertius Horatio, quartus Ciceroni, q̃ntus C. Cæsari. Salluſtiũ si quis adiungendum arbitrabitur, cum hoc nõ magnopere cõtenderim, atq; hos quidem ad utriusq; linguæ cognitionem satis esse duco. Neq; enim mihi placent, qui in euoluendis hunc in usum autoribus, etiam quibuslibet, uitam omnem cõterunt, prorsus infantem existimãtes eum, quẽ ulla chartula suffugerit. Ergo parata sermonis facultate, si non luxuriosa, certe casta, mox ad rerũ intelligentiam conferendus est animus. Tametsi ex his etiam scriptoribus, quos expoliendæ linguæ gratia legimus, non mediocris obiter rerum quoq; cognitio percipitur, uerũ ex instituto omnis ferè rerum scientia à Græcis autoribus petẽda est. Nam unde tandem haurias uel purius, uel citius, uel iucundius quàm ab ipsis fontibus? Sed quo ordine disciplinæ discendæ sint, & ex quibus potissimũ præceptoribus, id aliâs fortasse rectius ostendemus. Interim ad primæ ætatis studia reuertamur. Vt igitur ex his autoribus unde linguæ copiam petendã esse diximus, fructum capias & maturius, & uberiorem, Laurentium Vallam tibi censeo diligenter euoluendum, qui de latini sermonis elegantia scripsit elegantissime. Huius adiutus præceptionibus, ipse per te non pauca annotabis. Neq; enim te uelim per omnia uelut addictum, Laurentianis seruire præceptis. Adiuuabit hoc quoq;, si figuras grammaticas à Donato ac Diomede traditas edidiceris, si carminis leges ac formas omnes tenueris, si rheto-

rices

rices summam, hoc est propositiones, Locos probationum, exornationes, amplificationes, transitionũ formulas in promptu habueris. Conducunt enim hæc nõ solum ad iudicandum, uerumetiam ad imitandum. His itaq; rebus instructus inter legendũ autores non oscitanter obseruabis, si quod incidat insigne uerbũ, si quid antique aut noue dictum, si quod argumentum, aut inuentum acute, aut tortum apte, si quod egregium orationis decus, si quod adagium, si quod exemplum, si qua sententia digna quæ memoriæ commendetur. Isq; locus erit apta notula quapiam insigniendus. Notis enim non solum uarijs erit utendum, uerumetiam accõmodatis, quo protinus quid rei sit, admoneant. Ad hæc si quis dialecticen addendam statuet, non admodum refragabor, modo ab Aristotele eam discat, non ab isto loquacissimo sophistarum genere, neque rursum ibi desideat, & uelut ad scopulos (ut inquit Gellius) sirenæos consenescat. Verum illud interim memineris, optimum dicendi magistrum esse stilũ. Erit hic igitur in carmine, in oratione libera, in omni argumenti genere diligenter exercendus. Neque negligẽda memoria, lectionis thesaurus. Eam tametsi locis & imaginibus adiuuari nõ inficior, tamen tribus rebus potissimum cõstat optima memoria, intellectu, ordine, cura. Si quidem bona memoriæ pars est, rem penitus intellexisse. Tum ordo facit, ut etiã quæ semel exciderint, quasi postliminio in animum reuocemus. Porrò cura omnibus in rebus, non hic tantum plurimum ualet. Itaque quæ meminiße uelis, ea sunt attentius, ac crebrius relegenda, deinde sæpius à nobis ipsis

exigenda, ut si quid forte suffugerit, id restituatur. Illud minutius, sed tamen haud indignum quod admoneatur. Adiuuabit non mediocriter, si quorum necessaria quidem, sed subdifficilis erit memoria, ueluti locorum quos tradunt Cosmographi, pedum metricorum, figurarum gramaticarum, genealogiarum, aut si qua sunt similia, ea quàm fieri potest breuißime simul & luculētißime in tabulas depicta, in cubiculi parietibus suspendantur, quo paßim & aliud agentibus sint obuia. Item si quædā breuiter, sed insigniter dicta, uelut apophthegmata, prouerbia, sententias in frontibus atq; in calcibus singulorum codicum inscribes, quædam annulis, aut poculis insculpes, nonnulla pro foribus, & in parietibus, aut uitreis etiam fenestris depinges, quo nusquam non occurrat oculis, quod eruditionem adiuuet. Hæc enim tametsi singula per se pusilla uidentur, tamen in unū collata aceruum, doctrinæ thesaurum lucro augent, haud quaquam negligendo τῷ εἰς ἄφενος σπεύδοντι, id est, his opibus properanti ditescere. Postremo illud non ad unum aliquid, sed ad omnia simul plurimum conducet, si frequēter alios quoq; doceas. Nusquam enim melius deprehenderis quid intelligas, quid nō. Atque interim noua quædam occurrunt commentanti, disserentiq;, nihil nō altius infigitur animo.

DE RATIONE INSTI=
tuendi discipulos.

SED *uideo te cupere, ut de docen
di quoq; ratione nonnihil attin=
gamus.* Age *mos geratur* Vite=
rio, *quanquam uideo* Fabiũ *hisce
de rebus diligẽtißime præcepisse,
adeò ut post hunc de ijsdẽ scribe
re prorsus impudentißimũ esse ui
deatur.*Ergo *qui uolet instituere quẽpiam, dabit operã,
ut statim* optima *tradat, uerũ qui rectißime tradat* opti=
*ma, is oĩa sciat necesse est: aut si id hoĩs ingenio negatũ
est, certe uniuscuiusq; disciplinæ præcipua.*In *hoc nõ ero
contẽtus decẽ illis, aut duodecim autoribus, sed orbẽ illũ
doctrinæ requiram, ut nihil ignoret etiã qui minima pa
rat docere.* Erit *igitur huic per omne scriptorũ genus
uagãdum, ut* optimũ *quẽq; primũ legat, sed ita, ut nemi
nẽ relinquat ingustatũ, etiã si parũ bonus sit autor.* Atq;
id quo cumulatiore fructu faciat, ante locos & ordines
*quosdã, ac formulas in hoc paratas habeat, ut qcqd us=
quã inciderit annotãdũ, id suo aßcribat* ordini. *Sed hoc
qua rõne fieri oporteat, in secũdo de copia cõmẽtario de=
mõstrauimus.* Verũ *si cui uel ociũ, uel librorũ copia de=
fuerit, plurima* Plinius *unus suppeditabit, multa* Macro=
bius, et Athenæus, *uaria* Gellius. *Sed in primis ad fontes
ipsos properãdũ, id est, græcos et antiquos.* Philosophiã
optime docebit Plato, *et* Aristoteles, *atq; huius discipu=
lus* Theophrastus, *tũ utrinq; mixtus* Plotinus. Ex Theo=
logis secũdũ diuinas literas, nemo melius Origene, *nemo*

subti

ſubtilius aut iucundius Chryſoſtomo, nemo ſanctius Baſi lio. Inter latinos duo duntaxat inſignes in hoc genere, Ambroſius mirus in alluſionibus, et Hieronymus in arca nis literis exercitatiſsimus. Quod ſi minus uacabit immo rari ſingulis, omnes tamē cenſeo deguſtandos, quorū in præſentia catalogum texere, non eſt ratio. Certe propter Poëtarum enarrationem, quibus mos eſt, ex omni diſci= plinarum genere ſua temperare, tenenda eſt fabularum uis, quam unde potius petas, quàm ab Homero, fabula= rum omnium parente? Tametſi Metamorphoſes, ac Fa= ſti Naſonis non leue momentum adferent, quanquam la tine ſcripti. Tenenda Coſmographia, quæ in hiſtorijs etiam eſt uſui, nedum in poëtis. Hanc breuiſsime tradit Pomponius Mela, doctiſsime Ptolemæus, diligentiſsime Plinius. Nam Strabo non hoc tantum agit. Hic præci= pua pars eſt obſeruaſſe quæ montium, fluminum, regio= num, urbium, uulgo recepta uocabula, quibus antiquis reſpondeant. Eadem debet eſſe cura in arborum, herba= rum, animantium, inſtrumentorum, ueſtium, gemmarum nominibus, in quibus incredibile dictu, quàm nihil intel= ligat literatorum uulgus. Horum notitia partim è diuer ſis autoribus, qui de re ruſtica, de re militari, de archi= tectura, de re culinaria, de gemmis, de plantis, de natu= ris animantium conſcripſerunt, colligitur. Quanquam Iulius Pollux ex profeſſo de rerum uocabulis tradidit, quæ utinam tam accurate diſtinxiſſet, quàm congeſsit copioſe: partim ex etymologijs, partim ex his linguis, quæ priſci ſermonis & incorrupti manifeſta ueſtigia ſeruant in hanc uſque ætatem, cuiuſmodi lingua Con= ſtanti

ſtantinopolitanorum, Italorum, & Hiſpanorum, nam Gallorum oratio longius degenerauit. Tenenda antiquitas, quæ non modo ex uetuſtis autoribus, uerumetiam è nomiſmatis priſcis, è titulis ſaxiſq; colligitur. Ediſcenda & Deorum genealogia, quibus undiq; refertæ ſunt fabulæ, eam poſt Heſiodum felicius quàm pro ſuo ſeculo tradidit Boccatius. Non ignoranda aſtrologia, quod hanc paßim ſuis figmentis aſpergunt Poëtæ, præſertim Higini. Tenenda rerum omnium uis, atque natura, propterea quod hinc ſimilia, epitheta, comparationes, imagines, metaphoras, atque alia id genus ſchemata ſolent mutuo ſumere. In primis autem omnis tenenda eſt hiſtoria, cuius uſus latißime patet, non tantum in poëtis. Iam ſi quis Prudentium, unum inter Chriſtianos uere facundum Poëtam uolet enarrare, literas etiam arcanas calleat oportet. Poſtremo nulla diſciplina eſt, nec militiæ, nec rei ruſticæ, nec muſices, nec architecturæ, quæ non uſui ſit ijs, qui Poëtas, aut oratores antiquos ſuſceperint enarrandos. Sed uideo iamdudum frontem cõtrahis. Næ tu inquis, immẽſum onus imponis etiam literatori. Onero ſanè, ſed unum, ut quàm plurimos exonerem. Volo ut unus euoluat omnia, ne ſingulis uniuerſa ſint euoluenda.

Iam uero de formando puerorum ore, deq́; tradendis ceu per luſum, iocumq́; literarum figuris, ſatis præcepit Fabius. Equidem poſt tradita elementa prima, malim ad uſum loquendi ſtatim uocari puerũ. Etenim cum intra pauculos menſes, quamuis barbaram linguam ætas ea ſonet, quid uetat quo minus idem fiat in lingua græca ſiue latina? Verum id nec in magno puerorum grege lo

cum

cum habet, & domesticam præceptoris consuetudinem requirit. Quanquam in ludo quoque dabit operam, ut siue pluribus loquatur, siue seorsim uni, quàm potest emendatißime dicat. Quædam obiter interpretetur, & ut imitentur, admoneat. Loquentes illos aliquoties collaudet si quid dictum erit aptius, aut emendet, cum errabunt. Ea res efficiet, ut illi quoque consuescant circumspectius & accuratius loqui, & præceptorem loquentem attentius obseruent. Iuuabit & illud, si propositis præmiolis, aut pœnis, uelut ex lege prouocentur, ut ipsi quoq; inter sese alius alium emendent. Porrò præceptor eruditiores aliquot deliget, qui controuersiam finiant. Neq; fuerit inutile, ceu formulas aliquot proponere pueris, quibus orationibus in lusu, quibus in congressu, quibus in cõuiuijs uti debeant. Has sic oportet esse doctas, ut simul & faciles sint, & iucundæ. Porrò doctor ille diligens & doctus, acriq́; iudicio, non grauabitur, collatis omnibus Grammaticorum præceptis, excerpere quædam, & simplicißima, quod quidem fieri potest, & breuißima, tum ordine quàm maxime cõmodo. Posteaquàm ea tradidit, statim ad autorem aliquem ad id accommodatißimum, ac loquendi, scribendiq́; consuetudinem uocẽtur. Hic præceptiones ante traditas ut incident, exemplaq́; diligenter inculcabit, quibus etiam addet nonnihil, uelut iam tum ad maiora præparãs. Hinc iam thematijs exerceri debent. In quibus illud in primis cauẽdum, ne (quod fieri solet) aut sensu sint inepto, aut sermone insulso, sed argutam aliquam, aut uenustam habeant sententiam, quæ tamen ab ingenio puerili non nimium abhorreat,

horreat, ut interim aliud agentes, simul & aliquid discant, in grauioribus studijs usui futurum. Habeat igitur *thema, quod pueris proponet, aut historiam memorabilem.* Quod *genus sunt illa:* Marcelli *præceps calor rem* Romanam *subuertit,* Fabij *prudens cunctatio restituit.* Quanquam *hic subest etiam sententia, nimirum præcipitata consilia parum feliciter euenire solere.* Item, *difficile iudicatu sit, uter altero fuerit stultior,* Crates *qui aurũ abiecit in mare, an* Midas *qui existimauit nihil auro melius esse.* Item, Demostheni *ac* Ciceroni *immodica eloquentia exitio fuit.* Rursum, *nulla laus* Codri *regis meritis par esse potest, qui ciuium salutem propriæ uitæ dispendio redimendam putauit. Sed nõ magni negotij fuerit huiusmodi uim ex historiographis, præcipue* Valerio Maximo, *colligere. Aut fabulã habeat, ut illud:* Hercules *expugnandis monstris immortalitatem sibi parauit.* Musæ *fontibus ac nemoribus unice gaudent, à fumosis urbibus abhorrent. Aut apologum, ut recte docuit* Caßita *non esse committendum amicis negocium, quod per te poßis conficere.* Item, *manticam pectore propendentem uident omnes, eam, quæ à tergo pendet, uidet nemo.* Item, Sapiebat *uulpes, quæ maluit muscas iam prope saturas retinere, quàm his expunctis, uacuas ac sitientes admittere, quæ quicquid reliquum esset sanguinis, epotarent. Aut apophthegma, ut,* Longe *dissentiebat à uulgo nostræ ætatis, qui maluit uirum absque pecunia, quàm pecuniam sine uiro.* Item: Iure Socrates *contemnit eos, qui non edunt ut uiuant, sed uiuunt ut edant.* Meritò *non probauit* Cato *eos, qui plus sapiunt*

palato,

palato, quàm animo. Aut prouerbium, ut: Ne ſutor ultra crepidam. Et non cuiuslibet eſt hominis Corinthum nauigare. Ac nos quidem æditis tot Chiliadibus, effecimus, ne difficilis eſſet horum inuentio. Aut ſententiam, ut Nihil carius conſtat, quàm quod precibus emitur. Et obſequium amicos, ueritas odium parit. Et amici, qui procul abſunt, amici non ſunt. Aut rei cuiuſpiam inſignẽ naturam, ut Magnes ad ſeſe ferrum attrahit, Maphtha ignem. Item palmæ ea eſt natura, ut pondere impoſito, nõ modo nõ deprimatur ad terram, uerũetiam ſurſum nitatur, & altius erigat ſeſe. Item mirum Polypi ingenium, qui ad ſpeciem ſubiecti ſoli mutat colorem, quo fallat inſidias piſcatoris. Aut figuram eximiam, puta gradationem. Diuitiæ luxum pariunt, luxus ſaturitatem, ſaturitas ferociam, ferocia odium multorum, odium perniciem. Aut ſimilitudinẽ, ut, quemadmodũ ferrum ſi exerceas, uſu atteritur: ſi nõ exerceas, exeditur rubigine. Ita ingenium ſi exerceas, labore abſumitur: ſi non exerceas, magis otio, ſituq́; læditur. Aut allegoriam, ut non eſt addendus ignis igni, non eſt addendum oleum incendio. Aut commutationem, ut non ideo te talem iudico, quod uehementer amem, ſed ideo uehementer amo, quod talem iudicarim. Aut diſtributionem, Stultior eſt, quàm ut poßit tacere, infantior, quàm ut poßit loqui. Simplicior eſt, quàm qui poßit mentiri: grauior, quàm ut uelit. Sed mihi ſat eſt indicaſſe tantum. Aut exquiſitam aliquam elegantiam. Cuius rei non eſt neceſſe ponere exemplum. Nihil autem obſtat, quo minus plures commoditates in eandem incidant orationem, ueluti

ſententia,

sententia, historia, prouerbium, & figura. Ergo praece ptor, quē oportet aßidue in bonis autoribus obuersari, huiusmodi ceu flosculos undiquaq; colliget, eosq́; delectos proponet, aut etiam in eam formam demutabit, ut puerorum ingenijs sint accōmodati. Postquàm his rebus ad aliquantum sermonis peritiam prouectus erit puer, tum si uidebitur, ad maiora grāmatices praecepta reuocetur, quae per locos & ordines quosdam ita tradenda sunt, ut primo loco simplicißima proponātur, eaq́; paucis. Deinde utcunq; adolescunt discentiū ingenia, ita maiora suis queq; locis oportebit subijcere. Is ordo cuiusmodi sit, è Theodori Gazae Grāmatica exemplum sumas licebit. Nec in his tamē uelim eos detineri longius, sed ilico ad autores grauiores reuocari. Praesertim si prius summam illam, de qua dixi, rhetorices, ac figuras, & carminum formas teneant. Interim thematis quoq; difficilioribus sunt exercēdi, in quibus delegendis ac narrandis, diligentem ac doctum praeceptorem requiram. Qui si sit mediocris, modo sit idem modestus, non grauabitur haec ab alio doctiore petere. Thematum autem formae huiusmodi ferè possunt esse. Nunc epistolae breuis argumētum, sed argutum, lingua uulgari proponat, latine graecéue, aut utroq; sermone tractandum. Nunc apologum, nunc narratiunculam non insipidam, nunc sententiam ex quatuor constantem partibus, utriq; duarum simili aut ratione subiecta. Nunc argumentationem quinq; tractandam partibus, nunc dilemma duabus, nunc expolitionem quam uocant, septem partibus explicandam. Aliquando tanquam ad rhetorica praelu-

dentes, unum aliquod membrorum seorsum tractēt. Cuiusmodi progymnasmata scripsit Aphthonius. Aliquando laudem, uituperationem, fabulam, similitudinem, comparationem. Aliquando figuram, uel descriptionem, distributionem, sermocinationem, subiectionem, notationē. Aliquoties iubeātur carmen aliquod soluere. Aliquoties solutam orationem pedibus alligare. Interim Plinianam aut Ciceronis epistolam, uerbis ac figuris imitentur. Nonnunquam eandem sententiam uariatis uerbis ac figuris, sæpius efferant. Nonnunquam eandem græce simul ac latine metro & oratione prosa uarient. Nonnunquam eandem quinq; aut sex carminum generibus, quæ doctor præscripserit, explicent. Nonnunqnam sententiam eandem per locos quàm plurimos ac schemata diffingant. Plurimum autem fructus est in græcis uertendis. Quare conuenit eos, hoc in genere sæpißime ac diligentißime exerceri. Nam simul & exercetur ingeniū in deprehēdendis sententijs, & utriusq; sermonis uis ac proprietas penitus inspicitur, & quid nobis cum græcis cōmune sit, quid non, deprehenditur. Deniq; ad reddendam græcanicam emphasim, omnes latinæ linguæ opes excutias oportet. Hæc si initio pueris difficilia uidebuntur, tum usu fient faciliora, tum præceptoris ingenium, ac studium, bonam negocij partem pueris adimet, indicatis quæ putet esse supra uires illorum. Atq; ijs interim exercitamentis crebræ prælectiones autorum misceantur, ut suppetat quod imitentur. Quanquam is, qui docet, proposito themate, simul uerborum quoq; & figurarum copiam debet indicare. Sub hæc ad inue-

niendi

niendi quoq; laborem prouocentur, ita propositis nudis argumentis, ut suo quisq; Marte reperiat, quæ pertinebunt ad rem tractandam, ornandam, locupletandam. Et hic delectum ac uarietatem requiram à præceptoris eruditi diligentia, gustum interim exhibebo. Sæpius argumentum epistolæ proponet suasoriæ, dissuasoriæ, exhortatoriæ, dehortatoriæ, narratoriæ, gratulatoriæ, expostulatoriæ, cõmendatoriæ, consolatoriæ. Et uniuscuiusq; generis naturam locos ac formulas quasdam communes, dein argumento proposito, etiam peculiares indicabit. Aliquando ceu declamatorium thema dabit, in diuersis generibus, puta si iubeat eos uituperare Iulium Cæsarem, aut laudare Socratem, in genere demonstratiuo. Item statim optima discenda. In opibus non esse felicitatem. Matrem proprio lacte nutrire debere quod peperit. Literis græcis non esse dandam, aut esse dandam operam. Vxorẽ esse ducendam, aut non esse ducendam. Peregrinandum esse, aut non esse peregrinandum, in genere suasorio. Item M. Horatium indignum esse supplicio, in genere iudiciali. Verum hanc palæstram primum ingredientibus non grauabitur is, qui docẽdi prouinciam suscepit, primum indicare, quot propositionibus id argumentum tractari posit. Præterea propositionum ordinẽ demonstrabit, & quo pacto alia ex alia pendeat. Deinde quot rationibus unaquæq; propositio fulciri debet, quot confirmationibus unaquæque ratio. Tum circumstãtias ac locos, unde ista peti possint. Deinde quibus similibus, dißimilibus, exemplis, collationibus, sententijs, prouerbijs, fabulis, apologis unaquæq;

pars locupletari queat. Ostendat & schemata, si qua insigniter uidebuntur incidere posse, quæ uel acriorem, uel ampliorem, uel magis dilucidam, uel iucundiorẽ reddant orationem. Si quid erit amplificandum, rationem demonstret, siue per locos cõmunes, siue per eas rationes, quas in quatuor formas distribuit Quintilianus. Quod si qui inciderint affectus, hi quoq; quo pacto tractandi sint, admonebit. Quin & connectendi rationes præscribat, quis sit optimus futurus transitus. Ab exordio ad narrationem, à narratione ad diuisionem, à diuisione ad argumentationem, à propositione ad propositionem, à ratione ad rationẽ, ab argumentatione ad epilogum, aut perorationẽ. Ostendat & formulas aliquot, quibus ibi cõmode poßint exordiri, aut etiã perorare. Postremo, si potest, locos aliquot in autoribus indicet, unde ualeant aliquid imitandũ sumere, propter rerũ affinitatẽ, id ubi septies, aut octies erit factũ, iam incipient (quod ait Horatius) sine cortice nare, & satis erit nudum thema ministrasse, nec necesse fuerit, semper uelut infantibus cibũ præmansum in os inserere. Nec mihi displicet illud exercitationis genus, quod apud antiquos in usu uideo fuisse, ut ex Homero, Sophocle, Euripide, Vergilio, aut etiã ex historijs aliquando legantur themata. Puta, ut Menelaus apud Troianam concionem repetat Helenã. Aut, Phœnix suadeat Achilli, ut redeat in prælium. Aut, Vlysses suadeat Troianis, ut Helenam reddant, potius quàm bellũ experiãtur. Quo in genere extant aliquot Libanij & Aristidis declamationes. Præterea, uti suadeat aliquis amicus Ciceroni ne cõditionẽ ab Anto

ab Antonio oblatam accipiat, quod argumentū est apud Senecam, Vti Phalaris suadeat Delphis, ut taurum æneū deo suo consecrent. Ad hoc genus pertinent epistolæ, quæ Phalaridis, ac Bruti nomine circunferūtur. In emendando collaudabit, si quid felicius inuentum, tractatum, aut mutatum uidebitur: si quid prætermissum, aut nō suo loco positum, si quid nimium, aut remißius, si quid obscurius, aut etiam si quid parum eleganter dictum erit, admonebit. Et quo pacto mutari poßit ostendet, ac mutari, & sæpius iubebit. Extimulabit autem præcipue discentium animos, comparatione profectus, uelut æmulatione quadam inter ipsos excitata. Iam in prælegendis autoribus nolim te facere, quod praua quadam ambitione uulgus professorum hodie facit, ut omni loco coneris omnia dicere, sed ea duntaxat, quæ explicando præsenti loco sint idonea, nisi si quando delectandi causa digrediendum uidebitur. Quod si huius quoq; rei rationem à me requiris, hæc mihi quidem uidebitur optima. Primo loco ad conciliandos auditores, laudes eius, quem prælegendum sumit, paucis explicet. Deinde argumenti iucunditatem, utilitatemq; ostendat. Mox uocem argumenti, si forte (ut faciunt pleriq;) uarios habeat usus, explicet, ac distinguat. Veluti comœdiam (ut hoc exempli loco sumamus) Terentianam interpretaturus, in primis de autoris fortuna, de ingenio, de sermonis elegantia paucis disserat. Deinde quantū habeat & uoluptatis, & utilitatis comœdiarum lectio: deinde quid significet ea uox, & unde ducta, & quot sint comœdiarū genera, & quæ sint comœdiæ leges. Deinceps quàm

potest & dilucide, & breuiter summam explicet argumenti. Carminis genus diligenter indicet. Post ordinet simplicius, deinde singula fusius explicet. Ad hæc, si qua insignis elegantia, si quid prisce dictum, si quid nouatum, si quid græcanicum, si quid obscurius, aut longius redditum, si durior aut perturbatior ordo, si qua etymologia, si qua deriuatio aut compositio scitu digna, si qua orthographia, si qua figura, si qui loci rhetorici, si qua exornatio, si quid deprauatū, diligenter admoneat. Tum loca similia ex autoribus cōferat, si qd diuersum, si quid affine, si quid imitatum, si quid allusum, si quid aliunde trāslatum, aut mutuo sumptum, ut sunt pleraq; latinorum à græcis profecta, ne id quidē taceat. Postremo ad philosophiā ueniat, & Poëtarū fabulas apte trahat ad mores, uel tanquā exempla demonstret, ut Pyladis & Orestis, ad amicitiæ cōmendationem, Tantali fabulam ad auaritiæ detestationem. In his non mediocriter adiuuabit docentem Eustathius, Homeri interpres. Atq; ita fiet (si modo sit ingenij dextri præceptor) ut etiam si quid inciderit, quod inficere possit ætatem illā, non solum non officiat moribus, uerumetiam utilitatem aliquam adferat, uidelicet animis partim ad annotationem intentis, partim ad altiores cogitationes auocatis. Veluti si quis prælecturus secundam Maronis æglogā, cōmoda præfatione præparet, uel potius præmuniat auditorum animos ad hunc modum, ut dicat, Amicitiā nō coire nisi inter similes, similitudinē enim esse beniuolentiæ mutuæ conciliatricem, contrà dissimilitudinem odij, dissidijq; parentem. Quoq; maior ac uerior, stabiliorq;

similitu

similitudo fuerit, hoc firmiorē atq; arctiorem esse amicitiam. Id nimirum sibi uelle tot apud autores prouerbia. Boni ad bonorum conuiuia, & inuocati accedunt. Et simile gaudet simili, & æqualis æqualē delectat, & æqualem tibi uxorem quære. Et ut semper similem ducit Deus ad similē, & semper graculus aßidet graculo. Et similes habent labra lactucas. Et pares cum paribus facillime congregantur. Et Cascus Cascam ducit. Et balbus balbum rectius intelligit. Et cicada cicadæ chara, formica formicæ. Et Cretensis cum Aegineta. Cōtra tot dißimilitudinis adagia, nihil aliud sibi uelle, quàm inter eos qui dißimili sunt fortuna, dißimili uitæ instituto, dißimilibus studijs, aut omnino non coire amicitiam, aut si coierit, non cohærere, citoq; dirimi: atq; ob id fieri, ut idiota studiosum literarū oderit, prophanus sacerdotē, rusticus aulicum, iuuenis senem. Atq; in eodem genere, Epicuræus Stoicum, philosophus iurisconsultum, Poëta Theologum, balbus eloquentem. Hinc geminorum gratiam fratrum, Amphionis & Zeti, penè dißilijsse, quòd alter lyræ studiosus esset, alter agris colendis gauderet: ac dißilierat, nisi Amphion abiecta lyra, fratris ingenio ceßisset. Ob eandem causam insyncera fuit Castoris & Pollucis amicitia, neq; caruit infamia tentati parricidij, cum uterq; eodem ex ouo essent prognati, ut iam magis esse gemelli nō possent, quod alter pugil esset, alter equis delectaretur. Hinc male cōuenisse Remo cum Romulo, quod alter tristioribus ac seueris esset moribus, alter blandior, unde & Romulo pro Romo mutatum nomen. Peßime conuenisse Chaim cum Abel, quod di-

uerso uitæ genere caperentur. Summum autem amorem summæ similitudinis esse comitem, atque ideo fictum à Poëtis, quemadmodum Narcissus, ante ab omni abhorrens consortio, simul atq; suam ipsius imaginem in limpidißimo fonte conspexisset, protinus amore flagrantißimo cœpit ardere. Quid enim nostri similius, quàm ipsa imago? Ergo cum doctus doctum amat, sobrius sobrium, modestus modestum, probus probum, nihil aliud amat uterq;, quàm suam ipsius in altero imaginem, hoc est seipsum, sed alio modo. Verum ea similitudo, siquidẽ sita est in bonis animi, quæ uere sunt bona, hoc est pietate, iustitia, temperantia, tum eiusmodi nascitur amicitia cuiusmodi sunt eæ res, quibus amicitia cõciliatur, hoc est honesta, uera, syncera, stabilis, æterna. Contrà si in rebus corporeis ac fluxis, aut etiam turpibus, eam nec uere esse amicitiam, nec iucundam, nec diuturnam ostendet. Proinde Platonem duas finxisse Veneres, alterã cœlestem, alteram terrestrem. Duos item Cupidines, suæ utrunq; matri respõdentes. Cœlestem ueras gignere formas, & huius filium ueros, & honestos immittere amores. Inter bonos semper amorem esse mutuum, inter uulgares plerunq; alterum amare, alterum odisse, alterum persequi, alterum fugitare. Id accidit ferè propter ingeniorum uitæq; dißimilitudinẽ. Quod quidẽ eleganter significat apud Poëtas Cupido, qui nonnunquam hunc aurea cuspide figit, illum plumbea, illum ut amet, hunc ut abhorreat, atq; hoc amicitiæ genere nihil esse potest infelicius. Eius igitur amicitiæ male cohærẽtis, quasi simulachrum quoddam, in hac ægloga proponit Vergilius.

gilius. Corydon rusticus, Alexis urbanus. Corydon pa=
stor, Alexis aulicus. Corydon indoctus (nam huius carmi
na uocat incondita) Alexis eruditus. Corydon ætate
prouectus, Alexis adolescens. Corydon deformis, hic for
mosus. Breuiter dißimilia omnia. Quare prudentis est a=
micum suis moribus aptum deligere, si uelit amari mu=
tuum. Hæc inquam si præstetur, tum autem locos de=
monstratorios, perperam & bucolice à rustico affecta=
tos indicet, nihil opinor turpe ueniet in mentem audito=
ribus, nisi si quis iam corruptus accesserit. Nam iste ue=
nenum non hinc hauserit, sed huc secum attulerit. Hoc
exemplum uerbosius exposui, quo facilius in cæteris item
sibi quisque similia reperiat. Iam in aggressu cuiusque
operis conueniet in genere demonstrare, quæ sit argu=
menti natura, & quid in eo potißimum sit spectãdum.
Velut in epigrammatis argutam breuitatẽ laudari. Tum
iocandi rationes, quas Fabius & Cicero tradunt, indi=
cabit. Hoc genus præcipue gaudere epiphonematis, cõ=
mode in fine adiectis, quæ cogitationem uelut aculeatam
in animo lectoris relinquãt. In Tragœdia præcipue spe
ctandos affectus, & quidem ferè acriores illos. Hi qui=
bus rebus moueantur, paucis ostendet. Tum argumenta
ueluti declamantium. Postremo descriptiones locorum,
temporum, rerum, aliquoties & argutas altercationes
incidere, quæ nunc distichis, nunc singulis uersibus, nunc
hemistichijs absoluantur. In Comœdia cum primis ob=
seruandum esse decorum, & uitæ cõmunis imitationem,
affectus esse mitiores, & iucundos magis quàm acres.
Decorũ autẽ in primis spectari, nõ solum illud cõmune,

ut adoleſcentes ament, lenones peierent, blandiatur me= retrix, obiurget ſenex, fallat ſeruus, iactet ſe miles, atque id genus alia, uerum peculiare quoddam quod ſuo arbi= tratu alijs aliud affingit Poëta. Velut in Andria duos in= ducit ſenes, longe diuerſo ingenio. Simonem uehemen= tem, ac ſubmoroſum, haud ſtultum tamen, nec impro= bum. Contrà Chremetem ciuilem, ac ſemper placidum, ubiq; ſibi præſentem, omnia quantum poteſt pacãtem, at ita tamẽ lenem, ut minime ſtupidũ. Duos item adoleſcẽ tes diſsimuli natura, Pamphilum cordatum pro ratione ætatis, & conſultabundum, ſed acriorem, ut Simonis fi= lium poſsis agnoſcere. E diuerſo Charinum puerilem, ineptum, conſilijq; inopem. Rurſum ſeruos duos diuer= ſis moribus. Dauum uafrum & conſilijs abundantem, ac ſperandi pertinaciſsimum autorem. E regione Byrriam nullius cõſilij, tantum perpetuum deſperationis autorem hero. Ad eundem modum in Adelphis. Mitionem etiã in obiurgando mitem, ac feſtiuum. Demeam etiam in blan= diendo amarulentum. Rurſum Aeſchinum propter urba næ uitæ conſuetudinem, & Mitionis fiduciam nihil non audentem, ſed ita ut probum ingenium deprehendas, of= ficioſum in fratrem, fidum in puellam. E diuerſo Cteſi= phontem ſubruſticum ac timidum, propter earum re= rum inſolentiam. Cyrum callidum, & audacem. nihilq; non ſimulantem, ac diſsimulantem, adeò, ut ſola ebrietas detexerit illius focos. Dromonem ſtupidum, atque he= betem. Sed iſta perſequi non huius eſt inſtituti, in præ= ſentia ſatis eſt uiam indicaſſe. In æglogis admoneat eſſe aurei ſeculi, ac priſcæ illius uitæ imaginẽ. Proinde quic= quid

quid illic est sententiarum, similium, ac comparationũ, à uita pastorali sumi: affectus sunt simplices, cãtionibus, sententijs, ac prouerbijs delectantur, superstitione & au gurijs capiuntur. Ad eundem modum, *quid propriũ habeat carmen heroicum, quid historia, quid dialogus, quid apologus, quid satyra, quid oda, quid reliqua scripti genera curabit admonere. Tum quæ sint singulorũ autorum in singulis argumentis dotes, aut etiam uitia, non grauabitur indicare, quo iam tum assuescant adolescentes ei quod est in omni re præcipuum, iudicio. Atq; in hac parte præceptorem, præter artem & ingenium, adiuuabit etiam libellus Ciceronis de claris oratoribus, & Quintiliani, Senecæ, atque Antonij campani de scriptoribus censuræ, neque non ueteres interpretes, præcipue Donatus hac in re peculiariter occupatus. Huc pertinet & consilij ratio, ueluti quare M. Tullius in defensione Milonis finxerit sese timere. Et quare Vergilius tantopere laudibus uehat Turnum hostem Aeneæ, & quare abdicatus medicus apud Lucianum non lædit nouercam, sed magis laudat & in patrem acrior est quàm in nouercam. Sed id quoque in immensum patet. At iudicabit aliquis hæc nimium habere negocij. Equidem præceptorem eruditum, longoq; usu exercitatum uolo esse. Is si continget, hæc etiam facile percipient pueri. Quod si qua initio erunt duriora, progressu & assuetudine mollescent. Optima certe sunt, nisi fallor, & optimis cõuenit statim aßuescere, quanquam hæc non ubiq; omnia sunt inculcãda, ne tedio grauẽtur ingenia discentiũ, sed ut inciderint insigniora. Neq; uero minorẽ adhibeat cu*

ram

ram præceptor in exigendo quæ commisit, quàm in prælegendo. Est omnino labor hic docenti grauissimus, sed discentibus utilissimus. Nec ordinē exigat duntaxat, sed quicquid scitu dignum fuerit creditum, id assuescant bona cum fide reddere. Neq; uero deterreat ab hac re difficultas, quæ uel menstruo temporis spacio uincitur. Mihi nunquam placuit, ut omnia dictata scribant adolescentes, fit enim hoc pacto, ut memoriæ cultus negligatur, nisi si qui pauca quædā notulis uelint excipere, idq; tantisper donec usu cōfirmata memoria, scripti non desiderent adminiculū. Postremo tantum arbitror esse momenti in commoda docendi ratione, si modo diligens & eruditus cōtigerit præceptor, ut non dubitarim meo recipere periculo, me minore negocio, ac paucioribus annis adolescentes ad utriusq; linguæ mediocrem etiā eloquētiam perducturum, modo dentur ingenia nō omnino infelicia, quàm isti literatores ad qualemcunq; illam suam balbutiem uel infantiam potius prouehūt suos. His igitur rudimentis puer in prima imbutus schola, deinde bonis auibus ad altiores disciplinas conferat sese, & quocunq; se uerterit, facile declarabit, quantopere referat ab optimis auspicatū fuisse. Hæc habui in præsentia mi charissime Petre, quæ tibi de Studij Ratione scriberem, ea si placēt, utere: sin minus, sedulitatem certe nostrā pro tuo candore boni consules. Tu modo perge ita ut instituisti, in bonas literas incumbere, ac Galliam tuā alioqui floretissimam, honestissimis etiam studijs illustra. VALE.

FINIS.

Concio

CONCIO DE PVERO IESV PRONVNTIA= *ta à puero in schola Coletica, tum recens instituta Lon= dini.*

PVER *apud pueros uerba factu=* Exordium.
rus de ineffabili puero IESV,
nō optarim mihi T*ullianā illā elo*
quētiam, quæ breui atq; inani uo
luptate aures deliniat. Q*uantum*
enim abest CHRISTI *sapiē*
tia à sapiētia mundi (abest aūt im
mēso interuallo) tantū oportet C*hristianam eloquentiā*
à mūdana differre eloquētia: sed illud unà mecū ardenti=
bus uotis impetretis uelim, ab optimo IESV *optimo* Inuocatio.
patre D*eo, à quo ceu fonte, bonorum oīm summa profi=*
ciscitur, quiq; solus fœcūdo illo suo spiritu linguas infan
tiū reddit disertas, uel è lactentiū ore laudē absolutā de=
promere solitus: ut quēadmodū omnis nostra uita nō aliū
exprimere debet, quàm ipsum, de quo dicturi sumus IE
SVM, *ita & oratio nostra illum sapiat, illum referat,*
illum spiret, qui & uerbum est patris, & uerba uitæ
solus habet, cuius sermo uiuus & efficax, penetrantior
est quouis gladio ancipiti, ad intimos etiam cordis reces
sus penetrans: utq; ipse de cuius uentre flumina pro=
manant aquæ uiuæ, non grauetur per organum uocis
nostræ, ueluti per canalem, in omnium uestrum animos

in

influere, multoq; gratiæ cœlestis irrigare succo. Id ita futurum confido commilitones mei charissimi, si pijs uotis, purgatas ac uere sitiētes aures adiungetis. Eas uidelicet aures, quas æternus ille sermo requirens in Euangelio, qui habet, inquit, aures ad audiendum, audiat. Nos porrò cur non audeamus rem hanc, arduam quidem illam, sed tamē piā aggredi? Præsertim ipso adiutore Deo, in quo hoc plus potest mortalis infirmitas, quo minus suis nititur uiribus, & in quo Paulus omnia se posse gloriatur. Iā uero cū tanto studio flagrent isti, qui mundanæ, hoc est diabolicæ militiæ dedere nomina, ut suum cuiq; ducē laudibus uehant, Nobis quid prius aut antiquius esse debet, quàm ut præceptorem, uindicē, imperatorem nostrum IESVM, ac eundem quidē omnium, sed tamen peculiariter nostrum, id est, puerorum principē, certatim pijs celebremus præconijs? Hūc in primis cognoscere studeamus, cognitum laudemus, laudatū amemus, amatum exprimamus, atque imitemur, imitantes eo fruamur, fruentes immortali felicitate potiamur. Sed in tam ubere tamq; immensa rerum copia, unde quæso initium, aut ubi finem nostra reperiet oratio? Cum is, de quo loqui paramus, fons sit, uel (ut uerius dicam) oceanus bonorum omnium. Verum ut ipse natura incomprehensus, & infinitus, tamen sese uelut in arctum cohibuit contraxitq;, itidem & nostra oratio in explicādis eius laudibus, quæ modū nesciūt, modū tamen ipsa sibi faciat oportet. Equidē tria potissimum esse uideo, quæ uel discipulorum uel militum animos solent ad gnauiter agendum inflammare, ea sunt ducis admiratio, amor & præ-

Attentio. (margin, beside "lio, qui habet")

Trāsitus per dubitationē. (margin, beside "tam ubere")

Diuisio. (margin, beside "oportet")

nium.

mium. Itaque quo præceptori nostro ac duci IESV *studijs alacrioribus pareamus, agedum singulatim hæc in eo pia curiositate consideremus. Primo loco quàm sit suspiciendus, undiq;, ac stupendus. Deinde quantopere di ligendus, atq; ob id imitandus. Postremo quàm ingens dilectionis fructus. Ac mos quidem est rhetorum in hoc dicendi genere, illustrium principum adhibere exempla, uidelicet quo collatione crescat is, quem conantur laudi bus attollere. Verum imperator noster usqueadeò superat omne celsitudinis humanæ fastigium, ut quicquid quantumuis egregium adhibueris, tenebras admoueris, non lucem. Cuius enim imagines, ac natalium splendor non uideatur esse fumus, si cũ* IESV *componas? Qui quidem ineffabili, imò etiam incogitabili ratione Deus à Deo semper absq; tempore nascitur, æterno summoq; parenti per omnia æqualis? Quanquam huius uel huma na natiuitas nonne facile regum omnium claritatẽ obscurauerit? Quippe qui stupente rerum natura, autore patre, afflante spiritu, pronubo angelo, citrà uirilẽ ope ram, uirgo de uirgine cœlitus grauida, natus est homo, in tempore, & rursum ita natus homo, ut neq; Deus esse desineret, neq; sordium nostrarum quicquã omnino con traheret. Iam uero quid eo fingi potest amplius, qui infusus per omnia, nullo tamen loco cohibitus, in seipso ma net immensus? Quid illo ditius, qui summum illud est bo num, à quo bona promanant omnia, nec tamen ipse diminui potest? Quid illustrius eo, qui splendor est paternæ gloriæ, quiq; solus illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum? Quid illo potentius, cui pater*

Prima pars.

omnipo

omnipotens uniuersam tradidit potestatem in cœlo & in terra? Quid efficacius eo, qui simplici nutu condidit uniuersa, ad cuius iußum silescit mare, uertuntur rerum species, fugiunt morbi, concidunt armati, pelluntur dæmones, seruiunt elementa, scinduntur petræ, reuiuiscunt mortui, resipiscunt peccatores, deniq; nouantur omnia? Quid augustius eo, quem admirantur superi, tremunt inferi, medius hic orbis supplex adorat, ad cuius comparationem summi reges nihil aliud quàm uermiculos esse sese confitentur? Quid eo fortius atq; inuictius, qui solus mortem alijs inuictam, sua morte deuicit, ac satanæ tyrannidem cœlesti uirtute fregit ac demolitus est? Quid triumphantius eo, qui perfractis ac spoliatis inferis, tot pijs comitatus animabus, uictor cœlos adijt, ibiq́; sedet ad dexteram dei patris? Quid illo sapientius, qui tã admirabili ratione cũcta condidit, ut uel in apiculis ac formicis tot, tantaq́; suæ sapiẽtiæ reliquerit miracula? quiq́; tam stupendo rerum ordine, atque harmonia nectit, continet, administrat uniuersa, obiẽs omnia, nec tamen à seipso discedens, omnia mouens ipse immotus, omnia concutiens ipse tranquillus, postremo in quo id, quod stultißimum est, uniuersam mortalium sophorum sapientiam longo superat interuallo? Cuius debet nobis esse grauior autoritas, quàm eius de quo pater ipse palàm est testificatus: hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite? Quid æque reuerendum, atque is cuius oculis perspicua sunt omnia? Quid perinde formidandum atque ille, qui solo nutu potest,

&

& animam, & corpus in tartara mittere? Quid autem formosius eo, cuius uultum intueri summa est felicitas? Deniq; si multis pretium addit antiquitas, quid illo antiquius, qui nec initium habet, nec finem est habiturus? Sed magis fortasse conuenerit, ut pueri puerum admiremur, quandoquidem hic quoq; stupendus occurrit, usqueadeò quod illius est infimum, sublimius est ijs, quæ sunt apud homines excelsißima. Quantus erat ille, quem infantulum uagientem, pannosum, abiectum in præsepe, tamen cœlitus canunt angeli, adorant pastores, reueretur & quæ genuit, agnoscunt bruta animantia, indicat stella, uenerantur Magi, timet rex Herodes, trepidat omnis Hierosolyma, sanctus amplectitur Symeon, uaticinatur Anna, in spem salutis eriguntur pij? O humilem sublimitatem, & sublimem humilitatem. Si noua miramur, quid simile unquam aut factum, aut auditum, aut cogitatum? Si magna suspicimus, quid nostro IESV modis omnibus amplius, quem nulla creatura poßit uel exprimere uoce, uel cogitatione concipere? Huius magnitudinem qui uelit oratione complecti, is multo stultius agat, quàm si conetur uastißimum oceanum angusto exhaurire cyatho. Adoranda est eius immensitas magis quàm explicanda, quam uel hoc ipso magis mirari conuenit, quo minus assequimur. Quid ni nos id faciamus, cum magnus ille præcursor indignum sese pronunciet, qui corrigias calciamentorum eius soluat? Agite igitur pueri suauißimi, hoc tam inclyto puero IESV præceptore, hoc tam insigni duce sancta superbia gloriemur, huius sublimitas nobis ad pie auden-

dum animos addat, in hoc uno nobis ipsi placeamus; ut existimantes illius omnia nobis esse communia, nos ipsos meliores arbitremur, quàm qui semel tali addicti imperatori, mundo uitijs'ue, sordidißimis utiq; dominis seruiamus.

SECVNDA PARS.

Sed admirantur & contremiscunt etiam dæmones, amant soli pij. Quamobrẽ altera huius orationis pars, ut propius ad nos pertinet, ita est attentioribus auribus accipienda. Videlicet quot nominibus IESVS *sit nobis amandus, uel redamandus magis, ut qui nos & nondum conditos ante omne tempus amarit in se, in quo iam tum erant omnia. Itaq; natiua sua bonitate cũ nihil essemus, nos finxit, finxit autem nõ quoduis animal, sed homines, & finxit ad suijpsius imaginem, hoc est summi boni capaces, ac sacro sui oris afflatu spiritum uitalem indidit. Ad hæc, cæteris animantibus imperio nostro parere iußis, quin etiam angelis in nostri tutelam designatis, latißimam hanc ac pulcherrimam mundi fabricam nostris addixit usibus: in qua nos uelut in admirabili quodam theatro cõstituit, ut in rebus creatis opificis sapientiam admiraremur, bonitatem amaremus, potentiã ueneraremur: quoq; id magis fieret, tot sensuum adminiculis instruxit, tot animi dotibus ornauit, tã perspicaci ingenij lumine cõdecorauit. Quid hoc animãte fingi poterat, uel admirabilius, uel felicius? Sed ô semper felicitatis comitem inuidiam. Rursum serpentis astu in peccatum, hoc est plusquàm in nihilum relapsus est miser. Sed hic tu rursum optime* IESV, *quàm ineffabili*

consi

consilio, quàm inaudito exemplo, quàm incomparabili charitate, tuum figmentũ restituisti? Nam ita restituisti, ut labi propémodum expedierit, eamq́; culpam quidam non absurde felicem uocauerit. Omnia debebamus conditori, at reparatori plusquàm omnia debemus. Vltro temetipsum è regno patris in hoc nostrum exilium demisisti, ut nos paradiso exactos, cœli ciues redderes, nostram humanam naturam assumpsisti, ut nos in tuæ diuinitatis consortium ascisceres, nostrum hunc limum induisti, ut nos immortalitatis gloria uestires, nostra tectus forma, nobiscum in hoc calamitoso mundo complures annos agere uoluisti, ut uel sic in tui raperes amorem: nudus in hanc lucem, imò noctem emersisti, nobiscum, atq; adeò pro nobis uagisti, sitisti, esuristi, alsisti, æstuasti, laborasti, delassatus es, eguisti, uigilasti, ieiunasti, tot malis nostris obnoxius esse uoluisti, ut nos ab omnibus exemptos malis, in tui, hoc est summi boni communionem assereres. Deinde per omnem sanctißimæ uitæ tuæ seriem, quàm efficacibus exemplis animos nostros inflammas? quàm salutaribus præceptis erudis, ac formas? quàm stupendis miraculis expergeficis? quàm blandis monitis trahis? quàm certis promißis inuitas? ut non sit alia commodior uia ad te, nisi per te ipsum qui unus es, uia, ueritas, & uita. Sed uiam non indicasti modo, uerum etiã aperuisti, dum pro nobis uinciri, trahi, damnari, rideri, cædi, conspui, uapulare, probris affici, demũ & in ara crucis agnus sine macula immolari uoluisti, ut nos tuis uinculis solueres, tuis sanares uulneribus, tuo lauares sanguine, tua morte ad immortalitatem

tem eueheres. In *summa, totum te nobis impendisti, ut tui(si fieri posset) iactura nos perditos seruares*. Vi*tæ redditus, toties tuis apparuisti: atq; illis intuentibus, patrem repetisti, ut membra considerent eò se peruentura, quò caput iam præcessisse conspicerent*. Deinde *quo magis confirmares amicos, patre placato egregium illud perpetui amoris tui pignus misisti, sacrum illum spiritum, quo mortui mundo longe uerius ac felicius iam uiueremus in te, quàm nostro hoc spiritu uiuimus*. Q*uæso quid his summæ charitatis argumentis poterat accedere?* Ne *hæc quidem tam multa, tam magna flagrantißimo tuo in nos amori sat erant*. Q*uis enim commemorare poßit, quot martyrum mortibus nos ad huius uitæ contemptum animas? quot uirginum exemplis ad continentiam accendis? quot sanctorum monumentis ad pietatem solicitas? quàm admirandis ecclesiæ tuæ sacramentis communis pariter ac ditas?* Vt *consolaris, erigis, armas, doces, mones, trahis, rapis, mutas, transformas nos arcanis tuis literis, in quibus uiuas quasdam tui scintillulas condi uoluisti, magnum amoris incendium excitaturas, si quis modo pia diligentia conetur excutere?* Deniq; *quàm undiq; nobis obuius es, ne quando liceat obliuisci tui? Ad hæc quàm paterne toleras peccantes? quàm clementer recipis ad te redeuntes?* Nec *imputas beneficta tua gratis, nec resipiscentibus nostra imputas malefacta*. Vt *subinde tacitis uellicas ac trahis instinctibus? ut emendas aduersis? ut allicis prosperis? ut omnem moues lapidem? ut nusquam cessat ardentißima tua*

charitas

charitas in fouendis, asserendis, tuendis, beandis no= bis? Sed quàm pauca de tam innumeris perstrinximus commilitones, & tamen uidetis quàm sit immensus be= neficiorum aceruus. Eat nunc qui uolet, & Pyladas, Orestes, Pirithoos, Theseos, Damonas ac Pythias *uer= bis phaleratis efferat, mera præ his nugamenta.* Atque *hæc quidem contulit ultro nihil promeritis, imò transfugis atq; hostibus, & à quibus nihil omnino mutui beneficij redire poterat. Si mediocribus officijs homi= nes ad amandum hominem accendimur, hunc condito= rem, uindicem, sic amantem, sic promeritum, non saltem redamabimus? quandoquidem hanc solam gratiam ille à nobis reposcit, quam tamen ipsam in nostrum refun= dit lucrum.* Adamas *sanguine mollescit hircino, aqui= læ, leones, pardi, delphines, dracones agnoscunt, ac re= ferunt beneficium, & ô duritiam cordis humani, plus quàm adamantinam, si tam inaudita charitate non mi= tescit, ô ingratitudinem plusquàm beluinam, si tanto= rum meritorum potest obliuisci, ô singularem impu= dentiam, dicam an potius dementiam, si sic conditus, sic restitutus, sic locupletatus, tanta obrutus beneficen= tia, ad tantas uocatus spes, quicquã amare potest, præ= ter illum unum, in quo, & à quo sunt omnia, quiq; no bis omnia secum impertijt.* Porrò *autem, quanquam hæc mortaleis omneis complectitur, tamen nos illi pe= culiariter debemus, propterea quod in nostrum, hoc est, puerorum ordinem singulari quadam propensione, atq; indulgentia fuisse sese pluribus declarauit argumen tis.* Primum, *quod ita ut erat uatum oraculis promis=*

ſus, puer paruulus naſci uoluit cum eſſet immenſus. Præterea quod adhuc uteri uirginei latebris incluſus, infantis item nondum nati geſtu atq; exultatione gauiſus eſt ſalutari. Deinde quod ſtatim innocentium puerorum ſanguine, ſuam natiuitatem uoluit conſecrari, ut his quaſi uelitibus dux inuictus bellum auſpicaretur. Adde his quod inſtante morte triumphali, Hieroſolymam ueniens puerorum occurſu atq; officio decorari, puerorum uoce ſuas laudes decantari maluit. Iam uero quàm amantem, quamq́; ſolicitum puerorum patronum agit? cum matribus infantes ſuos offerentibus, ut IESV contactu conſecrarentur, diſcipulis ne poſſent admitti uetantibus indignans, Sinite, inquit, paruulos uenire ad me. Neq; uero pueris benedixit tantum, uerumetiam negat ulli mortalium aditum patere in regnum cœlorum, niſi qui ad paruulorum formam deſcenderit. Rurſum quàm amanter & illud? cum tam grauiter deterret ab offendendis puſillis, affirmans magis expedire, ut molari ſaxo collo alligato præceps in mare detur aliquis, quàm ut unum quemlibet ex his paruulis offendat. Atq; his quàm inſigne addidit elogium ad puerorum commendationem? Amen dico uobis, angeli eorum ſemper uident faciem patris. Gratias agit tibi tuus, tibiq́; dicatus grex, IESV præceptor, cui quæſo, ut ſacras tuas manus ſemper admouere uelis, & ab omni ſcandalo procul arceas. Quid illud? nónne magnum amoris indicium, cum puerum in medio collocatum diſcipulis eum exemplum proponit? Niſi inquiens, conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruulus iſte, non in-

trabitis

trahitis in regnum cœlorum. An non eodem pertinet? cum Nicodemo *sciscitanti, qua uia poßit ad uitam immortalem pertingere, iubet ut denuo renascatur, hoc est in puerum redeat: usqueadeò* Christo *duci nostro placuit infantia, ut senes etiam cogat repuerascere, si modo uelint in illius admitti consortium, extra quem nulla salutis spes est.* Neq; *uero à* CHRISTO *dissonat* Petrus, *cum admonet, ut tanquam nuper æditi infantes lac concupiscamus.* Neq; *discrepat* Paulus, Filioli *mei, inquiens, quos iterum parturio donec formetur* CHRISTVS *in uobis.* Idem *paruulos in* CHRISTO *lacte potat.* Multa *sunt id genus loca in mysticis literis.* Omnino *Christianismus nihil aliud est quàm renascentia, quàm repuerascentia quædam.* Magnum *igitur pueri, magnum pueritiæ sacramentum, qua* IESVS *tantopere delectatus est.* Nō *contemnamus ætatem nostrā, quam uerus ille rerū æstimator tanti fecit.* Tantum *demus operam, ut eiusmodi simus pueri, cuiusmodi diligit* IESVS. Diligit *autem innocuos pueros, dociles, simplices: atq; illud interim meminerimus, hanc* Deo *gratam pueritiam nō in annis esse sitam, sed in animis, non in temporibus, sed in moribus.* Est *enim præposterum quoddam, nobisq; magnopere fugiendum puerorum genus, qui mento leui, mente sunt hirsuta, & ætate impuberes, uitiosa astutia senes sunt.* Est *igitur nouum quoddam pueritiæ genus, quod à* CHRISTO *probatur, pueritia citra puerilitatem, & omnino senilis quædam pueritia, quæ nō annorū numero constat, sed innocentia, sed ingenij simplicitate.* An *nō id palàm indicat* Pe-

trus cum ait: Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & detractiones, sicut modo geniti infantes, rationale & sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem. Cur addidit rationale? nempe ut excluderet stultitiam, quæ huius ferè ætatis consueuit esse comes. Cur detrahit inuidias, simulationes, ac reliqua id genus uitia, quæ senum sunt quasi peculiaria? nimirum ut intelligeremus CHRISTI pueros simplicitate ac puritate æstimari, non natalibus. Ad eundem modum & Paulus: Malitia, inquit, paruuli estote, sensibus autẽ perfecti. Quanquam est omnino in ipsa puerorum ætate natiua quædam bonitas, & uelut umbra quædam, ac simulacrum innocentiæ, uel spes potius atq; indoles futuræ probitatis. Mollis, & in quemuis habitum sequax animus, pudor optimus innocentiæ custos, ingenium uitijs uacuum, corporis nitor, ac ueluti flos quidam uernantis æui, & nescio quomodo quiddam spiritibus cognatum ac familiare. Neq; enim temere fit, ut quoties apparent angeli, puerili specie sese offerant oculis: quinetiam Magi si quando suis incantamentis spiritum eliciunt, in puerile corpus feruntur accersere. At quanto libentius spiritus ille diuinus, pijs ac sanctis euocatus uotis, in huiusmodi domicilia demigrabit? Ergo ad has naturæ dotes si accesserit summi illius & absoluti pueri imitatio, tum demum & grati in illũ & illo digni pueri uidebuntur. Etenim sic promeritum quis poßit non amare? Verum enimuero ea ueri amoris uis est, ut eius quod ames quàm simillimus esse cupias. Quod si in

nobis

nobis efficit amor humanus, quantum æmulandi studium excitabit amor diuinus, cui ille collatus uix amoris umbella est? Proinde si uere atque ex animo non uerbotenus IESVM *amamus,* IESVM *pro nostra uirili conemur exprimere, uel potius in illum trasformari. Quod si uirum assequi non possumus, saltem pueri puerum imitemur. Quanquam hoc ipsum facinus est, haud quaquam puerile, imò senilibus etiam uiribus maius, sed quod ferè nusquàm succedat felicius quàm in pueris.* Etenim *quoties negotium ab humano pendet præsidio, tum robur, ætas, sexus expenditur: uerum ubi gratiæ res agitur non naturæ, tum hoc efficacius exerit sese miraculum spiritus, quo minus erat opis, ac fiduciæ in carne.* Denique *quid dubitemus, aut diffidamus: ipso formante, fingente, ac tranformante nos, quem conamur exprimere? Quis* Danieli *puero tantum addidit prudentiæ? quis puero* Salomoni *tantum tribuit sapientiæ? quis tribus illis pueris tantum adiunxit tolerantiæ? quis puerum* Hely *dignum diuino fecit alloquio? quis* Nicolao *puero? quis* Aegidio? *quis* Benedicto? *quis* Agneti? *quis* Cæciliæ? *quis tot tam teneris uirgunculis, tam masculam atque inuictam uirtutem dedit?* Profecto *non natura, sed gratia, & ubi minus succurrit natura, ibi mirabilius operatur gratia.* Hac *igitur freti magno animo studium æmulandi puerum* IESVM *capeßamus, nec unquam oculos ab eo uelut à scopo deflectamus.* Absolutum *exemplar habemus, nihil est quod aliunde petere oporteat.* Omnis *illius uita, quid nos sequi debeamus, clamitat. Quid autem do-*

cuit puer ille purißimus, de purißima uirgine natus? nisi ut omnem huius mundi spuricitiam, & inquinamenta uitemus, atque angelicam quandã uitam iam nunc in terris meditemur, hoc est, id esse meditemur, quod illic semper sumus futuri. Porrò *spiritus* I E S V *cũ omneis sordes auersatur & odit, tum præcipue beluinam illam, & prorsus homine indignã libidinem. Quid autem docuit nos, natus peregre, æditus in tuguriolo, abiectus in præsepe, pannis inuolutus? nisi ut semper meminerimus nos hic paucorum dierum hospites esse, utq; calcatis opibus, spretis mundi falsis honoribus, per pios labores ad cœlestem illam patriam expediti festinemus, in qua iam nunc animo uiuamus oportet, etiam si corporeis interim pedibus terram contingimus.* R*ursum quid admonuit in Aepyptum aufugiens? nisi aut inquinatorum commercium modis omnibus deuitemus, qui* I E S V M *in nobis, hoc est innocentiam, ac mundi neglectum conantur extinguere. Quid uero docuit circuncisus, nisi ut omneis carnis affectus ad* C H R I S T V M *properantibus obstrepentes, amputemus, ac tanquã in nobis ipsis mortui, solo* I E S V *spiritu ducamur, ac uetegemur? Quid docuit oblatus in templo, nisi ut totos nos ab ipsa iã infantia* Deo *rebusq; sacris dedicemus, cõsecremusq;, ac protinus recenti adhuc mentis testa* I E S V M *imbibamus?* N*eque enim ulla ætas ad discendam pietatem immatura est, imò non est alia magis tempestiua ad discendum* C H R I S T V M, *quàm ea quæ mundum adhuc nescit.* I*am ipsi apud uos æstimate pueri, puer ille sic natus, sic* Deo *dicatus, quàm sanctis studijs totam*

pueri

pueritiam transegerit. Non ocio, non cibo, non somno, non ineptis lusibus, non stultis fabulis, non euagationibus, quemadmodum puerorum uulgus facit, sed aut parentum obsequijs, aut sacris precationibus, aut auscultandis doctoribus, aut pijs meditationibus, aut sanctis ac serijs cum æqualibus pueris colloquijs. An non hæc, & multa similia summatim complexus est sanctus Lucas? cum scribit ad hunc modum: Puer crescebat, & confortabatur plenus sapientia, & gratia dei erat in illo. An non palam uidetis nouum pueritiæ genus? De pristinis pueris dictum est, Stultitia colligata est in corde pueri. De nouo hoc auditis, plenus sapientia. Quid adhuc ætatis inscitiam præteximus, cum audiamus non sapientem, sed plenum sapientia puerum? Videte ut omnem rerum ordinem hic puer inuertit, qui loquitur in Apocalypsi: Ecce ego noua facio omnia. Perditur sapientia senum, ac prudentia prudentium reprobatur, & pueri implentur sapientia. Nimirum hoc nomine gratias agens patri. Quoniam, inquit, abscondisti hæc à sapientibus, & reuelasti ea paruulis. Porrò ne stultam huius mundi, ac fucatam sapientiam affectaremus, protinus adiecit: Et gratia dei erat in illo. Is uere demū sapit, qui mundo desipit, & nihil nisi CHRISTVM sapit. Hic non è philosophorum libris, non è scoticis argutijs, sed syncera fide cognoscitur, spe tenetur, charitate deuincitur. Iam uero quàm multa docuit nos? Vbi duodecim natus annos, à parentibus furtim subducit sese, ne inter notos quidem, ac propinquos repertus, post triduum denique inuentus est. Sed ubi tandem inuen

uentus? Num in circulis? num in choris? num in uijs aut foro? Audite pueri, ubi repertus sit puer IESVS *relictis parentibus, quodammodo fugitiuus, & ubi uos uersari conueniat intelligetis. In templo, inquam, inuentus est, in medio doctorum sedens, audiens illos, ac uicißim interrogans. Quid docuit nos* IESVS *his tam admirandis factis? Non dubium quin rem magnam, rem seriam, rem imitandam docuerit. Quid autem? quid? nisi ut grandescente in nobis* CHRISTO, *quandoquidem & in nobis nascitur, & habet suos ætatum gradus, donec occurramus in uirum perfectum, & in mensuram plenitudinis eius: Ergo cum grandescit in nobis, docet ut naturales parentum & amicorum affectus in deum transferamus, nihil hic amemus, nihil miremur, nisi in* CHRISTO, & CHRISTVM *in omnibus. Meminerimus nos uerum patrem, patriam, cognatos, amicos habere in cœlis. Verum ne quis imaginetur hunc parentum neglectum, fastum, aut inobedientiam sapere, consequitur, Et erat subditus illis. Imò nemo suos parentes uerius amat, nemo magis pie colit, nemo obseruantius morem gerit, quàm qui sic contemnit. Quid autem est sedere in templo, nisi in rebus sacris conquiescere, & ad discendum animum ab omnibus tranquillum curis adferre? Nihil autem uitijs est turbulentius, & otium ac quietem amat sapientia. Iam à quo tandem nos grauemur discere? quàm attentas aures præceptoribus præbere conuenit, cum puer ille cœlestis, sapientia dei patris, in medio doctorum sedeat, audiens uicißim ac respondens, sed ita respondẽs,*

ut

ut omnes eius ſapientiam admirarentur. Neq; id mirũ, cum is eſſet, ad quem omnis mundi ſapientia ſtulta eſt. Præclara res legum prudentia, egregia res philoſophiæ cognitio, ſuſpicienda res theologiæ profeßio. Verum ſi quis IESVM audiat, illico ſtulteſcunt omnia. At noſtra reſponſio, ſi ſapientiæ miraculum excitare non poteſt, certe ſapiat modeſtiam, ſonet innocentiam. Rurſum obſecro, quàm morigeros, quàm obſequẽtes nos eſſe decet parentibus ac præceptoribus, quos potiores uelut ingenij parentes habemus, poſteaquàm ille dominus omnium, cum à parentibus non intelligeretur, tamen ſubditus illis redierit in Nazareth? Debetur hoc pietati, debetur parentum reuerentiæ, ut aliquoties illorum uoluntati concedamus, etiam ſi nos meliora uiderimus. Sed iam operæpreciũ eſt audire, quàm apto fini Lucas IESV pueritiam concluſerit: Et IESVS, inquit, proficiebat ſapientia, ætate, & gratia apud Deum, & apud homines. Quàm multa, quàm paucis nos docuit? Primũ cum ætatis acceßione, pietatis item acceßionem oportere copulari, ne illud in nos iure dici poßit, quod in hominum uulgus diuus dixit Auguſtinus: Qui maior eſt ætate, maior eſt iniquitate. Néue in hoc pulcherrimo certamine unquam reſtemus, aut nos aſſecutos arbitremur, ſed more currentium in ſtadio, à tergo relicta negligentes, in anteriora nitamur, ac ſemper à bonis ad meliora, à melioribus ad optima proficere conemur, donec ad metam, hoc eſt huius uitæ finem peruentum erit. Socrates iam admodum ſenex, perinde quaſi nihil ſciret, ita ſemper & à quouis diſcere ſitiebat. Itidem & nos

quo

quo magis in CHRISTO *fuerimus, hoc minus no=bis placebimus, ſi modo uere in illo fuerimus progreßi: adeo* φιλαυτία *peſtis eſt & ſtudiorum, & pietatis, ac iuxta* Fabium, *præcox illud ingeniorum genus, non te=mere peruenit ad frugem uel eruditionis, uel innocẽtiæ.* Equidem *nec ordinem otioſum eſſe puto apud* Deum *& apud homines, ut intelligamus in primis dandam o=peram, ut uita noſtra* Deo *placeat.* Id *agentes, huma=nus fauor ultro conſequetur.* Nihil *enim uirtute pul=chrius, nihil amabilius, quam laus hoc magis ſequi ſolet, quo minus appetitur.* Paucis, *ut potuimus uobis expreſ=ſimus exemplar pueri, quem & amare plurimum, & imitari ſtudioſißime debemus.* Atque *omnino tantum ui=debimur amare, quantum fuerimus imitati.* Rurſum *tanto plenius imitabimur, quanto amabimus arden=tius.* Proinde *hoc ipſum ab illo quotidianis ac puris precibus flagitemus, ut nobis donet amore ſui flagra=re, ſui ſimules euadere, hoc eſt caſtos, puros, inconta=minatos, mites, ſimplices, tractabiles, expertes fuci, ignaros doli, neſcios inuidiæ, parentibus morigeros, præceptoribus dicto audientes, mundi contemptores, rebus diuinis addictos, pijs literis intentos, nobis ipſis quotidie meliores, probatos ſuperis, gratos homini=bus, odore bonæ famæ quàm plurimos ad* CHRI=STVM *allicientes.* Hæc, *inquam, aßidue flagitemus, hæc manibus pedibusq; conemur, dum habilis ætas, bre ui alioqui fugitura.* Etenim *ſi recte monuit* Fabius, *o=ptima ſtatim ac primo diſcenda, quid prius diſci debet, quàm* CHRISTVS, *quo nihil eſt melius?* Imò *quid*

aliud discere oportet Christianum, quàm eum unum, quem nosse uita est æterna? quemadmodum ipse testatur, patrem orans in Euangelio. Id si curabimus, utcunque pro uirili gratiam referemus, tam singulariter de nobis merito, & illi referendo gratiam, ipsum nobis lucrifaciemus. Referemus autem hoc plenius, quo uehementius redamabimus. Porrò hoc magis illū redamabimus, quo magis uita ac moribus exprimemus. Iam quo magis exprimemus, hoc magis ipso locupletabimur.

TERTIA PARS.

At interim nonnullis forsitan succurret animo, duram hanc esse militiam, repudiatis omnibus, cum CHRISTO crucem tollere. Sed memineritis fratres dilectißimi, longe diuersam mundi & CHRISTI esse naturam. Mundus ceu fucata meretrix, prima fronte blandus nobis, & aureus occurrit, postea quo ingrediare altius, quo propius inspicias, hoc magis ac magis tetra, putida, fellita sunt omnia. Ediuerso CHRISTVS procul intuentibus durior apparet, dum cruces uidemus, dum uoluptatum ac uitæ contemptum: uerum si quis fidenti animo totum sese in illum reijciat, reperiet nihil esse mollius, nihil expeditius, nihil dulcius. Nisi forte uerum non dixit ueritas in Euangelio, cum ait: Tollite iugum meum super uos, & inuenietis requiem animabus uestris, iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Hæc nimirum uere est, ardua uirtutis uia, quam & olim tanto ante CHRISTVM,

utcunq;

utcunque somniauit Hesiodus, *primo aditu asperior, progreßu semper & facilior, & amœnior.* Sed *quid tandem asperum uideri, potest, quo ad tam ingens, tam certum itur præmium? Si iuxta Sapientis dictum, spes præmij minuit uim flagelli, quis in hac momentanea uita non leue, non dulce iudicet, quo cœlestem illam, & nunquam desituram sibi paret uitam, æternum regnare cũ* CHRISTO, *aßidue summum illud intueri bonum, uersari in angelorum contubernio, ab omni malorum metu procul abesse?* Quis *oro tantum hoc præmium, non uel sexcentis mortibus emptum uelit?* Atqui *hoc tantum donatiuum pollicetur militibus suis imperator noster* IESVS, *qui neque fallere potest, neque mentiri nouit.* Iam *apud uosmetipsos expendite fructus, æternitatem, ac magnitudinem: contrà quàm breue huius militiæ tempus, nimirum haud longius ipsa uita, quæ quid aliud est, quàm uapor ad exiguum tempus apparens, aut unius horæ somnium? Sed agedum, de hoc interim inæstimabili præmio sileamus, atque inspiciamus quàm abunde magna mercede dux noster militum suorum labores etiam in hac uita compenset, quamq; disparem metant messem, qui mundo militant, & qui merent sub* CHRISTO IESV. *Audiamus quid ipsi dicant impij in libro Sapientiæ:* La*ssati sumus in uia iniquitatis & perditionis, ambulauimus uias difficiles, uiam autem domini ignorauimus.* Ille*ctat mundus fucatis bonorum simulacris, quæ nihil aliud sunt, quàm mellita uenena, mox extractos, & uelut inauctoratos, Deũ immortalem, in quas curas,*

curas, quas sollicitudines, quas turbas, quæ dispendia, quæ dedecora, in quam consciæ mentis carnificinam, in quàm infelicem exitum, miseros adducit? Vt hic quoq; iam abunde magnas impietatis pœnas dedisse uideantur, etiam si nulli consequantur inferi. At qui reiectis mundi fucis, in IESVM, hoc est summum bonum, omnem amorem, curam, studiumq; transferunt, totiq; ab illo pendent, ij iuxta promissum Euangelicum, non modo uitam æternam poßidebunt, uerumetiam in hoc seculo centuplum accipient. Quid est autem accipere centuplum? Nempe pro fucatis bonis uera, pro incertis certa, pro fluxis æterna, pro ueneno tinctis syncera, pro curis otium, pro solicitudine fiduciam, pro turbulentia tranquillitatem, pro dispendijs utilitatem, pro flagitijs integritatem, pro conscientiæ cruciatu, secretum & ineffabile gaudium, pro turpi atq; infelici exitu, gloriosam ac triumphalem mortem. Spreuisti diuitias amore CHRISTI, in ipso ueros inuenies thesauros. Reiecisti falsos honores, in hoc longe eris honoratior. Neglexisti parentum affectus, hoc indulgentius fouebit te pater uerus, qui est in cœlis. Pro nihilo habuisti mundanam sapientiam, in CHRISTO longe uerius sapies, ac felicius. Aspernatus es pestiferas uoluptates, in ipso multo alias inuenies delitias. Breuiter, ubi arcanas illas, sed ueras opes CHRISTI, dispulsa mundi caligine uideris, omnia quæ prius arridebant, quæ sollicitabant, ea non solum non admiraberis, sed perinde ut pestes quasdam fugies, reijcies, auersaberis. Fit enim mirum in modum, ut simul atq; cœlestis illa

lux animos nostros penitus attigerit, protinus noua quædam rerum omnium facies oboriatur. Itaq; *quod paulò ante dulce uidebatur, nunc amarescit, quod amarum, dulcescit, quod horrendum, blanditur, quod blandiebatur, horrescit, quod splendidum ante, nunc sordidum, quod potens, infirmum, quod formosum, deforme, quod nobile, ignobile, quod opulentum, egenum, quod sublime, humile, quod lucrum, damnum, quod sapiens, stultum, quod uita, mors, quod expetendum, fugiendum, & contrà, ut repente mutata rerum specie, nihil minus esse iudices, quàm id quod esse uidebantur.* Ergo *in uno* CHRISTO, *compendio ac uera reperiuntur omnia bona, quorum inanes ac mendaces imagines, & umbras, ceu præstigias, mundus hic ostendit, quas miserum mortalium uulgus tanto animi tumultu, tantis dispendijs, tantis periculis, per fas nefasq; persequitur.* Quam *obsecro beatitudinem cum hoc animo conferre queas, qui iam liber sit ab errore, liber ab affectibus, securus semper gaudens ob testimonium conscientiæ, nulla de re sollicitus, altus, sublimis, ac cœlo proximus, iamq; supra sortem humanam, qui in* CHRISTO *excelsissima petra nixus, omnes huius seculi fucos, tumultus, procellas ex alto rideat, negligat, uel potius commiseretur?* Quid *autem timeat is, qui propugnatorem habet* Deum? Ignominiam? At *summa est gloria pro* CHRISTO *ignominiam pati.* Paupertatem? At *opum sarcinam lubens abijcit, quisquis ad* CHRISTVM *properat.* Mortem? At *ea maxime in uotis est, per quam scit sese ad immortalem*

uitam

uitam esse transmittendum. Qua de re sit sollicitus, cuius pater cœlestis etiã pilos habet annumeratos? Quid autem cupiat is, qui in CHRISTO *poßidet omnia? Quid enim non commune membris & capiti? Iam uero quanta est hominis non modo felicitas, uerumetiam dignitas, uiuum esse membrum sanctißimi corporis ecclesiæ, idem esse cum* CHRISTO, *eandem carnem, eundem spiritum, communem cum illo habere patrem in cœlis,* CHRISTVM *habere fratrem, ad communem cum illo hæreditatem destinatum esse, breuiter iam non hominem esse, sed* Deum? Adde *his gustum quendam felicitatis futuræ, quem piæ mentes subinde percipiunt.* Hæc *nimirum uiderat, hanc senserat propheta, cum ait:* Nec *auris audiuit, nec oculus uidit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparasti* Deus *diligentibus te.* Proinde *charißimi sodales, si dabimus operam, ut uere* CHRISTI *membra simus, iuxta illud propheticum dictum,* Iustus *ut palma florebit, etiam in hac uita perpetua quadam adolescentia uernabimus, nõ animo tantum, uerumetiam corpore.* Etenim *quemadmodum floridus ille* IESV *spiritus in nostrum spiritum redundabit, ita noster uicißim in suum corpus influet, & quoad fieri potest, in sese transformabit.* Nec *poterit tantus animi ac corporis nitor uestium sordes ferre.* Nam *animus noster habitaculum est* Dei, *animi domiciliũ est corpus, porrò uestis & ipsa corporis, quodammodo corpus est.* Ita *fiet, ut capitis puritati totus homo respondeat, donec peracta hac uita ad immortalitatem traducatur.*

EPILOGVS.

Agite igitur optimi commilitones, ad hanc tantam felicitatem, summis uiribus enitamur, ducem nostrum IESVM *unum admiremur, quo maius nihil esse potest, imò sine quo nihil est omnino magnum.* Huc *unum amemus, quo nihil esse melius potest, imò extra quẽ nihil est omnino bonum.* Hunc *imitemur, qui solus est uerum & absolutum pietatis exemplar, extra quem quisquis sapit, desipit.* Huic *uni inhæreamus, hunc unum amplectamur, hoc uno fruamur, in quo est uera pax, gaudium, trãquillitas, uoluptas, uita, immortalitas. Quid multis? Summa bonorum est omnium.* Extra *hunc nihil suspiciamus, nihil amemus, nihil appetamus, huic uni placere studeamus.* Meminerimus *nos sub illius oculis, & illius angelis testibus, quicquid agimus agere. Zelotypus est, nec ullas mundi sordes patitur. Quare puram & angelicam in illo uiuamus uitam, ille sit nobis in corde, in ore, in omni uita.* Hunc *penitus sapiamus, hũc loquamur, hunc moribus exprimamus.* In *illo negotium, otium, gaudiũ, solatium, spem, præsidiũ omne collocemus.* Hic *à uigilantiũ animis nunquam discedat, hic dormientibus occurset.* Hunc *& literæ nostræ & lusus etiam sapiãt, per hũc & in hoc crescamus donec occurramus in uirũ perfectũ, gnauiter obita militia, perpetuum cum illo triumphum agamus in cœlis.*

DIXI.

D. Erasmi

D. ~~ERASMI ROT.~~ EX=
postulatio Iesu cum homine suapte culpa pereunte.

SCRIPSIT ADOLESCENS.

CVM *mihi sint uni bona, quæ uel fron*
dea tellus,
Vel olympus ingens continet:
Dicite mortales, quæ uos dementia
cepit,
Hæc aucupari ut undeuis
Malitis, quàm de proprio deposcere fonte,
Adeo benigno, & obuio,
Mendacesq́; iuuet trepido miseroq́; tumultu
Vmbras bonorum persequi,
Pauci me, qui sum ueræ largitor & autor
Felicitatis, expetant?
Forma rapit multos, me nil formosius usquam est,
Formam ardet hanc nemo tamen.
Suspiciunt ceras, antiquaq́; stemmata multi,
At me quid est illustrius?
Vt qui sim genitore Deo Deus *ipse profectus,*
Genitrice natus uirgine.
Vnde fit, ut mecum uix gestiat unus & alter,
Affinitatem iungere?
Maximus ille ego sum cœliq́; soliq́; monarcha,
rSeuire nobis cur pudet?
Diues item, & facilis dare magna, & multa roganti,

Rogari amo, nemo rogat.
Sumq́;, uocorq́; patris summi sapientia, nemo
Me consulit mortalium.
Ipse ego sum ætherei splendorq́; decusq́; parentis,
Me nemo stupet, aut suspicit.
Sum firmus iuxta, ac iucundus amicus amico,
Me pariter, ac meas opes
Candidus, atq; lubens charis impertio, nemo hanc
Ambit necessitudinem.
Sum uia, qua sola cœli itur ad astra, tamen me
Terit uiator infrequens.
Cur tandem ignarum dubitat mihi credere uulgus?
Aeterna cum sim ueritas.
Pollicitis cur stulte meis diffidere perstas,
Cum sit nihil fidelius?
Autor ad hæc uitæ cum sim unicus ipsaq́; uita,
Cur sordeo mortalibus?
Lux ego sum, cur huc uertunt sua lumina pauci?
Dux, cur grauantur insequi?
Viuendi recte certissima regula solus,
Aliunde formas cur petunt?
Ipse ego sum solus uera, & sine felle uoluptas,
Quid est quod ita fastidior?
Vnica pax animi, quin huc deponitis ægri,
Curas edaces pectoris?
Si benefacta truces etiam meminere leones,
Referuntq́; beluæ uicem,
Respondere feri merito didicere dracones,
Si meminit officij canis,

Si reda

Si redamant aquilæ, redamant delphines amantem,
Cur efferatior feris,
Meme non redamas homo, cui ſemel omnia feci,
Quem condidi, quem ſanguine
Aſſerui proprio, propriæq; à morte recepi
Diſpendio uitæ uolens?
Si bos agnoſcit dominum, ſi brutus aſellus
Agnoſcit altorem ſuum,
Cur me ſolus homo male gratus noſſe recuſas,
Et conditorem, & uindicem?
Vnus ego hic tibi ſum cunctorum ſumma bonorum
Quid eſt quod extra me petas?
Quorſum diſtraheris per tot diſpendia, graſſans,
Laborioſa inertia?
Sum placabilis, & pronus miſereſcere, quin hoc
Miſer ad aſylum confugis?
Idem iuſtus, & implacabilis ultor iniqui.
Cur non times offendere?
Corpus ego, atq; animum nutu ſub tartara mitto,
Noſtri metus uix ullum habet.
Proinde mei deſertor homo, ſocordia ſi te
Adducet in mortem tua,
Præteritum nihil eſt, in me ne reijce culpam,
Malorum es ipſe autor tibi.
Nam quid adhuc ſupereſt, ſi te neq; prouocat ardens
Suiq; prodiga charitas,
O bis marmoreum pectus, neq; mitigat unquam
Adeo profuſa benignitas.
Si neq; tantarum ſpes uel certiſsima rerum

Expergefacit, & allicit?
Si neq; tartareæ cohibet formido gehennæ,
Nec ullus admonet pudor?
Immo si durant magis hæc, adduntq́; stuporem,
Tam multa, tamq́; insignia,
Vt facile immanesq́; feras, chalybemq́;, petramq́;
Rigore uicto molliant,
Quid faciat pietas, quibus artibus abstrahat ultro
Deuota morti pectora?
Inuitum seruare, nec est mentis (puto) sanæ,
Et patria prohibet æquitas.

IMAGO PVERI IESV POsita in ludo literario, quem Londini instituit Coletus.

Discite me primum pueri, atq; effingite puris
Moribus, inde pias addite literulas.

CARMEN PHALECIVM.

Sedes hæc puero sacra est IESV,
Formandis pueris dicata, quare
Edico, procul hinc facessat, aut qui
Spurcis moribus, aut inerudita,
Ludum hunc inquinet eruditione.

CARMEN IAMBICVM.

Non inuenusto antiquitas ænigmate
Studij magistram, uirginem
Finxit Mineruam, ac literarum præsides

Finxit Camœnas uirgines.
Nunc ipse uirgo matre natus uirgine.
Præsideo uirgineo gregi,
Et sospitator huius, & custos scholæ.
Adsunt ministri uirgines,
Pueros meos mecum tuentes angeli.
Mihi grata ubiq; puritas,
Decetq́; studia literarum puritas
Procul ergo sacro à limine,
Morum arceant mihi literatores luem,
Nihil huc recipiant barbarum.
Procul arceant illiteratas literas,
Nec regna polluant mea.

ALIVD.

Quin hunc ad puerum pueri concurritis omnes?
Vnus hic est uitæ regula, fonsq́; piæ.
Hunc qui non sapiat, huius sapientia stulta est,
Absq; hoc uita hominis mors (mihi crede) mera est.

SAPHICVM.

Cœperit faustis auibus precamur,
Semper augescens meliore fato,
Hic nouæ sudor nouus officinæ.
Auspice IESV.
Hic rudis (tanquam noua testa) pubes
Literas graias, simul & latinas,
Et fidem sacram, tenerisq́; Christum
Combibet annis.

Quid fuit læta sobolem dedisse
Corporis forma, nisi mens & ipsa
Rite fingatur, studijsq; castis
Culta nitescat?
Stirpe ab hac sensim noua pullulabit
Ciuium proles, pietate iuxta, ac
Literis pollens, breuiterq; regno,
Digna Britanno.
Ludus hic syluæ pariet futuræ
Semina, hinc diues nemus undiquaq;
Densius surgens decorabit Anglum
Latius orbem.

ODE DICOLOS, DISTROPHOS, *altero uersu Heroico Hexametro, altero Iābico Dimetro. De casa natalitia pueri* IESV, *deq; puerperio uirginis deiparæ Mariæ.*

Ecquid adhuc ueterum sequimur spectacula rerum?
Huc huc frequentes currite.
Hæc casa, quæ lacera et stat agrestibus horrida culmis,
Nouum dabit spectaculum.
Quale nihil sæclis proaui uidere uetustis,
Nihil uidebunt posteri.
Hic cuius tonitru tellusq; tremiscit & æther,
Teneris crepat uagitibus.
Hic orbis magni moderator maximus infans
Virginea mulget ubera.
His ego non stabulis augusta palatia Romæ

Feli-

Feliciora iudicem.
Non (operosa licet) Solomonia templa, nec auream
Lydi tyranni regiam.
Salue clara domus, cœloq́; beatior ipso,
Partus sacrati conscia.
Iure tibi Iouis inuideant Capitolia falsi,
Diuis superba saxeis.
Aegyptus sancta inuideat cunabula, monstris
Finem datura turpibus.
Nec minus apta deo es, quod hiantibus undiq; rimis
Imbres & Euros accipis.
Quod lodicis egens, rigidoq́; incommoda fœno
Fœtus rubenteis excipis.
Talia nascentem decuere cubilia CHRISTVM, ut
Qui dedocere uenerit
Fastum, nullaq́; non suadentem turpia luxum.
Non hic renident purpuræ,
Sertá ue frondea, non imitantes fulmina tædæ,
Non mensa sumptuosior,
Nec strepit officijs domus ambitiosa, nec alti
Fouent puerperam thori.
Pannosus iacet in duris præsepibus infans.
Diuinus attamen uigor
Emicat, & patrios uagitu dispuit ignes.
Sensere præsentem deum,
(Quodq́; licet) puero iumenta tepentibus auris
Frigus decembre temperant.
Vpilio calamis ijsdem, quibus ante cappellis,
Agreste, sed pium canit.

Acthe

Aethereiq; chori uolitant cunabula circum,
Vt mensibus uernis, apum
Degenerem simul ac pepulere examina regem,
Regi nouo, fauentibus
Applaudunt alis, sublimemq; agmine tollunt.
Sic turma cœlitum duci
Circunfusa suo, gaudens stupet, atq; iacentem
Pronis adorat uultibus,
Et natalitium sonat ad præsepia carmen.
Coniux pudicus interim,
Fusus humi, magnum trepidus ueneratur alumnum.
Porrò puella, nobilis
Pars bona spectacli, defixis hæret ocellis,
Primumq; sese non capit,
Seq;, suumq; stupens genitrix uirguncula partum.
Nulli marito debitum.
At simul eiecit pietas materna stuporem,
Prædulce pignus corripit,
Ac modo porrectis prohibet uagire papillis,
Modo tepente frigidum
Blanda fouet gremio, paruisq; dat oscula labris.
Nunc pectori adprimit suo,
Nunc bleso teneros inuitat murmure somnos,
Amabili inuicem modo.
Lætam prole deo uideas gestire parentem,
Prolem parente uirgine.

Epita

EPITAPHIVM SCVRRVLAE TEMVLENTI, SCAZON.

Pax sit uiator, tacitus hos legas uersus,
Vt sacra uerba mussitant sacerdotes,
Ne mihi suauem strepitus auferat somnum.
Repetatq; uigiles illico sitis fauces.
Nam Scurrula hocce sterto conditus saxo,
Quondam ille magni clarus Euij mystes,
Vt qui bis octo lustra perbibi tota,
Oculis profundus deinde somnus obrepsit,
Vt fit, benigno membra cum madent Baccho.
Atq; ita peractis suauiter bonis annis,
Idem bibendi finis, atq; uiuendi
Fuit. Sed etiam me aliquis ebrium credat,
Aut somniare, qui ista dormiens dicam,
Vale uiator, iam silenter abscede.

FINIS.